

מִטְעַם 12

כתב עת לספרות
ומחשבה רדיקלית

דצמבר 2007

עורך יצחק לאור מערכת עורך וולקשטיין, רות מייזלס,
סיגל נאור פרלמן, דפנה רזנבליס, גיא רון־גלבע

MITA'AM

A Review of Literature
and Radical Thought

Edited by Yitzhak Laor

مِطَاعَم
مجلة للأدب
والفكر الراديكالي
المحرر
يئتسحاك لاؤور

יוצא לאור על ידי עמותת "השכמה", למען טיפוח כתיבה ביקורתית וחשיבה מעוררת
(ע"ד) 580433795.

תודות לנביל ארמלי, דני טרץ', מלכה ליטוין, ליאור פרלמן ואנטון שמאם.

הדימוי על הכריכה: "איריס פלשתינה", מאת יונתן הירשפלד

חוברת זו רואה אור בסיוע של קרן רבינוביץ'

כתובת מזכירות המערכת: admin@mitaam.co.il

כתובת למשלוח כתבי יד (רק בדואר אלקטרוני): info@mitaam.co.il

(נא לכלול את שם המחבר בשם הקובץ ובגוף הטקסט; נא לציין את הדואר האלקטרוני
בגוף הטקסט)

טלפון 050-6371242

פקס 03-6441427

כתובת למשלוח המחאות לפקודת "השכמה", ת.ד. 24105, תל אביב 61240
הפקדה בנקאית: בנק הפועלים, סניף מס' 681, ח"ן 391855.

תוכן העניינים

כְּבֹשָׁה, שָׁה וּגְדִיִּים (שירים)	5	יעקב ביטון
מחוז לזמן (רשימה) מערבית גיא רון־גלבע	10	עדניה שבלי
עוזב (שיר)	13	נועם שדות
מחלקת הֶלְקְטוֹרִיּוֹת שלנו (סיפור)	14	יעל נאמן
תשעה שירים	19	גליה אבן־חן
האויב (שיר)	26	אודי לזר
לעיני השמש הזאת (סיפור)	28	ירם נסלבסקי
הקיבוץ ושלושה אחרים (שירים)	32	לורן מילק
"מה פירוש כשהמון בארץ רחוקה" (סיפור), מאנגלית	36	דיב אגרס
רואי וולמן		
שני שירים	37	חדוה הרכבי
גריסת הספריות של פלסטין (מסה)	41	גיש עמית
בהכרה (שיר)	53	הילה להב
חמישה שירים	55	נוית בראל
ארכיטקטורה (סיפור)	57	אורי שוורץ
מחסומים (שיר), מערבית גיא רון־גלבע	64	פאיז אלסרסאי
מחסום חורה (שיר)	67	איתן קלינסקי
שלושה שירים	68	יעקב־שי שביט
על "אוסטרליץ" לזבאלד (מסה)	71	שמעון זנדבנק
תשעה שירים, מגרמנית ליאורה בינג־היידקר	83	נורברט לֶנְגֶה
התכשמו (שיר)	89	כרמית רוזן
ארה"ב וישראל: הפירוד קרב (מסה), מאנגלית עודד	90	עמנואל ולרשטיין
וולקשטיין		
עשה שירים	100	א. ברק
הדרך חזרה (סיפור), מגרמנית יצחק לאור	103	ריינר ורנר פסבינדר
שלושה־עשר שירים מאדינבורו	106	דוד לויז
הסיפור על האיש שחלומותיו התגשמו (סיפור)	110	אורית וקסלר
לועגים ימים (שיר)	118	נמרוד בר־עם

"דק לא לדרוך על פנים" (ביוגרפיה)	120
שלושה שירים	130
תמונות (רשימה)	132
א-ב של שירה (שירים)	135
אלוהי הג'וקים (סיפור)	138
ארבעה שירים	142
לשון, פיקסו ור' נחמן מברסלב (מסה)	145
על "הדוב" של פוקנר (מסה)	155
	171

חנה ש. קולר
שבתאי מג'ד
נועה חזן
רון בן טובים
עידן אלמוג
יודית שחר
דורון ליבנה
עודד וולקשטיין
משתתפים בחוברת

יעקב ביטון

כְּבִשָּׁה, שָׁה וּגְדִיִּים

הַנָּבֵא אֶל הַרוּחַ
מְשׁוֹרֵר הַחַן
אֶל הַרוּחַ –

בוֹאֵי רוּחַ
וּפְחֵי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה
אֶת שְׁנֹחֲנֵק כְּכֹר בְּחַיֵּיהֶם

וַיַּחֲיוּ וַיַּעֲמְדוּ עַל רַגְלֵי
הַגָּה כְּכֹר עֲלֵה עֶדֶר בּוֹעֲטִים
וְעַל הָאֲדָמָה מִיַּד הַנִּיחֹו שְׂמָמָה, חוֹמָה,
מוֹקֵשׁ וּמַגְדָּלִים.

הַנָּבֵא אֶל הַרוּחַ
מְשׁוֹרֵר חַן
אֶל הַרוּחַ

קָחֵי הַכֹּל רוּחַ
צָאֵי מִן הַטּוֹרְפִים הָאֵלֶּה
שְׂמָאֲכָלִים גַּם אֶת בְּשָׂרָם מִכַּף יָדֵי.

וְנִגּוּעַ וּמִתְחַוֵּר
וְחֹזֵר
בִּידֵיהֶם.

והנה יורד אד הנודים בשטחים
ועל האדמה שאירו עץ, כבשה
שה וגדיים.

הנשרים

הנשרים דואים
על המצפה היו עומדים האנשים שהרגו
מתפעלים מארוחה פשוטה של בעלי כנף.
ובקצה שפמם רטט, טוטפת חרדה מתכת אל ריס ענג
לא הרוח שהרעידה ניד בשולי הכובעים
בכיסים, בעמק הכתנה ארוזה היתה העופרת
נחה עליה כפת הברזל בדממה הקצרה היעודה לה מחוץ לגוף.

יש מחזור חנקן גדול
יש מחזור אשה
יש מחזור קרבן – נבל
יש מחזור הלולה ובאישה.

הנה החיים פרושים
ומסלולם שממי
נוצות העוף במריטה או רום עליון.
ותתאר את ההוד בתעופה כתרף למסוע העננים
או בבית המטבחיים שאריחיו כתמים
ומשבצים שכרי מקורים.

ושיויתי

צהרים פשוטים לכאורה
שכחת לרגע מזקנת הוריד,
נחלצת מנעלים שהתרחבו והתנפחו בגשם
הלחם יבש, אין מעדנים במקרר
אתה מבשל פתיתים במים
ואפס כלום לך אפלו לא מחשבה קלה
לקטח לא על מרד

שִׁכַּל לְהִתְעַרֵם בְּשָׂקִית אַחַת קִטְנָה
 בְּקִילוֹגְרָם אֶחָד נְדוּשׁ שֶׁל פְּרוּרִים
 חֲנוּקִים וּמִיֵּאֲשִׁים בְּדַחֵק
 וְלֹאט שֶׁפָּכַת אֶת הַשָּׁמֶן
 וְלֹאט הַגְּדִלָּת אֵשׁ כִּירָה
 וְהַבְּצֵל הוּא הַיְחִיד
 שֶׁאֵחְרָאֵי עַל מִצְפוּנָךְ
 וְתַמְלִיחַ בְּאֶצְבְּעוֹת סְפוּגוֹת טִינָה
 וְתִשְׁתַּמֵּשׁ בְּסַכִּינַי עִם יְדֵי־הָאֲחִיזָה הַמְּעֵלָה
 וְהַטְּגוֹן הַקָּל הַזֶּה נִסְפָּךְ וּמֵאֲדִיר
 גַּם בְּמִרְצָפוֹת הַזָּהָמָה
 עֲדִין וּמְחַנְךָ כְּמוֹ בֶּן שְׂכָנִים וְאַצְלָה
 לֹא מְדַמָּה כְּמוֹ שֶׁתִּשָּׁב לְכַתֵּב אֶתְּךָ
 וְכָל חַיִּיךָ מֵאֲבָק וּמֵהוּמָה
 הִנֵּה כְּבָר
 נִשְׂרַף הַשָּׁמֶן וְהַנֶּפֶץ מֵתַגְבֵּר אֵלַי תִּקְרָה תִּמְרוֹת עֵשֶׂן שָׁחֹר
 וּמְחֹרֵר שָׁם הַבְּצֵל וְרוֹעֵד רֹאשׁ שׁוֹם
 וְהַשָּׂקִית שֶׁהִתְפָּרְצָה בְּמִחְצָכַת הַשֵּׁשׁ
 אֶתְּךָ תַּחֲתֵיךָ כְּמוֹ הַגִּיחַ הַעֲתִיד
 מְעֵלְךָ לְיַד אֲרוֹן מְעוֹת בֵּין מִתְכוֹת
 וְעוֹד מְעַט תִּשְׁכַּב עַל סִפֵּן שֶׁל שְׁעוֹתֶיךָ הַיְפוֹת
 בְּצִהָרִים קִצְרִים פְּשׁוּטִים לְכֹאוֹרָה.

וּקְטוֹר

שְׁלַחְתִּי אוֹתִי אֶל הַחוּגָה הַטּוֹרְפֵנִית הַזֹּאת
 וּקְטוֹר נְבוּךְ,
 לְחֻצוֹת חוֹר אֵת מָה?
 לְאֵן תִּשׁוּשׁ לְהַגִּיעַ?
 מְנַסָּה לְהִדְחֵק אֶל הַשׁוּלִים הָאֲנוּסִים
 הַחֲסוּמִים
 בְּמַעְגַל בְּדִיוֹן שְׁנֵי
 קוֹי רַחֵב חוֹצִים אֶת יְדֵי בְּמִמְשׁ
 הַלְוֵאִי וְהֵיוּ רַק הָאֲזֻקִים
 עוֹד לְפָנֵי הַכִּיִּסִּים הָרִיקִים לְהַנִּיחַ בָּהֶם אֶצְבְּעוֹת מִפְּרָדוֹת מִן הַעוֹלָם

רבוי הנקודות ענר אותי
 לו רק ידעתי לחבר
 את עלגותי התמומה
 לדממת הדרך
 ודאי
 להשתחרר מן המורים
 המשעולים עצמם לא נהירים לאיש
 גם הפתול לא שאף להתענות
 זו חמה של הארץ שהתיכה במישורים הארפים
 ואידה את דמי לעקר לאויר
 הנה
 בצורהים תמימים
 הסמק עולה ונאגר בפניכם.

אבי

אני תוקע מסמר פלדה בקיר –

תלין לבוש בגדים אורחיים
 מהדק לולאה על אויר הרחבה למולו ריקה
 זו התמונה
 ואז
 אני רואה כי הגרדום עומד ממש בקו צוארי
 וזה מצחו של אבי שאני עתיד לנקב בו.

ימתינו

הם ימתינו למותך
 להודות כי התמלה
 אינה נלמדת ואין בה מאמץ
 כמו להזקיף בנין קומות או מגדלים
 בעיר רעה
 הלסתות חתומות במשקופים
 ומה ידות היתה בריק
 שהחזיק אותו הלע

רַק הַבְּלִיעָה אֶז תִּזְכֹּר
כִּי כָּל נוֹשֵׁף הוּא אִישׁ זָכָר
וְאִם חִקְתָּה אִשָּׁה לְטַעַם
גִּדַע כָּלֶם כִּי מֵת הָתָם.

עֲכָשׂוּ רַק בְּמִדְבָּרֶיךָ
חַי בְּעָרֶשׁ שֶׁכַּט עָרְבִי.

פִּיטְמָה

הַיּוֹנְקִים מְזֻדְקָפִים וּמִתְעַקְּשִׁים
עַל אֲמִנָּה מְדִינָה וּמִשְׁטָרִים
מוֹלִי
הַפְּטָמָה
זו הַחֲרוּת הַיְחִידָה
נִקְבַּת מְשֻׁפֵּט
צְדָקוֹל אִשָּׁה.

עדניה שבלי

מחוץ לזמן

השעון הקטן שלי הוא ראשון לחוש בשינוי הנובע מן היציאה מפלסטיין או מן הכניסה אליה. בדרך לשם אני מרגישה אותו על פרק ידי, מונה את הזמן שנייה אחר שנייה, בציפייה לרגע בו יגעו גלגלי המטוס במסלול נמל התעופה, ומכוונת אותו לפי הזמן המקומי. אז הוא מתחיל למנות אותו בפמיליאריות מוחלטת. וברגע שאני יוצאת מפלסטיין אני מוצאת שהוא מתקדם בלי התלהבות, מתמהמה להיפרד ממנו, מן הזמן שהוא, אשר יסתיים ברגע בו ינחת המטוס על קרקע של נמל תעופה זר.

יש מי שיחשוב כי אני קצת מגזימה במה שאני מספרת על השעון שלי, מה גם שזהו שעון קטן. לא אחת משתוממים אנשים כיצד הוא בכלל מורה לי את הזמן והרי הוא כל-כך קטן. גם אני הייתי שותפה לספקנותם, אלמלא ידעתי מה שנודע לי על שעונים ויכולותיהם.

היה זה בתקופת לימודי בבית הספר היסודי, בעת אחד השיעורים בספרות ערבית. תוכנית הלימודים אז, ועד לרגע זה, היתה תחת פיקוחה של לשכת הצנזור הישראלי. אז לימדו טקסטים ספרותיים מכל מדינות ערב, למעט פלסטיין, מחשש שיש בספרות הפלסטינית, סמלים או אפילו רמיזות, העלולים לעורר את תודעתו של התלמיד לסוגיית פלסטיין. לפיכך הספרות הפלסטינית נחשבה לדבר אסור, אם לא מנוודה, כמוה כספרות פורנוגרפית, למעט סיפור אחד; סיפור "השעון והאדם" מאת הסופרת סמירה עזאם, שאותו, כנראה, ראה משרד הצנזור כבלתי־מזיק.

הסיפור (שראה אור בשנת 1963) מספר על בחור המתכוונן לשניה ערב יום העבודה הראשון בחייו. הוא מכוון את השעון המעורר שלו לשעה ארבע בבוקר, כדי לקום ולהספיק להגיע לרכבת שתיקח אותו למקום עבודתו בזמן. הפעמון של השעון המעורר אך התחיל לצלצל, והנה קול דפיקות בדלת ביתו. כאשר פתח אותה, עמד מולו גבר זקן, אותו לא ראה מעולם. לא הזדמן לו אפילו לשאול אותו לזהותו, שכן הלה הסתובב, התרחק במהירות, ונעלם באפולית השחר. המעמד הזה חזר יום אחר יום, עד שהפועל הצעיר הפסיק לכוון את שעונו. רק כעבור חודשים רבים גילה הבחור את זהותו של המכה

בדלת, כאשר עמית לעבודה סיפר לו שהלה עובר מדי יום אצל כל עובדי החברה כדי להעיר אותם בזמן, כך שאף אחד מהם לא יאחר את מועד צאתה של הרכבת, ויפגוש בגורל אשר פגע בבנו, שהגיע לתחנה, בוקר אחד, באיחור, כאשר הרכבת עמדה לנוע, נתלה על דלתותיה, אבל ידו בגדה בו, והוא נפל בין גלגלי הרכבת.

ברגע הראשון עשוי הסיפור להיראות רגיל ו"ולא מסוכן", בעיקר בעיני הצנזור, ואולם, למעשה היה לו חלק בגיבוש התודעה שלי בכל הנוגע לעניין פלסטין, כפי שלא היה לאף טקסט אחר בחיי. האם היו ביום מן הימים עובדים פלסטינים שיצאו כל בוקר לתחנת הרכבת כדי להגיע לעבודה? האם היתה תחנת רכבת? האם היתה רכבת צופרת? האם היו אי פעם חיים "נורמליים" בפלסטין? היכן הם היום? מדוע כבר אינם קיימים?

באותו יום התחיל הטקסט להטמיע בתוכי תחושת אובדן עמוקה ביחס לכל דבר נורמלי ושפוי, אפילו טראגי, כך שלא יכולתי עוד להסכים לחיים השוליים המשניים אליהם גורשנו אחרי 1948, כאשר קיומנו הפך ללא יותר מ"בעיה". מול הסיפור על השעון ההוא, ומה שגילה לי על האפשרות שלקיום יש יותר מפן אחד, ישנו השעון הקטן שלי. והשעון שלי דומה יותר לזקן בסיפור של עזאם, מאשר לשעון שוויצרי שרוב ענייניו הוא מניית הזמן בדייקנות. בעקבות אותו איש שהפך מאדם לשעון כדי להפוך את החיים לנסבלים, החליט השעון שלי להפוך לבן-אדם.

כשאני בפלסטין, לא אחת אני מגלה כי הוא חדל לנוע לגמרי. לפתע הוא נכנס למצב של תרדמת, שבו לחלוטין אינו יכול עוד למדוד את הזמן. בביקורי האחרון שם כיוונתי אותו, כהרגלי, לפי הזמן המקומי, ברגע בו נגעו גלגלי המטוס באדמת שדה התעופה לוד. השעה אז היתה עשרה לשתיים אחר-הצהריים. הלכתי לעבר נקודת ביקורת הדרכונים. מספר העומדים בתורים היה קטן מן הרגיל, והתור שלי התקדם בקצב כלשהו. הגעתי והושטתי את הדרכון שלי לשוטרת. היא השתתה בבדיקתו, ואז הוסיפה להשתהות. לפתע הופיעו שלושה אנשים המשתייכים לכוחות הביטחון, המשטרה והשב"כ. הם לקחו אותי איתם אל מחוץ לתור, וכך החלה סדרה ארוכה של חקירות ובדיקות. הכל קרה כרגיל במקרים כאלה: חקירה מלאה על חיי ובדיקה כוללת של חפצי. לאחר מכן נלקחתי לחדר צדדי כדי שיערכו בדיקה של גופי. בעוד גברת אחת לוקחת את נעלי ואת חגורת לבדיקה במכשיר רנטגן, נשארה אחרת עם השעון שלי. לקחה אותו בידיה והחלה לבחון אותו באדיקות ובמסירות. אחרי כמה רגעים הציצה בשעונה, אחר כך שוב הביטה בשעון שלי, אחר כך שוב בשעונה, ושוב בשעוני. כאשר חזרה הגברת הראשונה עם יתר חפצי, מיהרה זו לעברה כדי לומר לה שמשהו מוזר יש בשעון שלי: הוא לא זז! לפי

השעון שלה עברו חמש דקות, ואילו השעון שלי לא זז אפילו דקה אחת. קראו השתיים לאחראי על הביטחון, בעוד דפיקות לבי הנרעשות הולמות בחזה שלי בחוזקה.

אני לא יודעת כמה זמן עבר עד שהוסרו כל החשדות נגד השעון שלי, ואז נגדי, ושיחררו אותנו. אבל כאשר הגעתי הביתה גיליתי שהשעה היתה תשע בערב, בעוד השעון שלי עדיין מראה על עשרה לשתיים. נראה היה כאילו הוא ניסה לנחם אותי באמצעות האשליה שכל הבדיקה והעיכוב הללו נמשכו אפס דקות. כאילו כלום לא קרה. או אולי הוא רק סירב למדוד את הזמן שנגזל מחיי בשביל מה שעשוי לטעת ייאוש בנפשי: מעין השעיית זמן כאמצעי לרמות את זמן הכאב.

אל מול הרתיעה הזאת מחישוב הזמן בפלסטין, לא פסק השעון שלי, מחוצה לה, לנוע ולו גם פעם אחת. אני מוצאת שהוא לא מאחר למנות אף שנייה מן הזמן האחר, ולעתים קרובות אף מונה אותו מהר מן הדרוש. דומה שהוא רץ בחיפזון, כאילו מנער מעל עצמו דקה אחר דקה מאותו הזמן הזר, כדי להיות קרוב יותר לזמן פלסטין.

כך, בין אם השעון הקטן שלי רחוק מפלסטין מרחק שבע שעות, או אפס שעות, היינו הן בשבילו. הוא, רק לנחמתי, מוביל אותי עמו אל מחוץ לזמן בכל מקום שאהיה.

מערבית גיא רון-גלבע

נועם שדות

עוזב

אני עוזב
את הקדר,
עוזב לבת גלים,
האם אתה
עד 120 ?

הזמן עובר,
מתקתק לו לאטו,
עוד מעט ואצא,
אשלח את לחמי על פני המים,

הזקנים יודעים,
איך החיים עוזרים להם,
ואני חי אותם,
משלח את הלחם,
חי עוד רגע,
עוד דקה,
חי על פני המים.

יעל נאמן

מחלקת הלקטוריות שלנו

המחלקה שלנו היתה סמויה מעין העובדים האחרים בבית ההוצאה לאור וגם מעין העוברים ברחוב. עבדנו במרתף. שש או אחת-עשרה לקטוריות היו במחלקתנו, תלוי בתקופה. תקופות דימו הסופרים שירדו אל קומת המרתף שלנו את כתיבתם למלאכת הצייר. הם טובלים את מכחולם בפאלטה, אמרו, ובחרים צבע. לפעמים, כשמתחשק להם, הם מושחים במכחולם שכבה נוספת, מצבע אחר לגמרי, ואפילו מערבבים כמה צבעים, או כפי שאמרו אחדים מהם, פשוט מתיזים מעט כתמי צבע לגיוון. הסופר יכול לבחור כל צבע העולה על דעתו, יותר מן הצייר, הדגישו תמיד כאילו תיאמו זאת מראש, לרשותו הרי עומדים כל צבעי הדמיון, כמו הקשת בענן. ככה דיברו הסופרים שפקדו את מחלקתנו הדהה. ואנחנו כבשנו את מבטינו ברצפה, כדי לחמוק משיחות בכלל ושיחות על כתיבה בפרט. כל אחת מסיבותיה. חלקנו – משום שכתבנו, חלקנו – משום שלא כתבנו. כל-כך התרגלנו לשיחות אלה עד שנתפסנו למעין אדישות. לא רק שלא היינו דרוכות, אלא כמעט מנומנות. עטינו ארשת קשובה (שהיתה ממילא הארשת שלנו, בזכותה קיבלנו את התפקיד) אבל הפעם לא הועיל דבר. נתפסנו מופתעות כששאל אותנו אחד הכותבים, משורר כמדומני, לפתע פנה אל אחת מאיתנו (אלי, כנראה) ושאל: ובאיזה צבע את משתמשת?

השאלה ניחתה עלי בהפתעה גמורה. עם השנים התרגלתי רק להקשיב עד שיכולת השיחה שלי התנוונה (אם כי במבט לאחור, ללא ספק, השואל היה נשאר אדיש גם אלמלא עניתי, לא כל שכן אילו עניתי תשובה כלשהי אחרת). כמכוננת אמת פעלה עלי השאלה הפתאומית והשבתי: חלודה. חלודה? חזר על דברי, אבל למה? הרי את יכולה לבחור כל צבע, ממש כמו הקשת בענן. עשתונותי שבו אלי ולא נפלתי עוד בפח השיחה. כן, שיקרתי, אני יכולה לבחור. זה הצבע שבחרתי.

לקטורה היא מקצוע מתעתע. אולי משום שהוצאה לאור נשמעת כמו משהו נוצץ, אולי משום שלא הכל יודעים את פירושה המעשי – עברנו על ערימות כתבי יד שנשלחו להוצאה וכתבנו את חוות דעתנו למשכתבים (שגם תואר ודרגה היו להם: סגניו של העורך הראשי ועורכי משנה), והם העבירו אותן, במקרים של מחלוקות ביניהם, לפסיקת העורך הראשי. כך או כך, עבודתנו זהרה כלפי חוץ הרבה יותר מהעבודות אותן ריצינו לפני שנקלענו אליה: היינו עוזרות מחקר, ארכיונאיות, וכמובן מגיהות.

בכל עבודותינו עבדנו תמיד במעין להקה, סמוכות זו לזו, מעבירות בינינו עפרונות ומחקים. שתי התכונות שבורכנו (או קוללנו) בהן – מסירות מחד גיסא ופסיקת דעה מנגד – הן שסגרו אותנו במרתפים. כאילו עמדו שתי תכונות אלה בסתירה, או נכון יותר, כאילו עמד שכלנו לרועץ מול יתר מרכיבינו הדהים, הבזיזים, הבלתי נראים, ועל כך ריצינו עונש חברתי שהסכנו עמו. הזדהינו איתו.

גברים מעטים נראו בינינו, וגם הם עברו שם רק לזמן קצר, כתחנת מעבר בדרכם הבטוחה לחדרי השכתוב ומשם לחדרי העריכה ששכנו בקומות העליונות. ייתכן כי זו הסיבה שמעולם לא נודע על רומן בין לקטור ללקטורית. מצד שני, לקטוריות לא הרבו ברומנים כלל. דעתנו הנחרצת ליקטרה כל הזמן, ערימת המוץ גדלה, מן התבן נשאר מעט. מכל הסיבות הללו אני מרשה לעצמי לכתוב סיפור זה על מקצוע בגוף־נשי־רבים. לא בגלל מניירה ג'נדרית, אלא בשם הנאמנות למציאות.

הלקטורה אם כן אינה טובה לחיים ובעצם אינה טובה גם לספרות. היא אינה נעימה ולכן נעשית במרתפים חשוכים, בידי חיילות אלמוניות (קראנו את כתבי היד כשהם נקיים משמות הכותבים, שמא יטו השמות את דעתנו; גם שמותינו שלנו לא הגיעו לידעתם). מעולם לא עלינו בדרגה, גם לא המשכורת שלנו.

העורכים הראשיים בהוצאות לאור יכולים, ואף חייבים, לשאת את ערימות כתבי היד הנערמות על שולחנם ולשוב לביתם בסוף היום. חלקם נושאים אותן במשך שנים, באומץ ונחישות. הלקטוריות, מלאכתן הפוכה. מעולם לא נטשנו את משמרתנו אם נחת כתב־יד חדש על שולחן העבודה שלנו, בכל שעה. אם נרדמנו, חלילה, בגלל מיגרנה או מגיפת שפעת, הכביד כתב היד לשבת על מפתן לבנו בשנתנו החולה וסיכסך את חלומותינו. משום שעבדנו כה סמוכות זו לזו, פיתחנו עם הזמן מה שמוכר בספרות המקצועית כתסמונות הפנימייה.

המחזור החודשי פקד אותנו באותם ימים בדיוק, וחלומותינו היו זהים ונטולי דמיון: גלי ים ענקיים שטפו את העיר והציפו את המרתף בו עבדנו.

בשעת רצון, ירדו אלינו לפעמים סגני העורך ופעמים ספורות אף העורך הראשי. הם קראו לנו תמיד "בנות" ובימים נדירים של חיבה "בנות". עם השנים נשכחו גם מאיתנו שמותנו הפרטיים. ממילא קראו לכולנו מיכל תמר או יעל. וגם אם נקלעו למחלקתנו מדי פעם איריס או דפנה, אף הן כונו מיכל תמר או יעל, ולא היה טעם להעמיד פונה על טעותו, מה טבעית היתה.

באותם רגעים קסומים בהם ביקרו סגני העורך במרתפנו – כתב יד נוסף שביקשו מאיתנו לקרוא ואנחנו נענינו בשמחה, כמובן – נתקפו אף הם לרגע בתחושה של קירבה או התעלות והעתירו עלינו מחמאות. חן וחסד היתה סיסמתנו הלא כתובה, ושירות טוב – כמובן. את חוות הדעת שלנו נהגנו לכתוב בעיפרון ולעתים ליוונו אותן בסימני שאלה שכוונו לסגני העורך. העט האדום היה שמור להם, ולעורך הראשי, כמובן. אם חלקו העורך וסגניו על ניסוחינו, על דעתנו, או על טעמנו, לימדו אותנו על טעויותינו המביכות במשפטים קצרים ואדומים שסימן קריאה חתם אותם.

רק אחת מאיתנו ירדה ועלתה בין הקומות, וסיפוריה נשמעו לנו כמו שבועוני הכרזת אותם הגהנו בסיבוב העבודה הקודם שלנו. הקומות העליונות היו אזורים מפורזים, חלונות העורך הראשי וסגניו היו מלאי עונות ותהפוכות: טיפות של טל וגשם בבוקר, ואור בוהק בשעות הצהריים. אצלנו שרר תמיד אותו חושך.

אני ניחנתי במראה המתאים. המראה הבלתי נראה, נטמע כחרדון בערימות כתבי היד השחור-לבן. לא היה משהו שעיצבן את העורך הראשי וסגניו יותר ממראה מפתה של אחת מאיתנו (כמו זו שירדה ועלתה בין הקומות). לאבן נגף נחשב הדבר, למכשול, כמעט למעילה בתפקידנו. לא חתרנות, אלא ניצול המעמד לרעה. היש מפתה – בזמן עליית המעלית או ירידתה – מאותו מעמד שקוף, בלתי נראה כשלנו, כאשר לפתע הוא מתגלה דווקא מבעד למחשוף? (כזו היתה אותה נבחרת לעלות ולרדת בין הקומות. בידי העורך וסגניו נבחרה, כמובן. לא מינוי רשמי, אבל בטלפון הפנימי תמיד ביקשו אותה, זכרו את שמה – מיכל תמר או יעל, אינני יכולה לזכור, אבל הם זכרו ואולי אף זוכרים עד היום).

לא תמיד היו העורך וסגניו מרוצים. לרוב היו לא מרוצים. בעיקר העורך הראשי. במקרים אלה, לא רק שלא ירד אלינו, אף לא התקשר לבקש שתעלה אליו אותה נבחרת, שמקובלת ואהובה מאוד היתה גם עלינו. אדרבא, נתקף בזעם, נקש ברצפה במטאטא, סימן ואות לזנק אל לשכתו. לבנו הלם עד שלא

יכולנו להבחין בנוף הנשקף מחלונות לשכתו באותם רגעים איומים בהם חלק בקולות רמים על חוות דעתנו הכתובה.

לפעמים הראה לנו איך ספר שכתבנו עליו חוות דעת שלילית זכה בפרס יוקרתי, או, להבדיל, כיכב ברשימת רבי המכר. לרוב גם כך וגם כך. תחילה העיר לנו בטון כמעט מתנצל, שהרי כאשר התקבלנו לעבודה, הסביר לנו במאור פנים כי תפקידנו להפריד בין המוץ לתבן, בלי כל שיקולים זרים, גם לא שיקולים מסחריים. עם הזמן (תוך חצי שנה) הפך העניין לחלק מחובתנו. גם אם ספר איננו דוסטויבסקי, כפי שאמר, זכות חיים יש גם לו. ואף חובת חיים, בעצם, תיקן את עצמו מיד, עליכן לאתר רבי מכר, הרי אנחנו עובדים בשביל בני אדם, ולא ההיפך. נימוק זה הילך עלינו קסם, שכן רצינו לעשות את חייהם של כל בני האדם מאושרים.

באותם התקפי זעם, צעק העורך הראשי (על כל אחת מאיתנו בנפרד): "היתה לך הזדמנות לגלות כאן פרפר בעודנו גולם. עכשיו כבר יוצא ספרו השלישי" וקרא בקול בסבלנות מתוך כתבה שהתפרסמה באחד מאתרי התרבות באינטרנט שסקרה גם את כל הפרסים בהם זכה אותו סופר.

על ספרו הראשון: פרס ברנר ופרס לספרות צבאית ע"ש יצחק שדה ז"ל.
על ספרו השני: פרס ביאליק לספרות יפה ולחכמת ישראל ופרס ירושלים ע"ש עגנון.

על ספרו השלישי: פרס אקו"ם על מפעל חיים בתחום הספרות, מועמדות לפרס ספיר לספרות ופרס עיריית חולון לספרות יפה ע"ש קוגל.
(כל יום ששון לחתן הפרסים הפך ליום אסוני. פרסיו היו כעונש מלקות על לבי.)

ובכך לא די היה. הוא מיאן להירגע, המשיך לקרוא את רשימת הלשונות אליהן תורגם הספר, וכשהגיע לשפה הפלמית, לא יכול עוד, הפסיק לקרוא, קם מכיסאו, פתח את החלון בעל הפרופיל הבלגי, ואמר: לא מדובר בכסף, מדובר ביוקרה. בכל ועדת פרס יושבים סופרים, משוררים ופרופסורים קצת יותר מבינים ממך ומיתר המחלקה. הנה, תראי, אלה נימוקיהם למתן הפרס, הושיט לי את הכתבה, פישפש בניירותיו כדי להשוות בקול בין חוות הדעת שלי, הנלעגת, לבין הנימוקים הרהוטים והיפים של ועדת הפרס. אך מרוב שכעס, לא מצא. אין לי כוח יותר, צעק וגירש אותי מהחדר.

אחרי כל שיחה כזאת היינו יורדות לחדרינו, כל אחת בתורה, חפויות ראש. הרגשנו כי למדנו משהו, אבל זמן קצר אחרי אותם ניתוחים מדויקים של העורך הראשי, חזר והתיישב על עינינו אותו קטרקט ספרותי (בזכותו נשכרנו ובגללו פוטרנו). קשים ככל שהיו רגעים אלה, גם עליהם סלח לנו העורך הראשי, וחזרנו לשגרת קומתנו עד הפרס הבא.

היטב ידענו כמה עמוסים וטרודים העורך וסגניו ולפעמים אין הם מודעים לחדות לשונם. לכן הקפדנו לכתוב את חוות הדעת שלנו כך, שגם אם יקבלה המחבר, לא ייפגע. "ספר איום, שכתבנו לעצמנו בתחילת הקריאה, הפך בעת כתיבת חוות הדעת, ל"סיפור נהדר, אבל זקוק לליטוש רב. נחכה בקוצר רוח לכתב היד הבא שלך."

יום אחד עייפותנו הביאה לסגירת המחלקה כולה. עלי לספר את האירועים בכובד ראש: באותו יום כתבנו כולנו, על רומנים שונים שקראנו, בדיוק אותה חוות דעת. וגם שכחנו לרכך. "הירגו את הילד, הוא מפריע לסיפור," כתבנו כולנו בכל כתבי היד. היינו עייפות. כולם כתבו סיפור דומה כל-כך: גיבורי סיפוריהם ניסו ולא הצליחו דווקא לישון. הם התהפכו במיטותיהם, מלאי און וכעס נורא, המכסה אותם במקום שמיכה, כעס כלפי נשותיהם הישנות, חסרות אוניס, עייפות ממטלות הבית, והם אוהבים (כך כולם הדגישו בכל הסיפורים) אבל כועסים. כועסים ואוהבים. כאילו הכעס הוא שגירה אותם ולא נשותיהם (ישנות או ערות). והנה, באותו שבוע שבסופו נסגרה המחלקה, נכנס לכל כתבי היד גם ילד קטן, או ילדה, לרוב ילד, שהיה מין ניגוד גמור לאשה מהסיפור, זו הישנה. והילד הסתנן בכל הסיפורים, ברוך, בשקט, בלי שהאבות יחושו בבואו, למיטותיהם, והפיג את כעסם באחת, ולפעמים טיול התסכול של הגבר בביתו הוביל אותו, כסומא בארובה, לחדר הילד, וליבו מתרחב בעודו מתבונן בו ישן. נראה שדבר זה צרם לנו. אמנם לא נקראנו להתערב בתוכן, חלילה, בשביל זה הרי היו סגני עורכים, עורכי משנה, ואף עורך ראשי שנקרא להתערב במקרים סבוכים, ובכל זאת התגנבו לחוות דעתינו אותן הערות, אותן הקפדנו למחוק אחר כך בעת כתיבת חוות הדעת, כדי שלא נפלוש לתחום סמכותם של העורך וסגניו. אבל באותו יום הלך לבנו שבי אחר הנשים הישנות, או דווקא אחר הילד שיגדל, וכשיגדל ימרמר גם הוא את אביו הממורמר כרגע רק על האשה. הירגו את הילד, כתבתי בחוות הדעת, הוא מפריע לסיפור. חוות הדעת הזאת היתה חלק מערימה גדולה שהשארתי על השולחן והלכתי משם באישון ליל. הופתעתי מאוד כשצילצל הטלפון בביתי עם שחר. היה זה העורך הראשי על הקו. את מפוטרת, אמר. חוסר רגישות נורא. נדמה לי שכבר ציינתי ואולי עוד לא ציינתי שהיה זה יום ברד, והברד שקולו הרם חדר את מרתפנו, היה אהוב על מחלקתנו מכל. כשהתקשר העורך הראשי לביתי – עוד לא ידעתי שכל מחלקתנו פוטרה. לא שיקול כלכלי היה ביסוד הפירוק, כי אם אותה חוות דעת וזה שנתנו על כתבי יד שונים, בלי שתיאמנו זאת בינינו. "הירגו את הילד, הוא מפריע לסיפור" כתבנו כולנו בכל כתבי היד. עד היום איננו יכולות להסביר את הדבר.

גליה אבן־חן

תשעה שירים

ספרות

שעור
ספרות
באוניברסיטה
אנחנו
מתוכחות
הערכים
שותקים

לכשייוולד בני

אקרא לו סבל
סבל תינוק, סבל מתוק.
סבל כבר גדול הולך לגן סימה
למי הוא דומה יותר, לאבא או לאמא?
סבל יהיה יפה ממישהו אחר
הגנים של אבא בריאים יותר.
מדע כבר ילד גדול
כמה יפה מדע מתפתח
רק שגן אחד קטן לא יכול לפענח.
גן תעתיצי הנפש חרדה אני לקרא בשמו
סבל ישרץ במחו.

אישה רעה

לדני

הייתי אשה רעה. כן, אשה רעה
לא, אין פונתי לאחת שלא רוחצת כלים,
פונתי לאחת שלא אוהבת
שוחה בים המשאלות שלי
במטבח הסוער של תעתועי הנפש
בפני צרובים קמטי שגעון

אתה לא אתה
בתי אינה בתי
אתה מישהו אחר
זר, תיר בתוך ביתך שלך.

אתה לא אתה
בתי אינה בתי
אתם אמא ובן
כן, היא אמא שלך
היא האם.

הבן בן גילי האמא אמא
הוא למד אתי בקסודי, אותו לא אהבתי
לא אהבתי את אחיו, לא אהבתי את אביו
את אמו לא אהבתי.
משפחת למדנים, משפחה שחייבים להיות בה
צריך הנה לצאת ממנו משהו, להצטבר לו תעודות,
והוא הנה ממלץ, ממלץ לכל הבנות, הממלץ של אמהות.

אז ככה, יום אחד הוא התנחל לי בבית
בא לו הוא במקום בעלי, לבוש בטננינג הבורדו, נעול בנעלי הפית המשפצות.
אני שנשאתי מאהבה נשואה לשנאה.
שפך עלי ארגזים של תעודות, ואת אמו שאי אפשר בלעדיה.

לא הִיָּה לוֹ הַיְכָן לְשֵׁים אוֹתָהּ, הַיְכָן לְהַנִּיחָהּ, אֲזַּי הִיא הִחְלִיטָה לְעֲצָמָה לֵהיוֹת
יְלָדָה בַּת אֲרָבֶעַ
לֵהיוֹת בְּתִי בַת הָאֲרָבֶעַ. עִם אוֹתוֹ הַשֵּׁם שְׁמֵצָאתִי לָהּ טָרַם נוֹלָדָה, קָרָאתִי לָהּ
בְּשֵׁמָה. אֵמָה.

אֵין לִי, אֵין לִי בַעַל. אֵין לִי, אֵין לִי יְלָדָה אֵין לִי מִשְׁפָּחָה.
אֵלוֹ שֵׁהֶם שְׁלִי, יָשׁוּבוּ אַחֲרַיִךְ, יַחְזְרוּ מִטִּיסָה אֲרָבֶה.
רַק הֵהוּא הַמְבַטֵּחַ מִהִסוּדִי, עִם מִבְּטַ קְדִימָה מִבֵּיט בִּי.
וְיִלְדִתי מִשְׁתַּכַּחַת בְּזִקְנָה, עוֹשֶׂה אֶת עֲצָמָה מִשְׁחַקַת בְּבָבוֹת,
עוֹשֶׂה אֶת עֲצָמָה בּוֹנֵה מַגְדֵּל שֶׁל קְבִיוֹת. הַזִּקְנָה

מִתְדַפְּקַת עַל חֲדָרֵי. רוֹצֶה חֲבוּק שֶׁל אֵמָה, רוֹצֶה לְשַׁחַק אֶתִּי.
אֲנִי לֹא מִחַבֵּקֶת אֵמָהוֹת, אֲנִי לֹא מִשְׁחַקֶת עִם קְשִׁישׁוֹת.
סוֹגֵרֶת אֶת הַדֵּלֶת, מִרְאֶה לָהּ אֶת כּוֹוֹן הַיְצִיאָה.
צוֹעֶקֶת לָהּ לְכִי! תִּנֵּי לִי מְנוּחָה.
מָה? מָה הִיא מְבִינָה?

הֵם שֵׁם בְּטִיסָה, הַפְּלָגָה, וְכֵאֵן הַקִּירוֹת פְּרוּצִים.
נִכְנָסִים לָהֶם אִם וּבֵן וּמוֹצְאִים לְעֲצָמָם מְקוֹם לְהַחְלִיף תַּפְּקִידִים.

וְאֵתָה הַחֲבֵר הַכִּי טוֹב
בְּחוּר טוֹב
שֶׁהִיָּה גַם יְלָד טוֹב
וְהַפֶּף לְאִישׁ טוֹב.

לֹא יוֹדֵעַ לָאֵן נַעֲלַמְתִּי וְהַיְכָן הַיְכָן אֲנִי עֹבְשִׁיו.
פַּעַם הִיִּיתִי אַחַת כְּזוֹ שֶׁכָּרְתָה אֶתְּךָ בְּרִית, אֶפְלוּ נוֹלָדָה לָנוּ יְלָדָה.
לְלָדֶת זֶה מִשְׁהוּ מִיְחָד, לֹא מוּבָן מֵאֵלֵינוּ, כֵּן, כֵּן. יְלָדָה עִם תְּעוּדַת לְדָה.
אֶשְׁתֶּף בְּתוֹךְ הַבֵּית אֲכַל הִיא נַעֲלָמָה, נַעֲדַרְתַּ בְּתוֹךְ בֵּיתָה שְׁלָה.
וְאֵמָה כֵּאֵן, וְאֵתָה אֶתָה.

כֵּן, בְּחַדְשִׁים שֶׁחֲשַׁבְתִּי
שֶׁהִיָּה זֶה אֶתָה
הִיִּיתִי אִשָּׁה רְצָה

זֶה נִגְמַר, זֶה נִגְמַר,
סוֹף סוֹף.
אֲנַחְנוּ יַחַד שְׁלֹשְׁתֵּנוּ, אַתָּה, אֲנִי וְאַמָּה.

לא מובן מאליו

בְּתִי בֵּת הָאַרְבַּע בּוֹגְרֵת גֵּן בְּרֵאשׁ
הִיא כּוֹתֶכֶת אֶת שְׁמָהּ וּמְצִיֵּרֵת אִישׁ עִם יָדַיִם וְרֵאשׁ.
הִיא יוֹדַעַת לְסַפֵּר עַד 10, יֵשׁ לָהּ חֲבָרִים.
לְפַעֲמִים הַמְכַשְׁפוֹת וְהַשְּׂדִים בְּסִפְרֶיהָ
מְזַמְּנִים אֶצְלָנוּ לְסֵלוֹן,
אֲזַ אֲנִי מַעֲלָה אֶת מְנוּן הַכַּדּוּרִים
מְקַלְחַת אוֹתָהּ בְּמֵים חֲמִימִים,
וּמְשַׁכֵּיבָה לִישׁוֹן.

בְּתִי בֵּת הָאַרְבַּע בּוֹגְרֵת גֵּן
אֲסַפֵּר לְשִׁכְנִי, אֲסַפֵּר לְגַנְנִי.

כרגע אני בת 4

אֲנִי הוֹלֶכֶת יָד בְּיָד עִם אָבָא,
וְעִם אִמָּא מֵהַצֵּד הַשְּׁנַיִ שֶׁהִיא גַם אָבָא
קָשָׁה כָּאֵן לְהַחֲלִיט מִי יוֹתֵר אֲבָהִי.
אֲהַבֵּל מִי שֶׁחֹשֵׁב שֶׁאֲנִי לֹא בֵּת אַרְבַּע כְּרַגְע.
הָאֲבָהִים שְׁלִי מְרִימִים אוֹתִי
חֲמֵשׁ פְּעָמִים עַל כֶּסֶא
לֹא לְשִׁנָּה הַבָּאָה
לְעַכְשָׁו כִּי הֵם רוֹצִים שֶׁאֲגִדֵּל מְהֵרָה.
יֵשׁ לִי שְׂמֵלָה לְכִנּוּהַ קְצָרָה
שֶׁמְכַסֶּה לְכֶסֶא רַק מְעַט אֶת הָרַגְלִים
וְהַכֶּסֶא לֹא מִפְחָד כְּשֶׁמְנַתְּקִים אוֹתוֹ
מֵהֶרְצָפָה.
עַכְשָׁו אֲנִי בֵּת אַרְבַּע וְעַכְשָׁו אֲנִי רוֹצָה
לְהִיּוֹת כְּמוֹ הַכֶּסֶא.
מִחֵר אֲהִיָּה בֵּת אַרְבַּע וַיּוֹם

ושוב אֶרְצָה לְהִיּוֹת כְּמוֹ הַכֶּסֶּא,
וְכִכָּה גַם כְּשֶׁאֶהְיֶה בֵּת אֶרְבַּע יוֹמִים.

היא והבובה רותי

אָמְרוּ שֶׁהַמַּצָּב אֶקוּטִי
וְהִיא תִלְשֶׁה שְׁעָרָה אַחַר שְׁעָרָה
מִשְׁעָרוֹתֶיהָ שֶׁל הַבִּבְיָה רוֹתִי
אֶף שְׁעָרוֹתֶיהָ שֶׁלֶּה נָשְׂרוּ.

הַיְלָדִים בָּכוּ, הִיָּתָה לָהֶם פֶּעַם בְּבָה
הִיא לֹא הִיָּתָה מְלַעֲרֶת
כִּי בְּבָה אֶף פֶּעַם לֹא יְכוּלָה לְהִיּוֹת מְלַעֲרֶת,
אֲכַל גַּם לֹא יָפָה.
הַיְלָדִים תָּפְרוּ לָהּ בְּגָדִים מְגִיר
רְאוּ לָהּ הַפֶּל.
הִיא נִשְׂאָרָה מְלַכְלַכֶּת גַּם לְאַחַר שְׂרַחֲצָה בַּיָּם
הֵם צָבְעוּ אוֹתָהּ
אֲכַל הַצָּבֵעַ הַקְּלִיף בְּמַהְרָה.
הֵם לֹא הִעִזוּ לְקַחְתָּהּ אֶל הַמְּקַלְחַת
כִּי יִדְעוּ שֶׁשָּׁם הִיא צוֹרַחַת.
נִהְגוּ לְהוֹצִיאָהּ אֶל הַגְּשָׁמִים וְהַשֶּׁמֶשׁ
לְהַפִּילָהּ מִגְּבֵה רֹב
וּכְשֶׁנִּפְלָה אָמְרוּ אֶת חֲנָה סִנֵּשׁ.
הַיְלָדִים אָהָבוּ אוֹתָהּ
כְּמוֹ שֶׁאָהָבוּ כָּל בְּבָה,
יְלָדִים לֹא מְפֹלִים בְּבוֹת לְרַעָה.

הַמַּצָּב שֶׁלֶּה אֶקוּטִי
בְּבָה אֵינְנָה בְּבָה לְלֹא שְׁעָרוֹת
וְאֶצְלָה נָשְׂרוּ הַשְּׁעָרוֹת,
נוֹתְרוּ אֵיבָרִים, כְּעַת הִיא מְצַפֶּה לְבוֹא הַגְּלִים
הַבְּבִיָּה רוֹתִי לֹא.

הפרנואידיה

רודף אותי, רודף אותי הרדוף הנחלים,
 כשהוא יתדל לרדף אחלים
 טורף אותי, טורף אותי האיש עם השפם
 הגה הוא יושב, הגה הוא קם.

שתי גייג'יות צוחקות על חשבוני
 אני שותה שמפניה על חשבון אחי
 ההוא משוחח עם חבר על מקרה שארע לו אמש
 אחת הגייג'יות מנסה להדביק להוא נמש.

מצלמים אותי לטלוויזיה לקולנוע גם
 כל העם
 כבר יודע עלי.

אז לאן שאני אלך לאן שאני אזור
 מאחורי עינים ומלפני עפוז.

הסיפור הזה נכתב עלי

הספור הזה נכתב עלי
 הוא מתאר בדיוק את מה שארע לי.
 הצעיף הירק והקמט בחולצה
 טפות העינים, תחושת האזנים
 והאהבה הסמויה
 כן, האהבה הסמויה.

הסופר הזה מפיר אותי
 איך תאר את זה שאני אוהבת נמוכים
 עם מבטים של ילדים, וסנדלי צבא.
 הוא יודע שאני מפוזת בכל יום שיש
 לבושת חלוק רחצה
 על הספה.

הוא מתאר את גופי המכוץ בעת שנה
ואת השלת השמיקה.
הוא הציץ בחלומותי
הוא מתאר חבוק עז לאחר
מגולל מכתב חכה
והעזה חצופה
לגלוי ורעדה.
אפלו החרדות
והקמטים המבהילים

הגבורה שם רכשה קופסאות גפרורים
כדי להאיר מעט
לאנשים שלא מוצאים,
והבלבול שלה וחסר הדעה.
הוא מכיר אותי הסופר הלז
אני אותו לא מכירה.

ספרות (2)

פנסיונרית
בתכה על
האורגזמה שלה
היה מענין.
כן, כן, היה בכך חן.
לא נדעתי אורגזמה כזאת
לגלות או לא לגלות?
היא פרטה, שוככה עדינה
היה שנה להרשם לסדנה.

אודי לזר

האויב

אבאל'ה, בסוף כלנו סתם להתעורר
 אל תוף דבור אלם, בתוף כלובים לא
 ברורים, נתלים על סורגים וכל שאיפותינו
 בטן. בארבות הגשם חלומות של
 אוהבים את זמן ההתפכחות, ומנקה
 הארבות הוא משגע אחד, מסתובב
 ביניהם כשהם נופלים לשנה
 כל אחד בנפרד בבור משלו.
 היא חפשה בחלומה נעלי
 ענקים לנעל לרגליו והוא
 בחוץ, בתוף רעש של חלון
 פעור, נדמה לו שראה
 ספינה. אחרי זה שמע אותה
 מתנפצת בהטלת בקבוק.
 המשגע ההוא, האחראי לחבלה
 עומד עכשו ליד עמוד. ללא בקבוק.
 טפות מסע נפלות לו על מצחו המתארף.
 תמיד חייב להחזיק במשהו, ד"ר מוטי
 אומר לו, שזה רק פחד מן הפנות וצריך
 להפיר בו. אז הוא שולף חליל מכיסו האחורי
 והכבשים המבלבלות ישר אחריו מהחצר
 אל חדר האכל, דרך המאפייה, דרך מסדרונות
 אל הסלון המשתף. פג תקפו של ברקוד חיי
 הנצח. מעכשו צריך לומר: אוווף...

היא, חצי מנמנמת כבר מבחינה בין
 רסיסי הטלויזיה לפרורי השנה. הוא

נוהם, כְּשֶׁהיא כּוֹרֶכֶת עֲצָמָה סְבִיבוֹ וְהוא
 קם וְסוֹגֵר לְשִׁכְנָה אֶת כָּל הַחֲלוֹנוֹת, וְאֶת
 הַטְּלוֹיזְיָה וּמִזִּיז אֶת הַבְּנֵן כְּלוּ מְבִלֵי לְזוּז.
 הַמְּשַׁגֵּעַ בּוֹהָה בְּמִסָּךְ בְּעֵינַיִם עֲגֵלוֹת:
 ראש הַמְּמַשְׁלָה אָמַר בְּרֵאיוֹן "כָּל אִשָּׁה
 תֵּלֵד בְּזִמְן הַמְּלַחְמָה תֵּינֹק תִּפּוֹר אֶל דְּרָגוֹתָיו.
 וּמַחִיר הַלֶּחֶם יַעֲלֶה". עֲכָשׁוּ הֵם מִנְתַּחֲמִים
 אֶת דְּבָרָיו. הַרוֹפֵא מֵת, הַחֹלֶה תָּמִיד הָיָה
 סֵתֵם גְּוָה. הַמְּשַׁגֵּעַ נִכְנָס לַחֲדָר הָאֶכָל וּמַחֲשִׁבְתּוֹ
 שְׂרוּטָה מִבְּצִיעַת בְּגָט. שָׁכַר בִּיצָה, נָפַל אֶפְרוּחַ.
 קֵטֶם גְּזֵר. הוא יוֹדֵעַ לְאָהֵב
 אֲבָל לֹא לְהִתְחַיֵּב.
 יוֹדֵעַ לְהִתְחַיֵּב
 אֲבָל לֹא לְאָגֵר.
 אֶת מֵה שֶׁנֶּאֱגָר
 הוא פּוֹלֵט בְּצַעֲקָה.
 אֲנָשִׁים יוֹשְׁבִים בְּכִפֵּר הַלֶּחֶם, אוֹכְלִים אֶת שְׁנֵיהֶם.
 הַמְּשַׁגֵּעַ נִכְנָס לְאֶהֱל דְרָךְ קִיר הַמְּטֻבָּח,
 מְבַרְךְ בְּשֵׁמֶם אֶת בְּרֶכֶת הַמְּזוּן, מַחֲפֵשׂ אֶת הַתּוֹיֵת
 שֶׁעַל הַקְּרוֹם הַחִי.
 אִמְאֵלִיָּה, הַחֲדָרְגוֹ יָד לְבָץ וְשֶׁלֶפְנוֹ
 שֶׁק תִּפְלוֹת שְׁמֵנוֹת לְאֲנָשִׁים רְזִים

יורם נסלבסקי

לעיני השמש הזאת

עם זריחה באנו, ושם חיכו ולקחו לשדה וחילקו טוריות והלכנו בשורות ארוכות של כותנה וקטפנו שיחים רעים מתוך הטובים, והשמש עלתה. העבודה היתה טובה, וריח האדמה דבק בבגדים שלבשנו. הלכנו שורה הלך ומיד שורה חזור, ומדריך העבודה ארנון ישב בקצה השדה ונימנם, ואמרנו, בוא לעבוד, עצלן, ולא ענה ורק גירשנו לעבוד פּמְגֶרש זכובים. והלכנו שורה אחת ארוכה וישבנו ולא חזרנו לעבוד בשורות. מרחוק גיפ חצה את השדות אל מאגר המים ושניים ירדו להתרחץ ולשחות, וצבי אמר נלך למאגר וקמנו והלכנו למאגר להתרחץ גם אנחנו. המאגר היה רחוק, וכשהגענו איש לא היה והגיפ לא היה, וישבנו שם ולמים לא נכנסנו. שעה ארוכה ישבנו עד שבא ארנון וצעק וצעק, ולא ענינו ולא קמנו. ראה שלא עונים, פשט את בגדיו ונכנס למים. ראינו שנכנס, נכנסנו גם אנחנו אחריו להתרחץ ולשחות. ויצאנו וחזרנו לשורות, וכשהלכנו שורה אחת כבר היתה שעת צהריים וחזרנו כולם למעונות עובדים.

ולמחרת חופש, ונסעתי לעיר באוטובוס של השעה שבע להסתובב ברחובות, ושם ארנון הולך ברחוב, ואמר בוא אתי, והלכתי אחריו שני צעדים מאחור. ובחנות אחת ילד מוכר כלים כלי עבודה, וארנון אמר, חכה פה, ויצא, ויצאתי אחריו, מיד קפץ ואמר, חכה פה, אמרתי, והילד אמר, לחכות אמרו לך, חכה. וישבתי על כיסא שרפרף והילד הלך אל ירכתי החנות. קמתי ויצאתי וסבבתי ברחובות, ושם חנויות קטנות והכול כאילו מתנמנם והאנשים כאילו מתנמנמים. ובדוכן הגלידה זבנית זוהרת בצבעים צבעים, ואמרתי, מה יש היום, ולא ענתה, ואמרתי סליחה, מה יש היום, ולא ענתה, ואמרתי תני גלידה שוקולד, נתנה. ישבתי בכיכר וליקקתי, ובא ארנון ואמר, למה הלכת, ואמרתי, היום חופש היום, ואמר, חופש מה חופש, וכעס והלך. ובאה הזבנית וישבה ואמרה, אוי, ואמרתי מה, למה אוי, ולא ענתה. קמתי והלכתי, מהר מהר הלכתי בשדרה של דקלים, בצל.

ולמחרת באנו בבוקר עם זריחה, וארנון לא בא ואיש לא בא. ואמרנו, היום לא עובדים, ונסענו כולם לעיר, וכל החנויות בעיר סגורות כי מוקדם, וצבי אמר ניסע לתל-אביב, ונסעו כולם לתל-אביב ואני נשארתי ובשעה עשר הלכתי לדוכן הגלידה, ושם איש אחד עובד והזבנית איננה, ולא קניתי והלכתי וחזרתי למעונות עובדים ועליתי למיטה לישון. ובא ארנון וכעס, ואמרתי עכשיו כולם

בתל-אביב, ואמר בוא אתה אתי לשדה, ואמרתי תן לישון, וכעס והלך. ובא יחיאל האחראי וצעק וצעק ואמר עכשיו תלך אתה לשדה, והלכתי למחסן בשביל הטורייה, ושם ארנון יושב וקורא במגזין. אמרתי, נו הולכים, לא ענה, אמרתי, הולכים או לא הולכים, ואמר, תלך. והשדה רחוק, והלכתי שורה אחת הלך ועוד שורה חזור, ואין איש בשדה וכבר אחר הצהריים והאדמה חמה ואני לבדי בכל השדה ואין איש. וחזרתי והלכתי למחסן ואין איש במחסן והמחסן נעול, וזרקתי את הטורייה וחזרתי למעונות עובדים. ושם חזרו כולם מתל-אביב והם יושבים ליד החדרים רחוצים כמדי ערב וערב.

ולמחרת באו ואמרו, בוא לעבוד, ואמרתי, לא בא, ונסעתי לעיר והלכתי לדוכן הגלידה, ושם הזכנית זוהרת כולה בצבעים, ואמרה בשבילך כרגיל, ונתנה גלידה שוקולד. ישבתי בכיכר וליקקתי, והזכנית לא באה. קמתי וסבבתי ברחובות, ולא ידעתי לאן אלך, והלכתי לתחנת האוטובוסים ונסעתי לתל-אביב, ובתל-אביב ירדתי וסבבתי ברחובות כי לא ידעתי מה אעשה בתל-אביב, והלכתי ברחוב אלנבי עד כיכר מוגרבי ושם בבית קפה יושבים וקוראים בעיתון וישבתי גם אני והזמנתי קפה, ועיתון לא היה לי. והלכתי ברחוב פינסקר עד רחוב בוגרשוב, וברחוב בוגרשוב הלכתי עד רחוב רוטשילד מהר מהר הלכתי וכשהגעתי לרחוב אלנבי הלכתי לתחנת האוטובוסים וחזרתי למעונות עובדים, וכבר אחר הצהריים ואין איש במעונות כי כולם בשדה. ובערב חזרו כולם והם כולם מדיפים ריח אדמה וריח שדה ועבודה. ואמרו, למה לא באת, ואמרו, מה אנחנו עובדים בשבילך. ובערב הלכתי למועדון חברים ושם שולה עומדת על הפאר להכין קפה. אמרה, מאיפה אתה בא, אמרתי מאיפה, אמרה, ולאן תלך, אמרתי, אולי לתל-אביב, אמרה תל-אביב למה, ולא ידעתי למה.

ולמחרת עם זריחה בא יחיאל האחראי וצעק וצעק ואמר כאן כולם עובדים כי ככה, עובדים, ויצאתי עם כולם לשדה לעבוד בכותנה. וארנון אמר בוא אתה אתי למתוח קווי השקיה, והלכנו ובאנו אל מאגר המים ושם צינורות צינורות בערימה וארנון הרים צינור על כתף זו וצינור על כתף זו, והרמתי גם אני והלכתי אחריו שני צעדים מאחור. והנה כולם הולכים למאגר להתרחץ, וארנון אמר, מה זה לאן זה, ולא ענו, ואמר, לחזור לשורות אומרים לכם, ולא ענו והלכו. חיברנו צינור לצינור וארנון אמר, עכשיו תמשיך לבד, והלך, וחזרתי למאגר ושם כולם יושבים ולמים לא נכנסו, ולי לא אמרו דבר לא אמרו, והרמתי צינור על כתף זו וצינור על כתף זו והצינורות כבדים והלכתי וחיברתי וחזרתי למאגר ושם כולם יושבים והרמתי צינור על כתף זו וצינור על כתף זו והלכתי. ובא יחיאל בגי'פ ואתו ארנון וירדו ודיברו ולא שמעתי מה כי כבר הייתי רחוק. וחזרו כולם לשורות והלכו שורה אחת וכבר היתה שעת צהריים, וחזרו כולם למעונות עובדים.

ולמחרת יצאנו בכוקר עם זריחה לעבוד בשדה, והלכנו שורה הלוך ושורה חזור, ועוד שורה הלכנו, וכבר היתה שעת צהריים. וביום הרביעי חופש, ונסעתי לעיר להסתובב ברחובות והלכתי לדוכן הגלידה ושם הזבנית והיא מתמנמת. אמרה בשבילך כרגיל, גלידה שוקולד, וישבתי בכיכר וליקקתי והזבנית לא באה. קמתי וסבבתי ברחובות, ולא ידעתי לאן אלך, והלכתי אל תחנת האוטובוסים והאוטובוס למעונות כבר יצא, ופניתי ללכת והלכתי בצד הדרך והמעונות רחוקים, והנה יחיאל בגיפ, ואמר בוא עלה, ואמרתי, האוטובוס למעונות כבר יצא, ואמר בוא בוא עלה, ועליתי וחזרתי למעונות עובדים, וכבר אחר הצהריים, ואין איש במעונות. והמעונות ריקים, ולא חזרו גם בערב.

ולמחרת קמתי עם זריחה ואין איש במעונות והלכתי למחסן הטוריות ושם ארנון יושב. אמר, איפה כולם, אמרתי, אין אף אחד, אמר, קח אתה טורייה ולך לשדה, אמרתי, לא הולך, תלך אומרים לך, אמר, ואמרתי, לא הולך. והלכתי למועדון חברים והמועדון סגור כי מוקדם, וישבתי בחוץ על ספסל, ומנגד אנשים עוברים בדרכם, ובא יחיאל וישב ולא צעק ואמר מה, איפה הלכו כולם, ואמרתי, אין איש במעונות, ואמר, לתל-אביב, ואמרתי, אולי. אמר טוב, לעבוד צריך, ואמר, עכשיו קח טורייה ולך לשדה, אחר כך נראה, והלכתי למחסן הטוריות ושם ארנון שוכב ישן, ואמרתי בוא לעבוד, עצלן, ולא ענה, ולקחתי טורייה והלכתי לשדה ושם הלכתי שורה ארוכה וכבר היתה שעת צהריים, וריח האדמה דבק בבגדים שלבשתי, והלכתי למאגר המים ונכנסתי למים להתרחץ ולשחות. ובערב ישבתי ליד החדרים רחוקי כמדי ערב וערב, ואיש לא בא והמעונות ריקים ואין איש.

ולמחרת עם זריחה באתי ושם ארנון ויצאנו לשדה ומתחנו קווים קווי השקיה ולא שאל ולא אמר דבר. וכך מדי יום ויום, ואחרי אולי שבועיים ימים והנה צבי במעונות וכל האחרים לא חזרו, ורק צבי חזר. אמרתי, ואיפה כולם, אמר, במדבר, במדבר איפה, אמרתי, ואמר, במדבר. והלכתי למועדון חברים, ושם יחיאל ושם שולה עומדת על הבאר להכין קפה, ואמרתי הנה צבי במעונות עובדים וכולם הלכו למדבר, ושולה אמרה, מדבר, מה פתאום, ויחיאל לא אמר דבר לא אמר.

ולמחרת יצאנו עם זריחה אני וארנון לשדה, וצבי לא בא. ועבדנו ומתחנו קווים קווי השקיה כל היום. וחזרתי למעונות עובדים ושם יושב צבי ליד החדרים רחוקי כמדי ערב וערב, ואמרתי, למה לא באת, ואמר, היום חופש היום, אך חופש לא היה. וביום הרביעי חופש, ונסעתי לעיר והלכתי לדוכן הגלידה ושם איש אחד עובד והזבנית איננה, ולא קניתי והלכתי לתחנת האוטובוסים ונסעתי לתל-אביב, ובתל-אביב ירדתי וסבבתי ברחובות כי לא ידעתי מה אעשה בתל-אביב, והלכתי ברחוב אלנבי וברחוב רוטשילד לכל אורכו, וברחוב המלך ג'ורג' פניתי והרחקתי והלכתי, ובכית קפה ישבתי ושם

נערה עומדת על הבאר, ואמרתי, תני קפה, ועיתון, אמרה, הקפה מיד, העיתון תקנה בקיוסק, ואמרתי קיוסק מה קיוסק, וקמתי והלכתי ואת הקפה לא שתיתי. והלכתי ברחוב אבן גבירול וברחוב קרליבך לכל אורכו, ותחנת האוטובוסים רחוקה, ונסעתי וחזרתי למעונות עובדים, ושם צבי יושב ליד החדרים ואיתו ארנון, ואני עליתי למיטה לישון.

ולמחרת באתי בבוקר עם זריחה, וארנון לא בא ואיש לא בא. וחיכיתי וחיכיתי במחסן הטוריות ואיש לא בא, והלכתי והנה יחיאל בג'יפ, ואמר עֵלָה, ועליתי ונסענו לשדה, ושם עובדים ארנון וצבי ומושכים צינורות למתוח קווים, ויחיאל אמר, עכשיו לעבודה, והלכתי שורה ארוכה של כותנה, וקטפתי שיחים רעים מתוך הטובים, וקטפתי טובים מתוך הרעים, ורצתי לקווים והכיתי בטורייה בכל הכוח הכיתי עד שנשבר הצינור והמים פרצו והציפו את השדה, וארנון צעק, מה אתה עושה, מה אתה עושה, וברחתי ורצתי כל הדרך למעונות עובדים. ובערב הלכתי למועדון חברים, ושם שולה, ואמרתי, מחר אני נוסע, אמרה, נוסע לאן, אמרתי, אולי למדבר, אמרה, מדבר, אין פה שום מדבר, אמרתי, יש, בטח יש, אמרה, פה ירוק הכל, פה הכל מים, שום מדבר אין פה.

ולמחרת נסעתי לעיר באוטובוס של השעה שבע, והלכתי ונסעתי לתל-אביב, ושם בתחנת האוטובוסים איש מוכר כרטיסים ואמרתי תן כרטיס למדבר, ואמר למדבר לאן, ולא ידעתי לאן, וצחק ואמר, אולי למצפה, ואמרתי, תן למצפה, ונתן ואמר, מחר בשבע בדיוק, וכבר היתה שעת צהריים. ויצאתי מתחנת האוטובוסים וסבכתי ברחובות כי לא ידעתי מה אעשה בתל-אביב, והלכתי ברחוב אלנבי עד כיכר מוגרבי, ושם בקיוסק קניתי עיתון ובבית קפה ישבתי לשתות קפה ולקרוא בעיתון. שעה ארוכה ישבתי, ויצאתי והלכתי ברחוב בן יהודה וברחוב פרישמן לכל אורכו, ובכיכר בקולנוע גת נכנסתי ושם מקרינים סרט בהצגה יומית סרט מלחמה. ויצאתי וכבר ערב, והלכתי לכיכר מסריק ושם בבית קפה נערה עומדת על הבאר, ואמרתי, תני קפה, ואמרה, קפה מיד, ומנגד ברחוב אנשים עוברים בדרכם, וישבתי על החלון לצפות בעוברים. שעה ארוכה ישבתי, וכשיצאתי כבר היה ערב, ופנסים דולקים על הרחובות, והלכתי ברחוב אבן גבירול עד רחוב קרליבך, וברחוב קרליבך הלכתי ובדרך פתח תקוה פניתי והלכתי וחזרתי לתחנת האוטובוסים. ושם מעט אנשים ומעט אוטובוסים כי מאוחר, וכל החנויות מוגפות, ושומר הולך סובב.

ולמחרת... למחרת באתי בבוקר עם זריחה ויצאנו לשדה ולא שאלו ולא אמרו דבר. והלכנו בשורות ארוכות של כותנה וקטפנו שיחים רעים מתוך הטובים, והשמש עלתה. העבודה היתה טובה וריח האדמה דבק בכגדים שלבשנו. והלכנו שורה הלון ושורה חזור, ועוד שורה הלכנו, וכבר היתה שעת צהריים.

לורן מילק

הקיפוד ועוד שלושה

הקיפוד

הקפוד נגע בי,
 קרפפני בקרקוּשיו,
 קרקסני רפהפה,
 כרוח רפאים רעשית,
 הגידיני רפאות
 ושקוי לעצמותי
 על ערש דוי,
 הורידני רכרך כמלאך
 צבעוני,
 בעמק סלע, מרעידני,
 בכיס ריני, הושיבני
 על רכבו החשמלי,
 רוגגת בכשרי,
 בקששות אדמים,
 רקרמני
 בריתמוס הנולד
 בחך אגני,
 רכסני בשמלת הקשת
 קריסטלית מתן,
 ונוחה לצליפה
 במקום,
 שהזעתי להתנמר.

שיר מכאן לשם

חיל רוצה למות
לב מתקלקל לא חש
רעש שבא לי בקנה,
כמה תאנה אתה לא יורה.
השנאה עגבת
נוגעת בחלשים
בקליק
והמות חיל עופרת כבד עומד
ומדביק.
אתה עוד לא עפר ירק
אז תערק,
לקטרה אין אף ריס שיכול
בלעדיך לרעד
איך אתה לא עף כמו פשוט
שבא לי
בקיסוס.
אתה לא
לב עטוף ברזל
פעם אתה קם ולתמיד אתה נופל.
אם אתה נפרד ממני
אתה נשאר בצל
כי הכובש תמיד רגוע
תמיד נשאר יבש
שוכב לא מתמיש
עם חרב מתהפכת באש.

נסיכה ערבית

ארצי, שפוררת
שברי סכריה
של נסיכה ערבית,
שבוייה במלח דגדגן
מנסינות סרוס חודרניים

וּשְׁתַּן שְׁקֵשָׁה לְשֵׁאת
 לֹא בְּלִי מְשִׁים
 הַפְּכֶת אֲנִטָּנָה
 שְׁקוֹלֶטֶת מְסָרִים
 שׁוֹתֶתֶת דָּם וְזֶה הַפְּחִיר אוֹתָךְ
 שְׁהִנֵּה הַשְּׁקִיפּוֹת הָאֲמִתִּית שְׁלֹךְ
 תִּהְיֶה אֵיכֶר מְגַעִיל
 בְּתוֹךְ בְּתוֹר מְדַמְעוֹת
 שְׁיוֹם אֶחָד
 כְּלָם עוֹד יִזְכְּרוּ אוֹתוֹ.

כִּי לֹא תִהְיֶה עוֹד בְּרִית
 בְּעוֹלָם
 כִּי לֹא תִהְיֶה עוֹד הַבְּדֵלָה בְּמוֹצָאֵי שְׁבֵת קֹדֶשׁ
 כִּי לֹא יִהְיוּ עוֹד חַיּוֹת כְּשֵׁרוֹת וְחַיּוֹת טְמֵאוֹת
 רַק מִי שְׁיִטְעֵם אֶת רֵיחַ הַמְּלוֹן הָאָדָם שְׁלֹךְ יְאוֹת
 שׁוֹב לְהַשְׁתַּכְּשֵׁף אֶתְךָ בְּתוֹךְ נֶהַר הַחֹשֶׁף.
 כִּי לֹא יִהְיוּ עוֹד הַפְּרָדוֹת בֵּין מַיִם לְבֵין מַיִם.

אוכלת בידיים

אוֹכֶלֶת בְּיָדַיִם
 זוֹנָה מְשׁוֹקוֹלֵד לְכֵן
 עַם יִרְקוֹת בְּאַגָּן.
 כָּאֵן הַעֲטִיפוֹת יוֹרְדוֹת
 אֲנִי נִחְתָּכֶת לְקַבִּיּוֹת.
 גַּם יְלָדִים יוֹרִים
 וּבּוֹכִים, דוֹרְכִים עַל הַמַּתִּים
 כָּאֵן דוֹרְסִים בְּתִים.
 יֵשׁ לִי
 כָּאֵב אֶלֶם בְּתוֹתִים.

אֲשֶׁתִּי

פְּנִיָּה

עֲטוּיִים עוֹרוֹת מִתְּכֶת

וּמִחֶרֶה לְבָנָה עַל שְׁפָתֶיהָ,

עֵינֶיהָ דוֹמְעוֹת בְּלֵי הַפֶּסֶק.

אֲנַחְנוּ רְצוֹת כְּעַפְרִים מִשְׁתוֹבְבִים

לְעֵבֶר הַנְּהָר, רְטֹבוֹת עַד צוּאֵר

הַרְחֵם.

קֵר לִי כָל־כָּף חֵם, עֵינֵינוּ מְשֻׁלְּגוֹת,

אֲנִי נוֹתֶנֶת לָהּ אֶת יָדֵי

שְׁלֵא נִפְרָד,

וּבִתְוֹךְ הַנְּהָר הַשְּׁקֵט

יֵשׁ שְׁקֵט שְׁאֵינְנוּ קוֹיִם

שְׁעוֹבֵר לִי

שְׁהִיא אוֹהֶבֶת.

רַגְלֶיהָ שֶׁל אֲשֶׁתִּי מְדַבְּרוֹת,

מְזִיזוֹת מְלִים

בְּכַפּוֹת הַרְגָלִים

וּמִתְקַרְבוֹת,

עֵינֶיהָ הַזְּקוּפּוֹת מְעַבְּרוֹת אוֹתִי

וּמִחְעַגְלוֹת.

אֲנִי חוֹשֶׁפֶת אוֹתָהּ

שְׁדֵי קְפוּאִים בְּתוֹכָהּ וְהַפֶּטְמוֹת צוֹרְחוֹת.

כְּשֶׁהִיא נוֹגַעַת בִּי, תֵינּוֹקוֹת מְתִים בֵּין

יָדֶיהָ,

יֵשׁ קֶמֶט בֵּין כַּנְּפִיָּה

שְׁאֵנִי נוֹשֶׁפֶת.

דייב אגרוס

מה פירוש כשהמון בארץ רחוקה מבחין בחייל המייצג את ארצך, יורה בו, גורר אותו מכלי הרכב שלו ואז משחית את גופתו באבק המדבר

איש אחד הרגיש אימה. הוא הרגיש חרדה ואי-נוחות. אלה היו רגשות זרים בשביל האיש. אף פעם לא הרגיש סוג כזה של עייפות חסרת פשר, אבל כבר שנה שלמה שהרגיש ככה. לפעמים פשוט הסתובב בבית, בלי שום יכולת לקבוע למה בדיוק הוא מתוח כל-כך. היום יכול להיות בהיר, השמש זורחת, הכל טוב, והוא היה צועד. היה מתיישב לקרוא ספר, ואז במהירות קם, חושב שהוא צריך לטלפן למישהו. איך שהוא כבר בטלפון, הוא מבין שאין אף אחד כזה, אבל מחוץ לחלון יש משהו שצריך לבדוק. משהו בחצר צריך לתקן. הוא צריך לנסוע לאיפשהו, צריך לצאת לריצה מהירה. האיש ראה את התמונה, באותו בוקר, בעיתון. הוא ראה את התמונה של גופת החייל, עכשיו על הארץ מתחת למשאית. המדים החומים-צהבהבים שלו, מדי חייל, והוא שכב על גבו, כשנעליו, שנראו כמעט לבנות בשמש הצהריים, פונות כלפי מעלה. בינתיים ישב האיש בביתו, נינוח, לבש גרביים חמות, שתה מיץ תפוזים מכוס כבדה, חלקה, וראה את האיש המת בתצלום הצבעוני. התמונה גרמה לו להתנשף לבדו בביתו. הוא בחן את התמונה, חיפש, כך הבין, דם – איפה ירו בחייל? דם לא נראה. הוא הפך את העמוד, ניסה להמשיך, אבל חזר מהר וניסה לראות אם בתמונה היו אי-אלו אזרחים של המדינה הרחוקה ההיא. הם לא היו. האיש נעמד. הוא הביט בעשן המתנחשל ימינה מבית חרושת באופק. מדוע הרגיש פגוע? הרגיש מוכה, נשדד, נאנס. אילו הרגו חייל והשחיתו את גופתו בארצו-שלו, האיש לא היה חש דחייה כזאת. הוא לא מרגיש ככה, כשהוא שומע על התנגשות רכבות, או על משפחה שטבעה במיזורי עם המיני-ואן שלה באגם הדצמבר. אבל החייל הזה, בצד אחר של העולם, החייל שנגרר מרכבו, החייל הזה לבדו, גופה לא-מדממת מכוסה אבק מתחת למשאית – למה הוא הופך את האיש לעצבני, למה זה כל-כך אישי? ככה מרגיש עכשיו האיש בבית, לעתים קרובות מדי. הוא מרגיש חלול, קשור, מצומק. עיניו מרגישות את מאמץ הניסיון להסתכל יותר מדי זמן בחשיכה. האיש צופה בעשן מבית החרושת, ולמרות שהוא יכול לעשות הרבה דברים היום, הוא לא יעשה אף אחד מהם.

מאנגלית רואי וולמן

חדוה הרכבי

שני שירים

הילד היפהפה של המוות חולף

כמה זמן אני כאן, למה, ממתי, עד-מתי – אינני יודעת.
 כחיה שקשרו אותה ברצועות לקפיצים
 מגלגלת בין סדינים קפואים – מגשמת, תמהונית
 סגורה, שוגה בדמיונות, רופפת, מכריקה,
 מנענעים לאט את ראשה
 לאט מותחים את ידיה לצדדים
 מודדים את גופה, ככה, פשוט,
 מניחים לרגליה קצרת מים חמים
 גם כשהשמש לא מפסיקה לתנות אהבים
 מאחורי גבה

כבר אינני אלא חתיכת אפס קטנה, מכורה לאש
 מסתובבת לאטי בין שלושה חלומות
 מתרועעת עם נביחות הפלכים
 מתהפכת על גליונות ניר-בריסטול צבעוניים
 מביטה מבעד סורגים חולמניים, מחיכת, מחיכת, בלי הפוגה
 כמו אז, בהתחלה,
 כשהייתי בחדר אחד,
 קרוב למשרדי הקבלה
 ליד המזכירות
 סמוך לחדר המטפלים.

היה לילה. הירח דבר עם התמימים
 הירח שדבר עם אלה שהגיחו מעבר להרי החושך

הִירַח שְׁדַבֵּר עִם אֱלֹהִים שְׁמַתְגוֹרְרִים עַל חוּט הַשְּׁעָרָה
הִירַח שְׁדַבֵּר עִם אֱלֹהִים הַלּוֹבְשׁוֹת תְּמִיד בְּגָדִים שְׁחָרִים
וְהֵייתִי מְשַׁלְּהֶבֶת אֶת נְבִיחוֹת הַכְּלָבִים,
מִתּוֹפֶפֶת עַל הַמַּצָּח, עַל הַגְּבוּת, עַל הַעֲפָעָפִים,
עָפָה מֵעַל הַסְּדִינִים, מֵעַל הַרְצוּעוֹת
בֵּין הַצְּפִיּוֹת, עָפָה תוֹרֵת,
וְרָדָה,
עָפָה סְחוּטָה,

עָפָה לִיד הַדְּלֵת, בְּכַנִּיסָה אֶל "אֵין כְּנִיסָה",
עָפָה גּוֹלְשֵׁת דּוֹעֶכֶת, נְכַבִּית
צָפָה בֵּין הַכְּהוּבִים שֶׁל כּוֹכָבִים צְבֻעוֹנִיִּים,
הוֹפְכֶת לְשִׁלּוּלִית גְּעֻגּוּעִים, כְּמוֹ זוֹ שְׁרוּקֶת עֶכְשׁוֹ
עִם הַסְּדִין הַלְּבָן, רוֹקֶדֶת בְּעָרֵב,
אוּ בְּלִילָה, אוּ בְּבֹקֶר,
רוֹקֶדֶת אֶת מַה שְּׁאֵנִי: סוּס, אוּ פָּרָא,
אוּ צְפוּר גְּדוּלָה, זוֹחֶלֶת עַל בְּרָפִי
עַל קִצָּה דְּבַר מַה,
וְאִם לֹא אֶהְיֶה כְּרַגַּע זֶהִירָה,

רָאנָא רָאנָא, תְּהִי זֶהִירָה.
רְגִשׁוֹת זֶה רְצַח.
רְגִשׁוֹת זֶה חֲרָבָן.

וְאִם לֹא תְּהִי כְּרַגַּע זֶהִירָה,
כְּמוֹנִי, בְּשִׁקֵּט, כְּמוֹנִי מִסְתַּגֶּרֶת בְּחֶדֶר, מִשְׁתוֹמֶמֶת,
כְּמוֹנִי שׁוֹאֵלֶת אֶת עֲצָמָה, עוֹנָה לְעֲצָמָה, כְּמוֹנִי חִבּוּלָה,
מְעַנָּה, מִתְרוֹצְצֶת אָנָה וְאָנָה, אוֹסֶפֶת מִידַע,
כְּמוֹנִי בּוֹרַחַת הַחוּצָה, תַּחַת כַּפַּת הַשָּׁמַיִם,
מְזוֹנְקֶת בְּאוֹר, קוֹלְטֶת שְׂדוּרִים, מְגַרֶדֶת אֶת הָאֲדָמָה,
כְּמוֹנִי מִתְיֹשֶׁבֶת לִיד עֲנָנִים שְׂאֵף אֶחָד לֹא רָאָה.

הַדְּלֵת נִסְגָּרָת.
מִשְׁמֶרֶת הַלִּילָה מְשׁוּעֶת לְקִרְבַּת־נַפֶּשׁ.
אֶפְלָה סוֹעֶרֶת לוֹטְשֶׁת בִּי עֵינַיִם מְלֹאוֹת אֶפְלָה סוֹעֶרֶת.
לֹא הָיוּ דְבָרִים מְעוּלָם, אֲנִי מִהֲרַהֲרֶת, וְכֻלָּם, כְּמוֹ כֻּלָּם, קוֹרְצִים זֶה לָזֶה.

הילד היפהפה של המות חולף
בין צרמות זבל,
עוטה חזות של תעוב,
ממהר לדרכו

מה שקורה בלב פשוט קורה

לראנא

"שניך נפלו כבר מזמן" אמרת
"שני נשרו כבר מזמן" אמרתי

"ואת עוד נועצת בי את החניכים שלך" אמרת
"ואני עוד נועצת בי את חניכך" אמרתי

"שערה סהרורית נפרדת בחשאי מראשך" אמרת
"שערה סהרורית נפרדת בחשאי מראשי, נקברת במקום נדח" אמרתי

"את מתה. מרב מאמץ. בעצם, את חיה" אמרת
"אני מתה. מרב מאמץ לאסוף את הבטן. בעצם, דמעותי נגרות על ברפיך,
בעצם, אני ליד איזה שיח, רוקנת עם אורות הירח, רוקנת עם אריות שניצאו
מדעתם" אמרתי

"כבר ערב. כבר לילה. כבר יום. אני מתרועעצת, דואגת, עובדת, פוגשת,
כותבת, מלקטת רמזים,
אוספת מידע, טועמת את האויר לדעת מי עבר בו לאחרונה" אמרת
"פעם אהבת אותי. לעולמים. מכרבלות תחת הגשם, מול נביחות הכלבים, בין
הערבים" אמרתי

"קריאות הצפרים מזכירות לי את הדרך הביתה" אמרת
"אני מביטה במתרחש בעין נוקבת. בגי-אדם לא יכולים לחיות בשולי הסלעים,
סמוך לקונכיות, מתחת למים, ולראות את הגשם נופל על הארץ" אמרתי

"נגמר. זה נגמר. אני לא אוהבת את המכתבים האלה שלך, ולא רוצה לענות
 עליהם. את מגחכת,
 בריונית, קריוניונית, מרחפת, מגבלת, לא-מסגלת" אמרת
 "בסך הכל אני אשה שותתת דם שמדברת אליך בשפה שותתת דם" אמרתי
 "נגמר. נגמר. זה נגמר" אמרת
 "פעם, בטבע, בחלום – הו פמה הייתי מאשרת בחלום מזה – כאלו נועדנו לזה
 – והיינו רצות לקראת
 הדמיון, עם הדמיון, לצד הדמיון, לפני הדמיון, יותר מהר מהדמיון" אמרתי
 "מישהי נטרפת דעתה" אמרת
 "מה שקורה בלב, פשוט קורה" אמרתי

גיש עמית

"למכור את הספרים לזוכים במכרז לקניית פסולת"

כינונה של מדינת ישראל הפך את הפלסטינים שנותרו בארצם, אבל לא במדינתם, ל"בעיה", משום שבשביל המדינה – יהודית על פי הגדרתה – כלא יהודים הם היו מרגע הגדרתה בבחינת חשודים, אשמים כל עוד לא הוכח אחרת, "מיעוט עויץ" המהווה "סיכון לביטחונה של המדינה": נאמנותם היתה מוטלת בספק; הם דיברו בלשון זרה; בתיהם, שנותרו על תילם, היו תזכורת מתמשכת לרבבות הבתים שנהפכו לעיי חרבות. הם היו איום, ולפיכך היו צריכים לעבור חינוך מחדש, ברוח המחשבה הקולוניאלית התובעת "הסתערות כללית על המיעוט הערבי":¹ מאז 1948 נכתבה הספרות הערבית בכפוף להשגחתו של השב"כ, תחת עינו הפקוחה של משרד "היועץ לענייני ערבים". מנהלי בתי-ספר ערביים נדרשו לקבל אישור של מנהלי מחוזות במשרד החינוך.

ב-1949 הוקמו במרבית משרדי הממשלה מחלקות או מדורים מיוחדים לטיפול באוכלוסיה הערבית. חינוכם של הפלסטינים הופקד בידי "המחלקה לחינוך ולתרבות לערבים" במשרד החינוך, שהוקמה במאוס 1949 במטרה לתַרְבֵּת אותם, כפי שציין שר החינוך אז, בן-ציון דינבורג (דינור), בפתח ישיבתה הראשונה של המועצה לחינוך ולתרבות לערבים, "בדרך החדרת הטוב והנאה, המובחר והמעולה מן המורשת הרוחנית של הדורות הקודמים ושל הדור הזה לליבו של הדור הבא" (גנוץ המדינה, ג – 5/2220); אך בה בעת, הפלסטינים היו גם אלה שנאסר עליהם לשוב לתרבותם, שהוגלו מעברם, שזיכרונם נתפס ככלי נשק מסוכן ולפיכך מן ההכרח היה לאסור עליו מלחמה (שמה של המחלקה לבדו עשוי לעורר בנו אי נחת, ולו בשל האופן שבו מזדהרת לפנינו באמצעותו "הבעיה" הערבית, התובעת את ייצורן של אסטרטגיות פעולה חדשות וחובקות-כל). תוכניות הלימוד נכתבו בירושלים,

1 אני מודה מקרב לב ליועד אליעז, שהביא לידיעתי את סיפורה של הספרייה הערבית. גבריאל פיטרברג, "מחיקות", **המעיין** 1, עמ' 42.

בשביל תלמידים ערבים אך בידי פקידים ציונים: באוקטובר 1955, בתום בדיקת בחינות הבגרות בעברית של תלמידים ערבים, התלונן ישראל בן-זאב, הממונה על הוראת הערבית במשרד החינוך, על רמתם הנמוכה של מרבית החיבורים, והציע "להשמיט אידיוליות שאינן מובנות לערביים ולבחור בפואימות כמו 'צדקיהו בבית הפקודות' ו'בין שני אריות' של יל"ג, 'דוד מלך ישראל' של ק. שפירא, הבלדה של טשרניחובסקי 'בעין דור' וכו'" (גנזך המדינה, גל – 4/1223). עבודות של השכחה, אלימות, פיקוח ואידיאולוגיה היטו שכם אל שכם כדי למחוק את מה שהוקע והוגלה אל מחוץ לכלכלה האתנוקרטית של החברה החדשה.

בשלהי שנות הארבעים ובראשית שנות החמישים הרעיפו הממשלה והכנסת תועפות של מחשבה על בעיית "החינוך הערבי". ועדת החינוך של הכנסת הקדישה לנושא נתח קבוע מישיבותיה; את חברה העסיקו בעיקר שתי סוגיות – הכשרתם של מורים בבתי ספר ערביים, וספרי הלימוד לשימוש התלמידים הערבים. חברי הוועדה היו תמימי דעים שחיוני לפקח על המורים ועל הספרים כאחד, כדי להבטיח את נאמנותם למדינת ישראל, אך התלבטו באשר לעוצמת הפיקוח. בנוסף, העיב עליהם הקושי ליישב בין חיוניותם של אמצעי השליטה והפיקוח לבין מחויבותם הפומבית לקדם שוויון בין מערכת החינוך היהודית לערבית. פעם נוספת התגלתה הסתירה שבין יהדות לדמוקרטיה: כדי להבטיח את אופיה היהודי של המדינה לא היה מנוס מהפעלתם של אמצעי דיכוי ומהעדפת האינטרס הביטחוני, ואולם כדי להוסיף ולאחוז בדימוי הדמוקרטי של מדינת ישראל, חיוני היה להעלות על נס את ערכי השוויון, ההזדמנות השווה והחופש. באורח פרדוקסלי, הוצאתו לפועל של אתוס השוויון היתה מותנית בהחרפה שיטתית של אמצעי הדיכוי; למעשה, כדי לספק לפלסטינים השכלה, נחוץ היה בראש ובראשונה לעקור מן השורש את תרבותם ואת זהותם. ישיבות ועדת החינוך של הכנסת מסגירות את הדילמה הזו: כך, למשל, בפתח ישיבה שהתקיימה ב-28 בדצמבר 1949 אמר שר החינוך דינור כי "ביחס לחינוך הערבי, עלינו לתת להם חינוך כזה שיהיו נאמנים למדינה. מצד שני עלינו לתת להם את הרגשת השוויון המלא" (גנזך המדינה, כ – 22/4). ס. יזהר, חבר כנסת של מפא"י, אמר כי הוא מתנגד לספרי לימוד "מטעם",

מי כמונו נכווה מניסיונות כאלה שכפו עלינו ספרי לימוד 'מטעם'. ביקורת על ספרים, זה דבר אחד, וכתיבת ספרים לערבים, זה דבר אחר... כמוכן שיש צורך בביקורת ובפיקוח עליהם, אבל יחד עם זאת אין להביא לעם הערבי ספר לימוד אשר מישוהו אחר חיבר למענו (שם).

חבר הכנסת אידוב כהן טען כי זוהי תקופה מכרעת של עיצוב אופי העם הערבי, ולכן "צריכה להיות עין מפקחת עד כדי איסור ספרים מיוחדים" (שם), ואילו חבר הכנסת אליהו הכרמלי הציע כי "עד אשר יחברו ספרים אשר ישפיעו מרוחנו על התושבים, כדאי ללמד אותם ספר שכבר תורגם לערבית – התנ"ך (שם). הדיון נמשך בישיבה הבאה, שנערכה ב-4 בינואר 1950. ח"כ אברהם אלמליח הציע,

לבדוק אם כל המורים הערביים במדינת ישראל נאמנים למדינה, כי הערכים לעולם לא יהיו "משלנו". הייתי רוצה שגם ספרי הלימודים שבהם מלמדים בבתי הספר הערביים יימסרו לבדיקה. עלינו לבדוק אם מלמדים עדיין באותם הספרים שלפיהם ארץ ישראל היא סוריה הדרומית, או מצרים הצפונית (שם).

הערבים לעולם לא יהיו "משלנו": דומה כי הדברים הללו מבטאים נאמנה את הלכי הרוח ששררו בוועדה, כמו גם במשרדי הממשלה, שמדיניותם הותכבה כמעט במלואה בידי האינטרס הביטחוני של חיזוק ההתיישבות היהודית בארץ, וכללה שימוש בטכניקות פיקוח שונות ובמניפולציות שלטוניות, שנועדו להבטיח התנהגות פוליטית נכונה וסוגים שונים של ציות ושיתוף פעולה. אי לכך, המורים בבתי הספר הערביים, כפי שכתב באפריל 1949 "א בלום, המפקח הראשון על החינוך הערבי במשרד החינוך למפקד הממשל הצבאי, "צריכים להיות נציגינו ולעמוד משכמם ומעלה מעל לאחרים, והם צריכים לדעת ערבית במידה מספקת לא רק בעזרה בהוראה אלא גם כדי לדעת לעמוד על המשמר" (גנוז המדינה, גל-2921/4). חמש שנים מאוחר יותר כתב שמואל שלמון, מנהל המחלקה לחינוך ולתרבות לערבים במשרד החינוך, תזכיר מקיף על החינוך הערבי: מעטים המורים הערבים, טען, המפייחים בגלוי איבה למדינת ישראל, ואולם הסיבה לכך אינה נאמנות כי אם הפחד פן יתגלו; בבתי הספר לא מתנהלת תעמולה גלויה נגד המדינה, ואולם תעמולה מוסיפה להיות נפוצה בכפרים, בבתי פרטיים, באסיפות ובמסגדים, והיא מנביטה את "חיידקי השנאה למדינה".

שלמון הציע להקים לערבים מרכזי תרבות במקומות שונים בארץ, שבהם ישוכנעו ב"צדק המוחלט שבהחזרת ארץ ישראל לעם היהודי", וכן "שמרכזי העם הערבי ויצירתו אינם כאן אלא במקום אחר, ושיהודים יילחמו עד אחרון האנשים על ארצם; שבמלחמה זו יושמדו הערבים במדינת ישראל; שהאוכלוסיה הערבית במדינת ישראל יכולה לשגשג הן מבחינה חומרית והן מבחינה רוחנית אם היא תגלה עמדה חיובית למדינה" (גנוז המדינה, פ-2/689). כל אותה עת הוסיפו ספרי לימוד פלסטיניים, שנאספו במלחמת 1948 ולאחריה, להיערם במחסני משרד החינוך.

הספרים שהופקעו

מיד אחרי הקמת המדינה הוקמו בערים יפו, חיפה, נצרת וירושלים מחסנים, שבהם נשמרו כ-40,000 ספרים, מרביתם ספרי לימוד, שנאספו ממוסדות חינוך ומבתי ספר ערביים במלחמת 1948. הספרים הועמדו תחת פיקוחה של המחלקה לחינוך ותרבות הערבים במשרד החינוך, והיו נתונים להשגחתם של פקידים ובירוקרטים, שגלי ההיסטוריה השליכו ברגע מסוים אל החוף: שמואל שלמון, סגנו דוד דואק, סמנכ"ל משרד החינוך י"ל בנאור, גזברים, אפסנאים, אנשי משרד האוצר, מבקר המדינה וחוקרי משטרת ישראל; כמשרתיה האנונימיים של האדמיניסטרציה, בוודאי לא היו מעלים על דעתם שיבוא יום ומישהו יעלה את שמותיהם מן האוב. ובכל זאת, מבנים נשכרו, הוקמו מדפים והתמנו פקידים שעסקו במיון הספרים, וכפי שניזכר עוד מעט גם במכירתם. כבר ב-15 באוגוסט 1948 הוציא המושל הצבאי ביפו, מאיר לניאדו, צו שנועד למנוע ביזת ספרים והוצאתם אל מחוץ לתחומי העיר. "על המשמר" דיווח ב-1.9.1948:

אסור להוציא שום ספר ערבי מתחום העיר יפו. ועדה שמונתה על-ידי שר המיעוטים, בראשותו של ד"ר ישראל בן זאב, מומחה לספרות והיסטוריה ערבית, תאסוף את כל הספרים הערבים ביפו ותרכזם בתוך העיר. כל אדם בשטח העיר, אשר ברשותו כל ספר שהוא, מכל סוג שהוא – יודיע למשרדי המושל כדי שהממונים על כך יבואו לקחתו.

הספרים שנאספו ביפו רוכזו בספרייה אשר הוקמה במיוחד לשם כך בג'בליה (היום גבעת עלייה). ב-18 במאי אותה שנה, הגיע דוד בן-גוריון לביקור ביפו, כדי לעמוד מקרוב על מצבה של העיר, שבאותה עת, שלושה שבועות לאחר שנכבשה בידי האצ"ל, כבר התרוקנה כמעט כליל מתושביה הערבים.² כך כתב בן-גוריון ביומנו בציניות שאפיינה את כתיבתו על גירוש הערבים: "נסעתי ליפו. העיר כמעט ריקה. פה ושם ערבי מתורבש. הנמל ריק, אבל המחסנים מלאים... לא יכולתי להבין: איך תושבי יפו עזבו עיר זו?"³ את דעתו בנוגע לעתידה של יפו הביע כחודש מאוחר יותר, ב-16 ביוני: "עלינו ליישב את יפו. מלחמה היא מלחמה; לא אנחנו רצינו במלחמה. תל-אביב לא עשתה מלחמה ביפו, יפו היא שעשתה מלחמה בתל-אביב. אסור שדבר זה יחזור. לא נהיה

2 בן-גוריון, "לידתה של בעיית הפליטים הפלסטיניים 1947-1949", עם עובד, 134-143.

3 דוד בן-גוריון, "יומן המלחמה – תש"ח" (עורכים: גרשון ריבלין ואלחנן אורן), מערכות, 483.

'חסידים שוטים'. החזרת הערכים ליפו אין בה צידקות אלא איוולת" (שם, 525). ב-9 בדצמבר שב ליפו פעם נוספת, והפעם לקחו אותו מארחיו למחסן הספרים. בן-גוריון כתב ביומנו: "ביקרתי עם ששון הספרייה הערבית של מדינת ישראל ביפו. ריכזו רבבות ספרים ערבים. עובדים שם צמח ונד"ר ישראל בן זאב. עוד לא מיינו ורשמו הספרים. ממשיכים באוסף" (שם, 871). עתידם של הספרים היה קשור ללא הפרד בגורל תושבי העיר הערבים.

משרד האוצר הקצה למחסני הספרים תקציב, ככל הנראה זעום למדי: בין 1953 ל-1958 שב והתלונן שלמון שתקציב "הספרייה הערבית" – השם הכולל של מחסני הספרים – אינו מספיק, ועקב כך, טען, נגרם נזק לספרים ופוחת הרווח שניתן להפיק מהם. בארבעת המחסנים יחד הועסקו אפסנאי אחד ושלושה פקידים. הספרים הסגירו משהו מן האנתרופיה של הספרייה, תערובת פלאית של סדר ואנדרלמוסיה, ובה בעת, בשל "בעיית החינוך הערבי", העמידו הספרים בפני המחלקה לחינוך ולתרבות הערבים בעיות חמורות. ב-30 באפריל 1953 כתב דואק לשלמון על רשמיו מסיור במחסן הספרים הערביים בירושלים:

בסיור במחסן הספרים הנ"ל עמדתי על המספר הרב של ספרי לימוד וקריאה ערביים הנמצאים במחסנו הארעי בירושלים. חלק ניכר מספרים אלה ארוז בחבילות והוגדר לפי תוכנו. חלק אחר נמצא עדיין לפני הספירה והסידור... אין ספק שיש לבדוק את הספרים האלה מבחינת התוכן והתועלת שהם יכולים להביא למפעל החינוך הערבי, ואני מניח שיש לך ידיעות על הנושא הזה (גנוז המדינה, גל – 5/1429).

בסוף 1948 הוחלט למכור את הספרים. היה זה דפוס פעולה ייחודי: הספרים, שנלקחו במלחמה ובעקבותיה מבתי ספר ערביים, נמכרו מחדש לפלסטינים שנותרו בארץ, לאחר שתוכנם נבדק ואושר בידי פקדי משרד החינוך, כלומר לאחר ש"הידע שלהם" הפך ל"ידע שלנו" על הנעשה בתרבותם. חלק מהספרים נמכרו ישירות לבתי ספר ערביים, ואחרים הוצעו לציבור במכירות פומביות שמשרד החינוך ערך מעת לעת בערים הגדולות. חנא אבו-חנא, סופר, משורר ואיש חינוך פלסטיני, יליד הכפר ריינה ליד נצרת, פקד את אחת המכירות הללו: "בתחילת שנות השישים", סיפר, "שמעתי שמשרד החינוך מקיים מכירה גדולה של ספרים שנמצאו בכל מיני מקומות. זה היה בחיפה, במחסן גדול ברחוב אלנבי. כל מי שרצה לקנות הלך וקנה. גם אני הלכתי לשם – היו שם בעיקר ספרי חינוך, אבל גם ספרים אחרים, כולם בערבית. אחד הספרים שקניתי היה שייך לד"ר מוחמד יוסף ניג'ב, שהיה מורה והבעלים של ספרייה גדולה: השם שלו היה רשום על גבי הכריכה הפנימית. אני מכיר את ניג'ב. באותו זמן הוא כבר לימד באוניברסיטה האמריקאית בבירות. אחרי שקניתי את הספר שלחתי לו אותו לביירות, דרך ידיד אמריקאי שהתגורר

באירופה." לדברי אבו־חנא, אף שניגיב לא היה בפלסטיין ב־1948 – הוא גדל במגדל ועזב את הארץ טרם פרוץ הקרבות – הגיעה לאוזניו הידיעה על אודות הספרים שנלקחו מביתו. "אחרי שהספר הגיע לידי הוא שלח לי מכתב, שבו הוא כתב לי שגניבת הספרים היא חלק מהנפְּכה. באיזושהי צורה, אמר, האירוע הזה מסמל את הנכבה במובן התרבותי שלה."⁴

מכירת הספרים שנבזזו הכניסה כסף לקופת המדינה: במאי 1954 כתב סמנכ"ל משרד החינוך, י"ל בנאור, לממונה על התקציבים במשרד האוצר: "בשנים 1949-1950 קיבלנו מן האפוטרופוס על נכסי נפקדים וכן ממקורות אחרים מספר רב של ספרים, בעיקרם ספרי לימוד ערביים. את הספרים האלה אנו מוכרים לבתי הספר" (שם). במכתב פירט בנאור את ההכנסות ממכירת הספרים: בין השנים 1949-1954 הסתכמו רווחי המכירה ב־17,360 ל"י, שווה ערך לכ־210 אלף שקל במונחים של ימינו.

בשל הסכומים הללו, ולנוכח הטרחה הכרוכה במיון הספרים ובמכירתם, ביקש בנאור ממשרד האוצר להגדיל את תקציבי הספרייה הערבית בסכום של 2,000 ל"י לשנה. משרד האוצר סירב להיענות לבקשה: "הננו עומדים בסימן הקימוצים בתקציבי כל המשרדים כולל משרדכם...", השיב הממונה על התקציבים לבנאור באמצע יוני 1954, "ולא יהיה זה מן ההיגיון להוסיף מצד השני עובדים לעבודה שנעשתה עד עתה בצוות העובדים הקיים. הננו משוכנעים כי תמצאו אפשרות להמשיך בעבודה כסדרה, כפי שהיה נהוג עד כה" (שם).

ואולם, בתנאים ששררו, קשה היה להוסיף ולקיים את העבודה כסדרה. בראשית שנות החמישים נערמו המכשולים זה על גבי זה, כדי לשבש באורח כמעט חסר תקנה את עבודת הספרייה הערבית: בשל מחסור בכוח אדם התגלו קשיים במיון הספרים ובטיפול בהם. כל אותו זמן הגיעו עוד ועוד ספרים, שלא נמצא מקום לאחסנם. ספרים הועברו ממחסן אחד למשנהו, ללא רישום ובקרה. בהיעדר רשימת מצאי, מן הנמנע היה לעקוב אחר מסלולם, ואף לנהל רישום מסודר של הספרים אשר נמכרו מחדש לבתי ספר ערביים – אי אפשר היה. מדי פעם נערכו ספירות מלאי, שהצביעו על חוסרים מטרידים, ואם לא די בכך, את מחירי הספרים קבעו פקידי הספרייה, לעתים קרובות באורח שרירותי ועל דעת עצמם. שלמון ובנאור סברו כי אין להם די ידע המאפשר להעריך

4 שיחה עם חנא אבו־חנא, חיפה, 14.3.2007.

נכונה את מחירי הספרים. לא רק קופת האוצר נפגעה מכך; מעת לעת הגיעו גם תלונות של צרכנים ערבים, שהתרעמו על בלבול והיעדר אחידות. בנובמבר 1953 הגיעו הדברים לידי חשד למעשים פליליים, ובנאור ביקש את עזרת משטרת ישראל: "יש לנו חשש רציני", כתב לאגף החקירות במטה הארצי, "שנעשו מעשים שיש בהם משום עברות פליליות ברכוש משרד החינוך על-ידי עובדים ומורים. נבקש לשלוח אלינו נציגכם על מנת לקבל פרטים ולהתחיל בחקירה..." (שם). חקירת המשטרה נמשכה כמה חודשים, ובאמצע מארס 1954 דיווח י. קאופמן, מפקח ראשון במחלקה הפלילית, לבנאור על סיומה: "החקירה העלתה כי המחסן מנוהל על-ידי חנא חזן אשר נסתייע מדי פעם בפעם בעזרתו של המורה סלים תופיק. המורה, מבלי לדעת כי מחיר הספרים עומד להשתנות, מכר את הספרים במחיר הרגיל ולאחר שנודע לו על השינוי הפסיק את המכירה. את תאריך המכירה שינה בתום לבו מאחר שלא רצה שביום אחד יופיעו שני מחירים שונים. איש לא נהנה מהשינוי הזה ואיש לא היה יכול להיות מרומה על-ידי הזיוף" (שם). בהעדר אשמה פלילית, החליטו החוקרים לגנוז את החומר.

גם אם לא היתה אשמה פלילית, שלטה במחסנים אנדרלמוסיה גמורה, שלא נעלמה מעיניו של מבקר המדינה. בתחילת 1954, בסדרה של תכתובות בינו לבין מנהל המחלקה לחינוך ותרבות לערבים וסמנכ"ל משרד החינוך, דרש המבקר להשליט סדר במחסנים ולהכפיפם לכללים של מינהל תקין. בביקורת שערכו אנשיו במחסני הספרים, התגלו ממצאים קשים, והמבקר, במכתב שנשלח לבנאור בפברואר 1954, דרש לקבל עליהם תשובה: כיצד ייתכן, שאל, שבין 1949 ל-1953 נקבעו מחירי הספרים לפי לוח מחירים שנקבע בשעתו בידי שלטונות המנדט, ורק באוקטובר 1953 ערך הממונה על המחסנים לוח מחירים חדש? וכיצד אירע שלאחר קביעת לוח המחירים החדש "נמכרו עוד ספרים במחירים המוזלים הקודמים"? באשר למחסן בירושלים, המבקר התלונן על שלא מצא רשימה מפורטת של הספרים שהועברו לספרייה הלאומית, ובספרייה של הסמינר הערבי ביפו, שבה נמצאו כ-4,000 ספרים, לא מתנהל רישום נאות בספרי המלאי, ו"אלפי ספרים המאוחסנים בבית ספר חסן ערפה ביפו לא נספרו ולא מוינו עדיין."

ב-9 במארס השיב בנאור בפירוט לטענותיו של המבקר:

השתלשלות העניינים איננה בדיוק כמתואר במכתבכם. סיפור המעשה הוא כך. בערך בסוף 1948 העבירו לידינו מחסן ספרים בחיפה שהשאיר מי שהיה המפקח המחוזי בצפון. קיבלתי את המחסן אך לא יכולתי לברוק בדיוק אם מה שהיה בו התאים לרשימות שעשו אלה שמסרו אותו ושאינני זוכר כעת בדיוק מי הם היו. התחלתי למכור ספרים מן המחסן הזה לבית ספר ערבי שפתחנו בחיפה. אחרי זה המשכנו למכור ספרים מאותו מחסן גם לבתי ספר אחרים בגליל. במרוצת הזמן, כלומר בשנת

1949 ואולי אף בשנת 1950 נוספו למחסן זה ספרים שנלקטו בטבריה ובצפת.... ב-1948 התחילו איסוף ביפו ובסביבתה, בעיקר ד"ר בן-זאב, ספרים ערביים ולועזיים מחנויות ומבתים נטושים. הספרים האלה רוכזו ב'בית הירוק' ביפו, ומהם הקים ד"ר בן זאב את הספרייה הערבית בחסות משרד המיעוטים ואחר כך משרד החינוך... לאחר מכן, באמצע שנת 1949, העביר האפוטרופוס אלינו את כל הספרים שהיו במחסנו ביפו ואת אלה העברנו למחסנים ב'בית הירוק'. כתוצאה מזה נתמלאו המחסנים ב'בית הירוק' עד אפס מקום ולא היתה כל אפשרות למיין את הספרים בצורה מזוהרת מחוטר מקום. על הספרים האלה נוספו עוד ספרים שלקחתי בבאר-שבע ובמגדל-אשקלון וכן במקומות אחרים. בסופו של דבר הועברו הספרים האלה מן המחסן ביפו לירושלים בסוף 1951. (שם)

בהמשך המכתב התייחס בנאור אחת לאחת לטענות המבקר: המכירות, טען, לא בוצעו על פי לוח המחירים של שלטונות המנדט. כבר ב-1949 הועלו המחירים, ותהליך ההעלאה נמשך כל הזמן באורח הדרגתי; ספירת המלאי העלתה אמנם כי חסרה כמות נכבדה של ספרים במחסן בחיפה, אך יש לייחס זאת למחסור בכוח אדם. ולבסוף, באשר לתלונת המבקר על כך שמכירת הספרים הופקדה בידי עובד ערבי, כתב בנאור כי "הטלנו את מכירת הספרים על המפקח הערבי משום שלא היה לנו מישהו אחר שאפשר היה להטיל תפקיד זה עליו" (שם).

באביב 1954 ערכו עובדי מבקר המדינה ביקורת נוספת במחסני הספרים, וגילו כי מדצמבר 1953 חל שינוי לרעה בשטח הטיפול בספרים, "בזה שהטיפול כולו (היינו החזקת המחסן בירושלים והעברת הספרים לחיפה, קבלתם, רישומם, איכסונם ומכירתם שם) הופקד עתה לידי עובד אחד בלבד שאין עליו כל פיקוח שהוא מטעם הנהלת המשרד" (שם). במיוחד התרעם המבקר על כך שלא נמצא עדיין פתרון לבעיית קביעתם של המחירים והאחדתם: הספר 'מוכתאראת ג'ורג'י זידאן', למשל, נמכר ב-18.12.53 במחיר של 1.250 לירות, וחודש מאוחר יותר ב-0.650 לירות בלבד. "לאור העובדה שהמדובר הוא כאן ברכוש ניכר", חתם המבקר את מכתבו, "הכרחי הוא לדעתנו שתייחסו תשומת לב מיוחדת לתיקון מהיר של כל הליקויים עליהם הצבענו בדו"ח זה" (שם). חודש אחר כך נדרש שר החינוך לתת את דעתו לנעשה בספרייה הערבית: "מתברר", כתב, "שחלק לא קטן מספרים אלה לא יצלח לשימוש בבית ספר ונהיה אנוסים להכריע מה לעשות איתם, אם למכור אותם למוכרי ספרים או לבתי חרושת לנייר" (שם).

בינתיים, על כל פנים, התרחשו במחסני הספרים דברים נוספים. בדצמבר 1954 דיווח דואק לשלמון כי בהיעדר אצטבות, הוא נאלץ להניח חלק מהספרים במחסן יפו על רצפה, ש"חלק ניכר ממנה עשוי מבטון לא נקי אולי מעורב עם זפת ואם שמים או נופלים עליו ספרים הם מתלכלכים במהירות ומאבדים מערכם" (שם). באותה עת נעשו ניסיונות ראשונים להקים את "קרן

הספר הערבי", מפעל משותף למשרד החינוך, הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית, האוניברסיטה העברית והוצאת הספרים עם עובד, שנועד לתת מענה למחסור בספרי לימוד ערביים, וכך בכך לסייע בחינוכם של הפלסטינים תושבי הארץ. מטרת הקרן מופיעות בתקנון שנוסח בחודש מאי 1955: "הוצאת ספרים בלשון הערבית, מכל הסוגים, ספרי לימוד, קריאה ועיון, במקור ובתרגום, לתלמיד ולנער, למורה ולכל איש משכיל, לאיכר ולפועל, בהתאם לצרכים החינוכיים והתרבותיים של אזרחי המדינה דוברי ערבית; להוציא כתבי עת חינוכיים ותרבותיים בלשון הערבית; לעודד בעלי יכולת ונטייה, בין המורים בבתי הספר הערביים ובין אחרים מחוצה להם, לעבודת חיבור ותרגום של ספרים, לפי תכנית פעולותיה של הקרן" (גנוזך המדינה, גל – 4/1223). בשנים הבאות התנהלה הקרן בעצלתיים, ובין השנים 1955 ל-1960 פורסמו על ידה רק מספר מועט של ספרי לימוד וספר או שניים של ספרות יפה (מכתב י"ל בנאור לשר החינוך, 8 בינואר 1961, שם). בינואר 1961 נכרכה הקרן במעין שערויה: לדעת היועץ לענייני ערבים במשרד ראש הממשלה, הקרן נכשלה בתפקידה כאשר החליטה לפרסם את הספר "אנא אחיא", הכולל דברי שטנה נגד יהודים. בעמ' 258, למשל, כתבה המחברת "ולד מתנועע וגדל בגופה של שכנתנו היהודיה המלוכלכת," ובעמ' 304-306 מעלה הדוברת לפני רוחה את הריונה, וכותבת: "ואילו נתקיים חלומי והיה לי ילד, האם ירצה שנכין אותו ללחום נגד היהודים במקום נגד הקומוניזם?" (שם). בעקבות האירוע התפטר שלמון מתפקידו בהנהלת הקרן.

בדצמבר 1955 התעניין נשיא המדינה, יצחק בן צבי, באפשרות לקבל לידו את המילון הערבי "הבוסתן"; לשכת סגן שר החינוך העבירה את בקשתו לטיפול של המחלקה לחינוך ולתרבות הערבים (גנוזך המדינה, גל – 5/1429). מוסדות אחרים נהנו אף הם מהשלל: ביוני 1957 הודה מנהל הסמינר הממלכתי-דתי למורות ולגננות בירושלים למשרד החינוך על תרומה גדולה של ספרים ערביים. מעת לעת גילתה גם מחלקת מדעי המזרח בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי עניין בספרים שנשמרו בספרייה הערבית. בפברואר 1957 העביר מנהל המחלקה, ד"ר אלי אשתור, לידי י"ל בנאור רשימה של 111 ספרים שהמחלקה חפצה לקבל לידה. כמה שבועות אחר כך ביקש בנאור את רשותו של החשב הכללי במשרד האוצר להעברה. החשב הכללי העניק את אישורו להשאלה, בתנאי שהספרים יירשמו באינוונטר הספרייה. זמן מה אחר כך דיווח בנאור למנהל הספרייה הלאומית על השלמת התהליך: הוא ביקש לשלוח אליו נציג הרשאי לחתום על קבלת הספרים, והוסיף כי רצוי שהביקור יהיה באחד מהימים ראשון, שלישי או רביעי (שם).

ב-1955 נקלעה הספרייה הערבית לסחרור נוסף, הפעם בשל העברת מחסן הספרים הערביים בחיפה מרחוב מאיר לרחוב הבנקים. מהתכתובות השמורות בגנזך המדינה עולה כי ב-23 ביוני ביקש דואק מהאפסנאי הראשי במשרד החינוך לספק לספרייה הערבית פועל שיעזור בסידור המחסן במשך ארבעה עד שישה ימים. ככל הנראה, התבצעה ההעברה למחרת היום, שכן ב-26 ביוני דיווח דואק לשלמון על כישלונה: "ההעברה בוצעה כעת בצורה בלתי סדירה ומזוהזת וניתן לנו רק החדר שעל הגג שהוא קטן למדי; המלאי הונסס לחדר זה בערבוביה שלמה, ויש לסדר אותו מחדש כדבעי... כתוצאה מהעברה זו אין אנו יכולים להיות אחראים על שום חומר במלאי, כי הסבלים זרקו את חבילות הספרים שאריזתם נותקה והספרים פוזרו לכל עבר, והיה צורך לאסוף אותם ולהעלותם 4 קומות מקום המחסן החדש; אגב היה לנו סולם חדש שנעלם..." (שם).

מנהל משרד החינוך בחיפה, רפאלי, שמתוקף תפקידו היה אחראי על ההעברה, כפר בהאשמות נגדו: תנאי ההעברה, טען, היו מאוד בלתי נוחים; הסבלים הסתלקו בתום היום הראשון ולא חזרו למחרת לעבודה; מר דואק עצמו עזב את חיפה בשתיים אחר הצהריים כדי לשוב לירושלים, מבלי להתחשב בצרכי העבודה, וביום השלישי לא הגיע כלל; בנוגע לסולם, הוא ניתן לעובדי מע"צ בזמן סידור האצטבות, שהבטיחו להחזיר במקומו סולם קטן אחר. בסיכומו של דבר, הוסיף רפאלי, "עשיתי בזמן העברה זו כמיטב יכולתי, עבדתי קשה בשני הימים האלה. שמרתי על הרכוש של מדינת ישראל יותר מאשר את רכושי ובריאותי. קמצתי למדינה בהעברה זו בערך 110 ל"י..." (שם) מה היה עלי עוד לעשות ולא עשיתי?" (שם).

כזכור, כבר בנובמבר 1954 הועלתה האפשרות לפיה לא יהיה מנוס מלהשמיד לפחות חלק מהספרים שנשמרו במחסני הספרייה הערבית. בשנים הבאות הלכה ההצעה והבשילה, בכפוף לנסיבות: במחסני הספרייה נותרו רבבות ספרים שהפלסטינים סירבו לגלות בהם עניין; אחזקתם של המחסנים עלתה לקופת המדינה ממון רב, ואילו ההכנסות ממכירת הספרים פחתו בהדרגה; הספרים גם לא היו שייכים לאיש (בניגוד ללבטי הנפש והספקות שליוו את ביזת הספרים בירושלים בידי עובדי בית הספרים הלאומי, הרטוריקה של עובדי הספרייה הערבית נעדרת אפולוגטיקה באורח מוחלט). ולבסוף, חלק מהספרים נאסרו למכירה מסיבות חינוכיות וביטחוניות. את זיכרון הדברים הבא, "מישיבה בקשר לחיסול ספרים ערביים שהגיעו למשרד החינוך עם קום המדינה והנמכרים בחלקם לבתי ספר ערביים בארץ" (שם), שהתקיימה באפריל 1957, ראוי לצטט בהרחבה (הכתיב המלא הוא שלי):

מאחר והמפקחים על לימוד הערבית בבתי ספר: מר שלמון – מנהל המחלקה לחינוך לערבים; מר מיכאל מוראד – מפקח; מר ס. שמאי – מפקח, חתמו על רשימת ספרים שלדעתם אינם מתאימים לשימוש בתי הספר הערביים בארץ ובחלק מהם נמצא חומר נגד המדינה והפצתם או הוצאתם לשוק עלול לגרום נזק למדינה. והספרים רשומים בספר המלאי של המחלקה לחינוך הערביים ללא רישום ערך כספי והרשימות החתומות על-ידי המפקחים.... כוללות 23,004 ספרים הנמצאים במשרדנו בתל-אביב וכן 3,311 ספרים במשרדנו בחיפה. הוחלט: למכור את הספרים בתל-אביב בעזרתו של מר ברגר ובחיפה בעזרתו של מר רפאלי כפסולת נייר בהתאם להוראות החשב הכללי, לזוכים במכרו לקניית פסולת נייר, תוך הבטחה שפקיד מהמחלקה לחינוך לערבים יצטרף להובלת הספרים ויהיה נוכח בשעת טחינתם, על מנת להבטיח שהספרים לא יוצאו לשוק" (שם).

על ההחלטה חתומים פקידי משרד החינוך: מנהל המחלקה לאספקה ושירותים משקיים, האפסנאי הראשי ומנהל ענף לאספקה משרדית.

תהא זו טעות להניח, אני סבור, שלספרים לא היו בעלים, ולכן ניתן היה להשמיד אותם. למעשה, ההפך הוא הנכון: כדי להכחיד את ספרי הפלסטינים, נחוץ היה להבנות שיח ביורוקרטי ואדמיניסטרטיבי נטול בני אדם; אחרי הכל, בדיון בגורלם ובתפקידם של ספרי הפלסטינים השתתפו יהודים בלבד, והוא נועד לייצר מחדש את גבולותיה המובנים-מאליהם של הקולקטיביות היהודית. הדיון הזה היה חלק משיח השלטה, ולא חלק מהשיח הציבורי.⁵ בנוסף, הרתיעה, אולי אפילו הזעזוע, שאנו עשויים לחוש לנוכח הכחדתם של הספרים, היא ביטוי לסנטימנט הומניסטי: ללא ספרים, ההיסטוריה נאלמת דום, היצירה משתתקת, המחשבה קופאת על מקומה, המדע מתעוות והרוח האנושית כולה נדמית כנתונה תחת מתקפה. אם ספרים הם נשאייה של הציוויליזציה, הרי שפגיעה בהם פירושה שיבה אל הברבריות. עם זאת, הכחדת ספרי הפלסטינים התרחשה בעידן של תמורות מקיפות ביחס לנכסי תרבות של נתינים ואויבים כאחד: בשעה שהשיטה המועדפת על הקולוניאליזם היתה ביזה ולא הכחדה – נכסי התרבות נשדדו באורח שיטתי ומקיף, אך נשמרו היטב במוזיאונים ובספריות של אירופה – המאה העשרים טיפחה צורות חדשות וקטלניות של התמודדות עם רכוש תרבותי; היא התאפיינה בהרס שיטתי של תרבות, ספרים וספריות, שלא היה עוד התוצר הבלתי מתוכנן של מלחמות, כיבושים ורשע פוליטי, כי אם חלק בלתי נפרד ממנו. "מה שאני מכנה Libricide", כתבה רבקה קנות, "נמצא בין ה-Ethnocide ל-Genocide. הוא קשור לשני המושגים הללו ומשלים אותם, בתוך ההקשר הרחב של האלימות הקיצונית של המאה העשרים."⁶

5 אמנון רז-קרקוצקין, "אין אלוהים, אבל הוא הבטיח לנו את הארץ", **המטעם** 3, 76-71.

6 Knuth, Rebecca, *Libricide: The Regime-Sponsored of Books and Libraries in the Twentieth Century*, 2003, London: Praeger p. 10.

השמדתם של של 26,315 הספרים התנהלה בעצלתיים. בתחילת יוני 1957 כתב מנהל מחלקת אפסנאות לשלמון כי הוא מצטער שלא חלה התקדמות ב"חיסול הספרים הערביים... למרות שההסדר נגמר בצורה עקרונית עם החשב הכללי וכפי שהודעתי לך, יש בידינו לכסות הוצאות העובדים במיון הספרים. בינתיים נסתיים גם מכרז של החשב הכללי למכירת פסולת הנייר ואנו יכולים להתקדם" (שם). בשנים הבאות המציאה המחלקה לתרבות ולחינוך הערבים רשימות ארוכות בערבית של ספרים הראויים להשמדה. הנה שמות כמה מהם: "סיפורים על נשים בנות תמותה", "ההיסטוריה המצולמת של הכתב", "התרנגול הפיקח", "ידידו של התלמיד", "אנציקלופדיה של ימי הביניים", "תמונות אירופאיות", "העולם החדש", "ספר הצופים הפלשתינים", "ההיסטוריה המצולמת של הגיאוגרפיה" (כרכים א' וב'), "שלושה גיבורים מפורסמים של ההיסטוריה הערבית", וכן הלאה, על פני עמודים רבים (שם). כל הרשימות נכתבו בסדר מופתי על גבי ניירות רשמיים. בראש העמוד הופיעה הכותרת "מדינת ישראל", ותחתיה המלים "רשימת סחורות שאינן טובות לשימוש".

הילה להב

בהכרה

כמו עינים, אפשר
 לחשב גופה המתכווץ
 (שטח הפנים שלך גדל
 וכמותך קטנה,
 כמו מערבלת אכל
 בהתמדה)
 שרשרת חרוזים תולה/
 תלויה לצנארה
 להגיד מפלצת לא
 לומר אינה

פבוית-עין, הידים
 מזהות בעט סכין
 לחרץ/ לדיק/ לחרט/ להכין
 פער אחר פער,
 להשאיר מרוח/ למער
 להתאין, אולי עכשו
 את מסגלת לנגן
 קינה או אש לבקש
 לא
 למעד או כן
 (סביבה העולם קטן
 והמלתו גדלה כמו
 גסיסה אכל
 בהכרה)

הַכְּנִיָּסָה
לְעֵינַיִם
שְׁחֹרֹת וְהַגּוֹף בְּתַבָּה
וְהַגּוֹף לְבַדּוֹ נְעוּל
עַל בְּרִיחֵי אֶהְבָּה

נוית בראל

חמישה שירים

כל היתר

האנשים לא שאָלוּ מה שרש הבכי, צפוּ בָה
 טומנת להם פּח וימים לאַחר מִכָּן
 לְבָה כְּבֵר הַמְתִּיק וְאֲנָשִׁים דִּבְרוּ בַּמְשָׁרְדִים, בְּבִתֵּי הַקֶּפֶה,
 בְּטֻלְפוֹנִים, בְּקוֹלֵי קוֹלוֹת עַל הָעוֹלָם הָאֲכֹזֵר וְהַקָּר וְהַתְּכַנְנִי
 כְּשֶׁאֲמְרוּ לֹא עָלִינוּ, רְחוּק מְאֹתָנוּ, שְׁלֹא נִדְעָ. לְמָה
 שְׂכַחְנוּ אוֹתָהּ? יָמִים רַבִּים לְאַחַר מִכָּן יִשְׁאָלוּ
 בְּמָה שִׁיזְדַּמְּן. הָאוֹר וְהַחֶשֶׁךְ יִמְשִׁיכוּ לְהַגִּיעַ
 לְמִקְוֵם מִים גְּלוּיִם יִסְלְלוּ אֶת דְּרָכָם
 אֶל הַתְּעֵלוֹת וּמִים נִסְתָּרִים יִסְגְּרוּ וּיְכַלְאוּ
 בְּעֵמֶק תְּהוֹמוֹת. כָּל הַיֵּתֵר, שׁוֹמְמִים שְׂבַעֲתִים,
 יִתְפַּשְׁטוּ מֵתוֹךְ הַדְּחִף לְנֶקֶם אוֹ לְחֶמֶל

הכל ארוך במידה שווה

אוֹלֵי רִבְעֵי שְׁעָה הַשְׁתַּהֲיִתִי לְפָנֵי הַדֵּלֶת, נִבְהַלְתִּי מִן הַצִּפְיָה
 אֶל עֵינֶיךָ הַמְרוֹרוֹת לִי אֶת דְּרֶךְ הַפְּרָאִים, מְזַמְּנֵת לְהַצְטָרֵף.
 אַחַר כֵּךְ קָרַעְתָּ אֶת הַדֵּלֶת לְרוּחָהּ וְנַעַלְמַתָּ מִמְסַדְרוֹן הַדְּמִיוֹן
 שְׁלִי בְּהַגְיָה יָדִים, וּלְפָחוֹת נִרְאָה הַזְּמַן הַהוּא כְּמוֹ רִגַע רֵאשׁוֹן
 שֶׁל רְעִידַת אֲדָמָה גְּדוֹלָה. אֲנִי מְנַסֶּה עֲכָשׁוּ לְחַטֵּא
 אֶת הַשְּׁפָתִים אֲבָל הַלְשׁוֹן נִתְלַלֶּת וְהוֹלֶכֶת, כְּמוֹ זֶבֶל
 אֵין מְמִיתִים עַל פִּי עַד אַחַד. גַּם לֹא אֶת לִילִיּוֹת הַזְּכָרוֹן
 שְׁרוּחֹשׁוֹת דְּבָרִים וְיָמִים וּמְחַלִּיפוֹת אֶת אֶהְבֵּתִי עֲשֶׂרֶת מוֹנִים.

שיר יום הולדת

עד עכָּשׁוֹ לֹא נִסְפְּרוּ הַשָּׁנִים
נִשְׁאַרְנוּ רַק מִמְּשֵׁיִים וּסְבִירִים בְּקוֹל רָם.
אִיךָ קוֹפֵץ הָאָבִיב מִשְׁמָתָה
כְּשֶׁהֲחֹרֵף מֵת בִּיסוּרִים.
אִיךָ שְׂכַחְנוּ אֶת יוֹם הַהֲלָדָת שְׁלֶךְ
וְהַמְשָׁאֵלוֹת לֹא נִנְשָׁפוּ בִּנְרוֹת
וְאֲנִי לֹא עֲנִיתִי אוֹתָךְ בְּשִׁמוֹת חֶבֶה.

הַרְצַת נֶסִיּוֹן

קפּוּלֵי הַבְּגָד מְרוּחִים אֶת עֲצָמוֹת הַחֹזֶה
לְפָלְגוֹת יָמִין וּשְׂמָאל הַגּוּף.
לְפַעֲמִים אֲנִי מוֹנֶה אוֹתָן כְּפִקִּידָה שְׂקֵדְנִית
עַל־פִּי מִדּוֹת קְצוּבוֹת וּמְסֻכָּמֶת בְּאַנְחָה
אוּ מְלֻטְשֵׁת אֶת הַדְּמוּת הַמְּמַהֶרֶת שְׁלֶךְ
בְּדַרְכֵי מְלוּט הַמְּתַאֲיָמוֹת לְאַסִּירִים
וְהַמְּחַלְלוֹת נְחֻצָּבוֹת בְּכַפִּיּוֹת מְשֻׁחָזוֹת
וְהַעֲפָר נְאֻסָּף בְּסִירִים.

הכל מתאים

בְּחַרְתִּי נְכוּן. עַל הַצְּלָחַת, לִיד הַשְּׁלֶחֶן, עַל מַדְרֵךְ הַתְּצוּנָה.
סְמֻכְתִּי עֲלֶיךָ שְׂאוּכַל וּבִינְתִים
לְשׁוֹן שְׂכַח עַל לְשׁוֹן. בְּנֵי אָדָם לֹא צָעֵקוּ
מֵרַב עֵשֶׁק וְלֹא בְקִשׁוֹ הַרְבֵּה.
בִּינְיָנוּ נִכְתְּבוּ דְבָרִים יְשִׁירִים עַל גְּלִיוֹנוֹת גִּמָּא
בְּפִסּוּקִים קָשִׁים שֶׁהַתְּפָרְשׁוּ רַק בְּדַחֵק. וְגַם אִם הוֹפִיעַ אוֹר
הִזָּה כְּמוֹ אֶפֶל. מְעֻשִׁים, גְּנֻבוֹת, בַּחֲשֵׁף.
נִצָּא לְצָרוֹת רָעָה, בְּמֵאֲמָר מְסֻגָּר, בֵּינָן בְּעֲלֵי מוּסָר.

אורי שורץ

ארכיטקטורה

הבוקר היה יפה כלובנם של הדפים הריקים
 חתולים חולמים התמתחו במרפסות כמבקשים להשתרע עד האופק
 בבתי הקפה שירטטו ארכיטקטים ערים חדשות, מבטיחות
 (ואשה ש – כמו סאפפו – לא תרחץ, פן יסתלק מגופה זיכרונו של הלילה,
 עטתה מעיל זר לגופה ומיהרה למשרד)

*

האבחנה היתה אלרגיה חמורה.
 הרופא ציווה על ק' לעזוב את העיר שאליה היגרה לצורך לימודיה ולשוב לעיר
 הולדתה.

לדבריו, הסיבה לגירויה היתה השינוי בהרכב המים.
 המדובר, אמר, בתגובת יתר חריפה של המערכת החיסונית
 המוצאת לה אויבים מדומים ומתישה את הגוף בהשמדתם

*

התלמידים לארכיטקטורה נעו בחללים אך לא ראו אותם.
 במקום זאת, כמו צוותי הבידוק בנמלי התעופה, הם ראו בעדם:
 קווי השרטוטים שקדמו להם, רבעי עיגול במקום דלתות,
 קווים מרוסקים ורציפים התוחמים, למשל, את הבניין ע"ש גולדמן,
 עולים בגרם המלבנים הצר לקומה השנייה, ובחופזה, בטרם יתחיל השיעור,
 פותחים את המלבן הנשען על הקיר ומעשנים.

*

באותו היום נדברנו להיפגש בקפיטריה של האוניברסיטה.
 ריחה מעורר התיאבון של אחת המנות פיתה אותי ומיהרתי להזמין מנה אחרת
 שהייתי מורגל בה
 חתול התיישב מתחת לשולחן, אנשים התיישבו סביבו
 היו לועגים למרצה פלוני ומחליפים צילומי סיכומים
 היו ריח עלים ממוללים של מנטה ודיבורים על סוציאליזם.
 ק' שתקה כל הזמן, מביטה בי קרה ונוקשה
 לבסוף לחשה: דווקא רציתי לדבר איתך, ונעמדה
 עקביה נקשו, מהירים וחדים, והלאה

*

כשגמרתי את בית הספר התיכון רציתי לשנות את העולם, חשב הד"ר שבתאי.
 הגיתי חלונות פתוחים אל השמש ובתים שמטהרים את עצמם,
 חזיתי בכרך שיושביו מברכים לשלום איש זר,
 חללים שניצול לא ייתכן בם, מוקפים חומות של מוסר,
 עכשיו כשאני נזכר, חשב הד"ר שבתאי, אני מבין שמעולם
 לא תכננתי דבר, נרכן הד"ר שבתאי
 אבל העמדת תלמידים, השיב הד"ר שבתאי ונשען לדלפק, כמו הילדים,
 שלא היו לך, נס של בריאה, האצלה של קיום, הם נעים מכוח עצמם.
 אבל תלמידה קטעה את מחשבתו והזכירה שהזמן קצר,
 שאלה אם תוכל שאלה רק לפני השיעור במעט שנותר
 הקפה שלי מר, חשב הד"ר שבתאי

*

בראשית היו הפירות הטרופיים. וגם הם, רק לתקופה של הסתגלות:
 בשבוע הראשון של הגויאבות, התאנה, המנגו, התותים, הוכתם עורה החלבי
 פריחה פראית ורודה, שנעלמה בהדרגה אמנם, גם כשהוסיפה חטא
 במנגו הכתום, הבשרני.
 אבל אט-אט ההרתעה הועילה: תחילה היתה נזהרת ברותחין, פירות שנתפסו
 בקלקלתה, אחר כך נזהרה כבר בכל פרי עסיסי, עז צבע, או שסתם

בלתי מוכר. חשבה שתניצל – אבל לשווא. במקום פריחה אובחן אצלה ברונכיטיס אמרו: זה האבק, או שערות החתולים. החליפו את סדיניה כל יומיים, אסרו חיות, איבקו כל יום חדרה. אבל המחלה נגסה בכוח בבשרה ככלב הנועל את לסתותיו ללא הועיל: בהתקפי נזלת, בערנות טרופה, תזזית גירוי אשר אינה פוסקת.

אחר כך התרגלה לרודנות שלטון המחלה ושרירותו: חודשיים של בריאות, שנה של חולי. ובמופלא ממנה לא חקרה

*

”בן אדם חושב שהוא מעצב את הבית שלו, אבל הבית מעצב אותו. כבר כשהוא ילד הוא מגלה שאי אפשר לחרבן בצוותא, כי יש רק אסלה אחת בבית שימוש. שאי אפשר להכין אוכל בחשאי, כי אין כיריים ותנור בחדרים. שאין אוכלים במקום בו רוחצים. זה חשוב שתבינו את זה. בייחוד אחר כך, כשתלכו לשוק הפרטי. בא לקוח, הוא חושב שהוא יודע מה הוא רוצה. הוא אומר, אני רוצה פרופיל בלגי בשירותים. הוא אומר, אני רוצה חלונות עגולים כמו של ספינה, רוצה טיח אקרילי. אבל את הדברים החשובים הוא לא אומר. חלקם נראים לו מובנים מאליהם. אחרים – גם אם תשנו אותם, הוא לא יבחין. וארכיטקטים מתפתים להאמין לו. הם מחמיאים לו: אדוני יודע מה שהוא רוצה. הם מתפתים לשרטט כדי לרצות אדונם, ולא את הסטרוקטורה שמתחת לסטרוקטורה. ועדת קישוט, זה מה שהם! זקנות בחוג רקמה!” [חריקות כיסא בשורה האחורית ורחש איסוף דפים משמאל, הבהירו לו שהשיעור הזה נגמר והוא מילמל, בסדר, זהו להיום].

*

במארב: על הספסל, כאילו במקרה, הספר מכסה את רוב פני חתול מציץ מבעד לחלון, גם הוא שם מסתתר (מפני?) מיקום מופלא ממנו, בזווית אלכסונית

מתגלות שתי הדלתות של 407
 לבסוף הן נפתחו (האחורית תחילה) וזרם לא סדור
 בוקע: תחילה החצופים אשר ארזו בטרם עת,
 אחר כך ההמון, בחבורת-שיחה, מכאן ימשיכו אל הקפטריה, ולבסוף
 שתי תלמידות יפות שנטפלו עוד למרצה. כשיצאו – נכנסתי אל החדר.

ק' נעדרה, אף שהיתה צריכה להיות.

*

בראשית היה אלוהים בורא עולמות ומחריבם, עד שברא את אלו.
 הד"ר שבתאי ישב לשולחן השרטוט, השמש ירדה
 ועץ הגויאבה בחצר צבע בכתום את ריחו של החדר.
 ילדי השכונה המשיכו במשחקיהם הרעשניים, והוא ניסה, רק לרגע,
 להקשיב ולאמוד את גילם. עד מהרה ויתר: הדף ניבט אליו
 כמו עיניו שלו בחושך במראה

בבית הזה, הקטן אך יקר, בו חי שבתאי כבר כשני עשורים,
 הבחין במחק אשר לא היה לבן כבראשונה.
 צריך, אמר, לעשות סדר במגירת כלי השרטוט

דין הניין לי, יתהון לא הניין לי

*

לק' היו עצמות לחיים בולטות, היה לה סנטר חד.
 בגדיה הונחו על קווי המתאר של גופה
 שסומנו במדויק – כמו ביד שרטט אומן – באמצעות עצמותיה
 לפני שנפרדנו הרכינה ראשה על כתפי ואמרה: "להתראות". אחר כך
 ביקשה: "תזכור להשקות אצלי עציצים,
 פעמיים בשבוע, חצי כוס לכל אחד, כוס לגדול בפניה".

ונעלמה באופל הקרון

*

אהבתי את הרטט באפה כשהתעטשה.
בתיק נשי זעיר, אותו נשאה תמיד,
היו לה אלף ממחטות נייר

היא אהבה אותי גם כן, או כך אמרה, היו לה
מחזורים רבים, אהובים מעטים, ועל אף
שפניה נרעדו לפני שעלתה לרכבת, ידעתי
שגם אני עוד לא נגעתי בה אף פעם

פעם, כשיצאנו מקונצרט בערב קיץ
הצעתי: "תעברי לגור אתי".
היא הסמיקה, ומביטה לכיוון אחר, לחשה:
זה מקסים מצדך, אבל אני צריכה לדעת
היכן ההתחלה ומה הסוף

*

בערב הכחול הבטתי בעציצים. חתול הביט בי.
נווד מרפסות, הוא לא גר בדירה. גם אני לא.
מציץ מעבר לפיקוס ספוג הנוזלים, הושטתי לו יד. בחשד
התקרב לידי. לא רציתי דבר אלא
ללטפו. ק' היתה בעיר הולדתה, אני ישבתי בביתה
ובתיקי פיטר קלתרופ, לקרוא אחרי הקוניאק, הוא נרתע
כשסיבוב מפתח נחוש הקדים צניחתה לספה, לידי

*

בעיר הולדתה, סיפרה לי ק', שרטו את עורה
זה החל שלושה ימים אחרי שהגיעה, בלילה
התעוררה בבית הוריה בריאות ריקות, ולא הצליחה לשאוף
במיטתה הישנה, מתחת לכווננית בוכותיה המהוהות
עשרים שניות, או אולי שלושים, מחשבותיה נפרדו מהעולם

לבסוף חזרה הנשימה. בצלעות הרדיאטור
שרטו ציפורניה 26 שניות של בהלה

הנשימה אמנם חזרה אט אט לסדירותה, אך התיאוריה
דבר המים השתברה על סלע המציאות
לובשי חלוקים הזריקו סטרואידיים, החדירו אלרגנים,
משעזבו הוריה את בית החולים, באותו הערב,
יצאה "לנשום אוויר" ועלתה לרכבת הראשונה לעיר ב'

*

את רוצה לכתוב על קהילות מגודרות, אמר הד"ר שבתאי לק'
שמבטה שקע במרקם הפרוע של אפודתו האפורה,
אני לא מתנגד, אבל מתחת למלים האופנתיות
("אופנתיות" הגה כמו שזקנים הוגים "סרטן")
נפערת כתהום שאלת הגבול. שאלת היסוד של הבית:
(הנה אני, חשב, נגמר ממש קרוב, אפילו לפני שעורי מתחיל, חשב,
אך לא אמר. גם לא נקב בשאלה).
אם אין לך זמן לזה, תקחי נושא אחר (ביקש לחזור
לפודיום המרצה. אבל במבטו
עיניו שקעו, בימים כהים: דבר כבר לא יסווה את זה עכשיו)

*

הערב היה דחוס וְשָׁל כמו קיצים כבדים
קרום הנוזל הכתום נמתח פִּמְבִּקֶשׁ להשתרע עד האופק
ואז נקרע: מקרקעית זינק גופה העירום (וצחקה, וקראה לי)

תחילה התיזה מיץ, אחר כך צחוק, אחר כך
את גופה, הנחבט
פִּמְבִּקֶצֶב, משכתי שיערה, שרטתי
עורה, נקרע קול
יניקה מהוואקום בינה לאמבט
מערה נפערה ומלאה בנוזל הכתום
ובגופי הנלפת

בין רגליה, צלופחים עליזים,
מתפלשות את דרכן ולנשום
היא ניסתה אך החלה חרחר, עכוזים
לי אחזה ומשכה ומעונג צווחה וחודר
שני זבובים התדפקו לחלון ושלישי בפני
והמנגו, מתוק עד רקב, כבר צרב בבשרה שעוד חי
ובוער באמבט הכתום הכתום המיטיב והקך
ופצעים בעורה כפרחי גיהנום כפסלים של בשר,
נפערים ורירים מול שפתי הנושקות לשפתם
והנה מואטות חבטות, ההתקף שוכך גם,
נשימה
מתפזרת,
פרומה,
אבודה

ואמרה שמוטב

שנביט עוד דקה עירומים בזבובים,

חבוקים
ופצועים
ורפים

בלי קו

פאיז אלסרסאוי

מחסומים

עצר

אני המחסום

מי אתם, הוי עדר?

עצר

אתה ערכי

בן קלב

האט והמתן

אני ואתה

הבדיחה של הספור

האט ואל תתקרב

השאר במקומך

אל תתקדם בלי סימן ממני

אל תתקדם ואל תחזור

אתן לך די והותר זמן

כדי להמלך בדעתך

ואם תרצה

שוב למקום ממנו באת

אני מחסום הבקר

פקודות הקצין העליון

חולקות את הקפה שלי עם השחר

פלישת אמש גזלה את שנתי

ואת מוכנותי להסתננות המחר

צבאות הסהרוריות נקראים בתוכי לדגל

אָנִי מַחְסוֹם הַעֶפֶר
 מְמַנֶּה לְעַמֵּד כְּאֵן זְקוּף
 וְלִהְפֹּךְ אֶת יוֹמֶךָ לְשׂוֹאֵב אֶבֶק
 וּמֵאֶבֶק גַּם
 אֶקִּים לְיָמֵי זְכָרוֹן

אָנִי מַחְסוֹם הַבֶּטוֹן
 כְּמוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה אוֹתִי אָנִי רוֹאֶה אוֹתְךָ
 אֶגְרוֹפִי מִזֶּיֶן בְּבֶטוֹן
 וְזַמְנֵי מְלֵא שְׁעָמוּם

מַחְסוֹם צְהָרֵי הַיּוֹם
 לֹא אַחֲרֵי
 לֹא לִפְנֵי
 הַשֶּׁמֶשׁ לֹא שֶׁקֶעָה בְּאֲדָמְתָה
 הַזֶּקֶן לֹא הַזַּיֵעַ דִּי הַצֶּרֶךְ
 אֶת יָמֵי הַנְּעוּרִים וְהַתְּשִׁישׁוֹת
 הַיִּפְתָּה הַיִּפְתָּה
 אָנִי רוֹצֶה בַּחוּרָה צְעִירָה
 שֶׁתֵּלֵד אֶת תֵּינוּקָה לֵיד גַּעֲלִי
 אָנִי רוֹצֶה אֶקְדָּמְאִית
 שֶׁאֲשַׁחַק בְּתִיק הַיָּד שְׁלֶה
 וְאֲשַׁדֵּד אֶת פְּגִישׁוֹת הָאֵהֱבָהִים שְׁלֶה
 אָנִי רוֹצֶה חוֹלָה מְבַגֵּר
 שֶׁאֲבַלֶּה אֶת זְמַנִּי בְּשִׁמְיעַת דְּפִיקוֹת לְבוֹ הַנוֹאֲשׁוֹת
 אָנִי רוֹצֶה שֶׁכֻּלְכֶם תִּהְיֶוּ כְּאֵן
 כְּדֵי שֶׁתַּעֲנִיקוּ לְעִבּוּדָה שְׁלִי מִשְׁמַעוֹת
 אָנִי הַמַּחְסוֹם הַגְּדוֹל מְכַלֵּם
 מַחְסוֹם צְהָרֵי הַיּוֹם
 הוּ, הַתְּחַנְּנִי,
 הוּ, צִעְקוּ.

מַחְסוֹם הַלֵּילָה
 רוֹמְנְטִי וְרַךְ לֵב
 צְרִיף מִי שִׁישְׁמַח אֶת בְּדִידוֹתֵי

אַני מעדיף שׁנבֿלָה אַת הַלִּילָה יַחַדוּ
אַשְׁתִּי לֹא מִתְקַשֶּׁרֶת אֵלַי הַרְבֵּה
וְאִין לִי יְלָדִים שׁיִרְגְּעוּ
הַרְגְּעוּ אַף אֶתְּם
שׁכֵן אִמִּי בְּחוּ"ל עִם בְּעֵלָה הַחֲדָשׁ
וְאֵת אָבִי לֹא רְאִיתִי מִיָּמַי!
הוּי הַעוֹבְרִים,
שׁנו לְצַדִּי כְּאֵן
מַחְסוֹם לִי וּמַחְסוֹם לְכֶם

מערבית גיא רון-גלבע

"משארף", גיליון 28, סתיו 2005

איתן קלינסקי

במחסום חוורה

במחסום תוורה החמה צולכת
את פטימה, את בטנה, את פרי רחמה
שצל האבנים, צורח צריחה ראשונה
לחללו של עולם, עדיי בְּחֶאקִי מִיָּזַע
ומבעת, חגור ברובה ובכידון
ומהלך בנעליו המסמרות
בתוף מעין הדמעות של אמו.

לא פגשתי שם את שפּרה
ולא את פועה, יראות אלוהים
שלא תעשינה כאשר דברה אליהן השׁררה –
ולא תפתחנה שערי מחסום נעול
לאמבולנס שמתחנן להביא את פטימה
לבית היולדות בשכם.

יעקב־שי שביט שלושה שירים

מה יש בו

מה יש בו שאין בי –
זו לא הסערה ולא הרגע
לא גלים סועים ולא שלות ברכה ומי אפסים
גם לא חלופי קדרות ותכלת ועבים וקלים על פני הים.
מבעד לעדשת המים חצי אטמוספירה מתחתי
רצי האור דחופים בקשתות מקשטות –
לא, אין זה העמק הזהב
גם לא כנף המפרשית הפולחת במרחק כמו ספין במים
כמו קלות הרוח לטופת פני

אזני כבדות לשמע המיתי –
אלו רגושים יש בו, אני רוגש
משהו מתרחש בו, אני רוחש
אני מסמיק וקור פולח –
אולי הים חונה אותי
אולי הוא ממלמל לי למה מים
לחותר בנהר השמש הנשפף לים
אולי פסגת משאלותי להיות גלחוף נשא
מדביק את קודמו שנומוג
מערבל את קצפו בקצפו
אולי להיות רסיס מטפורי
בשולי שבל הקצף הזה

רביעיית דמדומים

שַׁעַת בֵּין הַשְּׁמֹשׁוֹת עֶכְשָׁו. הַצִּלְלִים
גְּדוּלִים מְאֵתָנּוּ. אָנוּ מִתְמַעֲטִים
וְהוֹלְכִים

*

מִחְצִית שְׁנוֹתֵי הָיָה לִי בַּיִת
לְחֹזֵר אֵלָיו מִנְדוּרַי, לְהִתְאוּשֵׁשׁ מִמְשׁוּגוֹת

מִחְצִית שְׁנוֹתֵי הָיָה בֵּיתִי מְרֻגָּע.
לֹא עוֹד

*

עַד חֲבִיּוֹנֵי מוֹחֵי אָנִי קוֹדֵחַ
יְדֵי יַעֲקֹב אֵלֶּה שְׁשׁוֹב לֹא תִנְקֶינָה
וְקוֹל עֶשׂוֹ

*

מְכוֹנֵית שְׁחֶלְפָה בְּשַׁעֲטַת רַמְקוּלִים מְצַרִּיחָה בְּלִמְיָה
וְאוֹבְדַת אֵי שָׁם בְּפִקֶּק. אָנִי מִתְאַמֵּץ לְהִזְכֹּר
אֵיךְ שְׁחֶקָה הַשְּׁמֵשׁ תּוֹפֶסֶת
עִם עַנְיֵי הַפִּיקוּסִים
יִרְקֵי הָעֵד

פִּיִּדִיפִּיִּדֵס

אֶפְלוּ כְּשֶׁרַחֵק אַרְבָּעִים קִילוֹמֶטְרִים מִהַחוּץ
לֹא חָשׂ עֲדִין שֶׁהוּא רֵץ. גַּם
שַׁעוֹת הַקָּרֵב שֶׁקָּדְמוּ לְרִיצָתוֹ נִגְזְרוּ, וְהַמְשַׁבְּרִים
הַמְפָּרְסָמִים שֶׁל מְאוֹת אֲלָפֵי רְצִים אֶחָד
לֹא פָקְדוּ אוֹתוֹ. לֹא רָגְלוּ הֵן שְׁגֻרָמוֹ,

לֹא מִשְׁאֲכַת לְבוֹ עֲרֵבְלָה אֶת חוּשֵׁיוֹ. סַנְדְּלִיו
 הַמְכַנְפִים שֶׁל הַרְמֵס נִשְׁאוּהוּ
 אֶל עֵבֶר פָּנָיו

הוא גומא עוד קילומטר ועוד לקראת
 הַעֲקוּל הָאֲחֵרוֹן. רק עכָּשׁוּ, כְּשִׁחְוֹלֶפֶת הַגְּבֻעָה עַל פָּנָיו
 וּמּוּלוֹ נִפְקַחַת עֵירוֹ וּמְלַחֶכֶת אֶת כְּפוֹתָיו, נוֹצֵקַת
 בִּיצוּרָיו עוֹפְרָת. רוחו דוֹאָה בְּאוֹר שִׁירָתוֹ שֶׁל אֶפּוּלוֹ
 אֶךְ רִגְלָיו נִשְׁרַכּוֹת אֲחֵרָיו כְּעֶדְף שְׁסָרַח.
 גְּרוֹנוֹ צוֹרֵב בְּעוֹד לְבוֹ רֶחֶב
 כְּמִפְתַּח יָמָה שֶׁל מְרֵתוֹן. עוד
 שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת מְטָרִים. דְּמִדּוּמִיו הַמִּתְמַשְׁכִּים
 שֶׁל עֲרֵב סֵתוֹ. עוד מְאֵתִים וְחֲמִשִּׁים. מָה
 עוֹשֶׂה אֶשְׁתּוֹ מְנַגֵּד. מְאֵתִים. מְאָה
 תִּשְׁעִים וְחֲמִשָּׁה. הִנֵּה גַם בְּתוֹ הַקְּטָנָה
 מְנוֹפֶפֶת לוֹ בִּידֵיהָ

מִן הַיְצִיעִים אֲנַחְנוּ רוֹאִים אוֹתוֹ
 מוֹעֵד, נוֹפֵל וְקָם, כּוֹשֵׁל אֶל הַמְטָרָה.
 אֵינְנוּ יְכוּלִים לְרֹאוֹת אֶת הַחֲדוּדָה
 הַגּוֹאָה בוֹ. לְעוֹלָם לֹא נִדַע
 מִהִי בְּשׁוֹרֶת חַיָּיו

שמעון זנדבנק

לזוהר הכוזב של הכוליות בא הקץ

על "אוסטרליץ" של זבאלד

בקריאה ראשונה הצלחתי לחלץ מתוך "אוסטרליץ"¹ של זבאלד בדל של סיפור, סיפורו של נער מפראג שהגיע לאנגליה ערב השואה, אומץ בידי זוג ולשי ולימים הוא מגלה את שורשיו. לעומת זאת חשתי עצמי מוצף במכול של פרטי-פרטים. קטלוגים ארוכים – פרטי מבנים ארכיטקטוניים, מבצרים ותחנות רכבת, נופים, פרפרי לילה ויצורים תת-מימיים, עתיקות ומוצגי רפואה וטרינרית – נדמו לי כמכסים דפים על דפים, בעוד הם עצמם מתכסים שוב ושוב בדוק של ערפל או פיח או זוהמה או זוהר, המטשטש את המגוון העצום. איזה יצר של התרבות אובססיבית נראה לי מושל במחבר ודוחף אותו כרוח-תזזית מפסוק לפסוק, מדף לדף.

כשסיפרתי על התופעה לידיד, הפנה אותי לפרק "ריבוי" (Multiplicity) בספרו היפה כל-כך, האחרון והבלתי-גמור, של איטלו קאלווינו, "שישה תזכירים למילניום הבא"². קלווינו מראה איך הדחף לריבוי, הדחף לחכוק את המציאות, להגיע לטוטאלי – "אני חושב לכתוב רומן על היקום", מגלה גתה את לבו לשרלוטה פון שטיין – פועם בספרות המודרנית, בפלובר, ז'ורז' פרק או בורחס. פלובר כותב אמנם ללואיז קולה שהיה רוצה לכתוב ספר על לא-כלום, אבל מיד אחר כך הוא מקדיש את עשר שנותיו האחרונות דווקא לכתבת האנציקלופדי שברומנים, "בובאר ופקושה", ואילו רוברט מוסיל, ב"האיש בלא תכונות", והסופר האיטלקי קרלו אמיליו גאדה (Gadda) מבקשים לבנות מבנים טוטאליים, אבל השפע העצום מסרב להצטמצם בגבולות מוגדרים וצורת הרומן מתפוררת תחת ידיהם.

אם גם על "אוסטרליץ" ניתן לומר שהוא מתפורר תחת ידיו של מחברו, הרי זה על רקע שונה לגמרי. קלווינו רואה בדחף לריבוי מפעל מודרניסטי נמרץ, תפיסת עולם רחבה, ויזיונרית, אנציקלופדית, שספרות המאה העשרים מגיבה בה על הספציאליזציה המוסיפה והולכת של המדע. הוא יודע אמנם שאם

מדובר כאן באנציקלופדיה, הרי זו "אנציקלופדיה פתוחה" – מונח הסותר מניה-וביה את המקור האטימולוגי של המלה "אנציקלופדיה" כמיצוי הידע על העולם תוך הקפתו בעיגול ("אן ציקלוס"); כיום "שוב איננו יכולים לחשוב במונחים של טוטאליות שאינה פוטנציאלית, משוערת, ריבויית". אבל עצם הדחף הריבויי הוא אופטימי, אפילו אוטופיסטי, וקלווינו סומך עליו את ידו, רואה בו את "החוט הכורך יחד את היצירות הגדולות גם של מה שקרוי מודרניזם וגם של מה שמכנים 'פוסטמודרני', ומביע תקווה שהחוט הזה "יימשך גם אל תוך המילניום הבא". מאחורי הריבוי נוסח "אוסטרליץ", כאמור, עומד מזג שונה מאוד. לא אינפלציה אופטימית יש בו, אלא התנפחות של פצע ממוגל. נוסח זה של הריבוי מקורו בקפא. על דרך הופעתו אצל קפא ועל כמה השתלשלויות שלו עד זבאלד, הייתי רוצה להתעכב.³

התשוקה להכיר את העולם בכליותו, תשוקה מטפיזית המבקשת לרדת לסוד הקיום עצמו, מתנגשת אצל קפא עם קוצר-דעתו של האדם. חייה-העבודה שלו, הוא מתאונן ביומנו,⁴ נוטלים ממנו כל יכולת להשקיף על הכל בראייה מקיפה, "משל אני שרוי בתוך בקעה, שבה אני גם משפיל את ראשי". התוצאה, כדבריו במכתב למאקס ברוד, היא ש"אינו יכול לומר יותר ממה שרואים בעין. והרי רואים רק זוטות שבזוטות... מקום שיש אמת, אי-אפשר לראות בעין עירומה אלא זוטות";⁵ במקום לרדת לעומקו של הקיום, כל מה שניתן לנו לראות הוא זוטות פיזיות. כך, שוב ביומן, לאחר נסיון-נפל לכתוב סיפור על בחור ביום אירוסיו: "רק המעיל העליון המתנפח קיים ועומד, כל השאר בדוי."⁶

זוטות אלה, שרידי אמת שאיננו יורדים לעומקם, מצמיחות מה שולטר בנימין, במסתו הגדולה על קפא, מכנה "מערכת של מחוות", "אגדות" או "משלים", שהלקח שלהם, או בלשונו של בנימין ה"הלכה" שמאחוריהם, אבדו ואינם. "משליו של קפא", כותב בנימין, "יחסם אל הלקח הוא כיחס האגדה אל ההלכה. אין הם משלים במובן הרגיל וגם אינם מבקשים להתקבל ככאלה; הם עשויים כך שיוכלו לצטטם, לספרם לשם הבהרה. אבל כלום מצוי בידינו הלקח שמשליו של קפא מתלווים אליו והמוסבר במחוויותיו של ק. ובתנועותיהן של החיות? הוא איננו בידינו; לכל היותר יכולים אנו לומר שדבר זה וזה רומז אליו."⁷

ואכן, שוב ושוב חוזרת אצל קפא התבנית של מחווה ללא לקח, אגדה ללא הלכה; וככל שהלקח נסוג, כן גדל הצורך לרקום סביבו אגדות ומשלים ש"ירמזו" אליו. כך, למשל, הדעות הפרשניות הארכניות המתלוות לטקסט "לפני החוק", ב"המשפט",⁸ והמתבטלות מניה-וביה בדברי הכומר: "אל תתחשב יותר מדי בדעות. הכתוב אינו ניתן לשינוי, והדעות לעתים אינן אלא

ביטוי של ייאוש מכך.⁹ כך גם "בשורתו" של הפקיד בירגל לק. גיבור "הטירה"¹⁰ המרמזת על ישועה אפשרית ובה בשעה מבטלת את עצמה בדרכים שונות.¹¹ הדוגמה הקומפקטית ולכן מוחשית ביותר לתבנית זו היא הקטע "פרומתיאוס" מתוך "מחברות האוקטבו", קטע שמאקס ברוד כלל בקובץ "תיאור של מאבק".¹² ארבע גירסות, ארבע טרנספורמציות של המיתוס של פרומתיאוס מופיעות כאן בסדר המתרחק יותר ויותר ממשמעות או מ"הלכה": החל בגירסה המקובלת, המשליטה משמעות תיאולוגית חד-משמעית של שכר ועונש על הסיפור, וכלה בביטולו המוחלט כמשהו "נטול יסוד". "נותר רכס הסלעים שאין לו הסבר – האגדה מנסה להסביר מה שאין לו הסבר. מאחר שמקורה ביסוד של אמת, הכרח שתיגמר במה שאין לו הסבר."

הריבוי נוסח קפקא, אם כן, הוא ריבוי אקסגטי, והוא בא מתוך ניסיון נואש להסביר מה שאין לו הסבר. ואילו השלב הבא בנרטיב שאני מבקש להציע כאן בקצרה, בא מתוך ניסיון נואש לומר מה שאין לו ביטוי. כוונתי לבקט. הריבוי נוסח בקט הוא ורבלי, ולא פרשני. אם לשונו של קפקא באה להצביע על "הצד האחורי של הקלעים",¹³ לשונו של בקט באה במקום הקלעים, כמין פיצוי על קריסתם. קפקא איבד את ההלכה, אבל לא את הכושר לספר אגדות; אצל בקט מתערער הכושר הזה עצמו. לא רק האמת אבדה אצלו אלא גם היכולת לרמוז עליה בסיפור, והשפה מכה לכל עבר בניסיון לספר את הסיפור האבוד.

הרומן המוקדם שלו "ווט" (Watt, 1942-1944), דווקא משום שעקבותיו של קפקא ניכרים בו מאוד, יכול לשמש לנו דוגמה למעבר מן הפרשנות הכפייתית לדיבור הכפייתי. גיבורו, ווט, מבקש להתקבל למשק ביתו של מיסטר נוט (Knott), דמות "טרנסצנדנטית" לא הרבה פחות מבעלי הטירה של קפקא. ארסין (Arsene), קודמו של ווט בתפקיד בבית נוט, משמיע באוזני ווט "הודעה קצרה" (המתפרשת על עשרים וחמישה עמודים!), המזכירה במידה רבה את דברי הפקיד בירגל לק. ב"הטירה". גם בירגל וגם ארסין מסבירים כביכול איך להתקבל – זה בטירה וזה בבית נוט. אבל בניגוד ללשונו הביורוקרטית-נייטרלית של בירגל, מתאפיינת לשונו של ארסין באינפלציה מילולית כפייתית. בניגוד לקורקטיות הלשונית האפורה של קפקא, קופצת לשונו של בקט לקדמת הבמה ודוחקת מפניה כל פונקציה מימטית. כך, למשל, מונה ארסין את משרתיו של מיסטר נוט:

כי וינצנטר-ולטר לא היו הראשונים, הו לא, אלא לפנייהם היו וינצנט ועוד אחד שאת שמו שכחתי, ולפניהם עוד אחד שאת שמו שכחתי, ועוד אחד שגם את שמו שכחתי... ולפניהם אחד שאת שמו לא ידעתי אף פעם ועוד אחד שאת שמו ולטר לא זכר, ולפניו עוד אחד שאת שמו ולטר לא זכר וכו' וכו'

מנייה כפייתית אבסורדית זו באה אצל בקט במקום הרצף הסיפורי. בניגוד לדמויותיו של קפקא, שוב אין דמויותיו של בקט מסוגלות לתפקד בעולם קוהרנטי פיקטיבי – ולו גם חסר פשר – והן מפוררות את העולם בכוח הפתולוגיה המילולית שלהן. ניתן לנסח זאת אף כך: הבעיה של בקט היא איך להגיע לסיפור, ולא איך לפרש אותו. או כך: אצל קפקא, מה שאבד הוא משמעותו הסמלית של הליטראלי; אצל בקט – הליטראלי עצמו.

התחנה השלישית והאחרונה לפני זבאלד בתהליך זה שאני מציע היא אזין יונסקו. השניות של אגדה והלכה, קלעים ססגוניים ואחורי-בימה ריקים, מרכזית ליונסקו ממש כמו לקפקא ולבקט. אבל יונסקו הוא מחזאי, והמרחב שלו הוא ויזואלי. גירסתו לריבוי האקסגטי של קפקא ולריבוי המילולי של בקט הוא גידול פיזי, או התרבות, של עצמים בחלל. הוא עצמו, במסה קצרה בשם "נקודת המוצא", מונה כמה דוגמאות לעניין זה מתוך מחזותיו:

פטירות לאין ספור [במחזה אַמְדָה] צומחות בדירתם של אַמְדָה ומדלן; גוויה מתה הסובלת מ'התקדמות גיאומטרית' צומחת שם אף היא ומכריחה את הדיירים החוצה; ב"קרבות החובה", כשעומדים להגיש קפה לשלוש מן הדמויות, מצטברת ערימה של מאות ספלים; הרהיטים ב"הדייר החדש" חוסמים תחילה כל חדר-מדרגות בבניין, אחר-כך ממלאים את הבמה, ולבסוף קוברים את הדמות שבאה לשכור חדר בבית; ב"הכיסאות", הבמה מלאה עשרות כיסאות לאורחים סמויים-מעין; וב"זיאק", צצים על פניה של נערה כמה אפים.

בהמשך המסה מסביר יונסקו את ההתרבות הזאת כ"ניצחון הכוחות האנטי-רוחניים", כ"צינוק מחניק", פלישה מאיימת של החומר לעולמו של האדם אחוז החרדה. אבל יותר מעניין הוא הפירוש שהוא נותן במקום אחר לכיסאות הממלאים את הבמה במחזה "הכיסאות". בכיסא ריק יש לא רק נוכחות של חומר, אלא בעיקר תזכיר של העדר, ויונסקו מדבר על "נוכחות ההעדר" שבמחזה זה, על "הלא-כלום הזה שעל הבמה". לא זוג הזקנים וכישלון חייהם הוא מוקד המחזה, הוא אומר בראיון לקלוד בונפואֶה, אלא הכיסאות עצמם ומשמעותם כגילומו של האין:

אמרתי לעצמי: זהו זה, העדר, ריקות, אין. הכיסאות נשארים ריקים משום שאין שם איש... אין כלום. העולם אינו קיים בעצם... המחזה עצמו כל-כולו כיסאות ריקים, ועוד כיסאות מגיעים, מערבולת של כיסאות המובאים ותופסים את כל הבמה כאילו התיישב בה חלל ריק מוצק, חודר-לכל...¹⁴

את הכיסאות של יונסקו אפשר לראות כאקוויוולנט ל"אגדות" של קפקא. אף הם מתרבים סביב מרכז ש"אין לו הסבר", ונוכחותם לא באה אלא להעצים את הריקנות שבמרכז הדברים. הם משמשים תזכיר לכך שכל המוזמנים – בעלי הרכוש, האינטלקטואלים, השמשים, הבישופים, הכימאים, הנפחים, הכנרים, השגרירים, הנשיאים, הסוחרים (והרשימה הולכת ומתמשכת) – כולם, כולם,

כולם" לא יגיעו לעולם. והנסיגה הזאת מן האגדה להעדר, מן ה"פלטין" של הסיפורת לארץ-השממה המשתרעת מאחוריו, באה על ביטויה המחודד במשל מתוך יומניו של יונסקו, משל שתבניתו דומה מאוד לתבנית "פרומתיאוס" של קפקא:

מדריך מסייר עם קבוצת אורחים ותיירים באולמי כסה-המלכות, או בקירבת מצבת-זיכרון לבנה.

המדריך: גבירתי ורבותי, תלמידים, ילדים! לפני עשר דקות חי כאן מלכנו הגדול בְּרֵאנז'ה... לפני מאה שנה חי כאן מלכנו הגדול בראנז'ה... לפני עשרת אלפים שנה חי במקום הזה, כשהוא מוקף פמליה של אנשי החצר, המלך הגדול בראנז'ה... מסתבר, כי לפני עשרים אלף שנים כבר היו בני-האדם אנשי-תרבות החוסים בצילו של מלך, ששמו היה, לפי הסברה, בראנז'ה הראשון... גבירתי ורבותי, לפי אגדה קדומה היה כאן פלטין בו שכן מלך. אולם חפירות שנערכו במקום זה הוכיחו בעליל, כי איש לא שכן כאן מעולם. מקוות אלה היו מאז ומתמיד ארץ-שממה.¹⁵

***

עקבות קפקא ב"אוסטרליץ" ניכרים מאוד, וזאת כבר מדפיו הראשונים. כבר בביקורו המסויט של המספר במבצר בְּרֵנְדוֹנְק, בהשפעת הפגישה הראשונה עם אוסטרליץ, יש מקבילות בולטות בין הופעתו של המבצר לעיני המספר ובין הופעתה של הטירה לעיני ק. בפתיחת "הטירה". לשניהם, למבצר ולטירה, משותף הרושם הלא-יציב, הבלתי-מוגדר, הלא-רציונלי, אפילו המטורף. "אחת היא", אומר המספר ב"אוסטרליץ", "מאיזו זווית ניסיתי לצוד בעיני את המכלול המבוצר בשעה שהקפתי אותו: לא הצלחתי לגלות שום תוכנית בנייה, הקימורים והגומחות שלו זוו כל הזמן ממקום למקום וצורתו חרגה כל-כך מכל המושגים שבראשי, עד שלבסוף לא יכולתי לקשר אותו בשום דרך עם שום עיצוב שמוכר לי מהציוויליזציה האנושית... " (עמ' 19); ואילו מגדל הטירה "ראשו דמוי עליית-גג, שמעקיה מזוגזגים על רקע השמים התכולים בקו לא-בטוח, לא-סדיר, קטוע, כמו מצויר ביד ילד חרדה או מתרפה". ובדומה ל"מאויס" של פרויד, הפורץ לעיני העולם ממקום שהיה צריך להיות נסתר,¹⁶ מזכיר מגדל הטירה "דייר נכה-רוח, שראוי לו להסתגר במרוחק שבחדרי הבית, אך תחת זאת הנה פרץ את הגג והזדקק כדי שיראנו העולם."¹⁷ ומעניין שכבר בשלב מוקדם זה מתקשר ב"אוסטרליץ" האי-רציונלי, החורג "הרבה מעבר לגבולות השכל הישר" (עמ' 18), עם ריבוי או גידול חסר-שחר: כל אחד מהביצורים מזמין ביצור רחב ממנו, משוכלל ממנו, והם מתנפחים טבעת בתוך טבעת; וככל שהם מתרבים כן הם נעשים פחות תכליתיים, יותר נטולי תועלת. חותם קפקאי מובהק אף יותר ניכר בקטע בו מספרת וִירָה, האומנת של אוסטרליץ, איך אגתה אמו, ערב גירושה למחנה ולמוות, הלכה אנה ואנה

בחדר כשהיא מכה על מצחה בכף-ידיה הפרושה וקוראת בקול, הברה-הברה: "אני לא תרפסת את זה! אני לא תרפסת את זה! אני לעולם לא אתפוס את זה!" (עמ' 144). שלושה עמודים אחר כך מצטרף לאינתפסותו של הגירוש הממשמש ובא תיאור מפורט של שני השליחים המודיעים לאגתה שעליה להתכונן לגירוש, והם "דומים מאוד זה לזה" ולובשים "מעילים מצוידים בכל מיני קפלים, כיסים, טורי כפתורים וחגורות" (עמ' 147) – שכפול מדויק של שני השומרים בפתיחת "המשפט", הבאים להודיע ליוסף ק. שהוא נתון במעצר ולבושם "מצויד בקפלים, כיסים, אבזמים, כפתורים ובחגורה" ("המשפט", עמ' 5). יתר על כן, בגדו של השומר ב"המשפט" "נראה שימושי מאוד, הגם שלא היה ברור למה כל אלה משמשים" (שם), ואילו מעיליהם של השליחים המגיעים לביתה של אגתה "נראו יעילים במיוחד, אף שלא היה ברור לאיזו תכלית" (עמ' 147). לא רק רמיזה יש כאן, אלא ציטוט ממש. והציטוט בא, נדמה לי, משום שבדומה לאותם ביצורים, שפרטי-פרטיהם מדגישים ומעצימים את חוסר-השחר שלהם, כך גם פרטי הלבוש, המזנקים לעין כמו בזום קולנועי, דווקא הם מדגישים ומעצימים את האבסורד הבלתי-נתפס – האבסורד שבמעצר (ב"המשפט") והאבסורד שבגירוש (ב"אוסטרליץ"). בשני המקרים, הדיוק בפרטים בא לחפות על סתימתו של המכלול, של האירוע עצמו.

מנייה כפייתית זו של פרטים חלה כאן, כאמור, קודם-כל על מבנים: ביצורים, תחנות רכבת, ספריות, מוזיאונים. כבר הזכרנו את מערך הביצורים סביב אנטוורפן, והוא הדין בהיכל המשפט בבריסל, בעיר לונדון ("גידול אבן ענקי"), בתחנת ליוורפול, בטָרֶזִין, אם למנות רק כמה דוגמאות. ובכולם ניכרת "נטייתנו לחרוג במפעלינו הרבה מעבר לגבולות השכל הישר" (עמ' 18) – אותו טירוף אינפלציוני, שהפליאה המתעוררת בנו למראהו "כבר נושאת בחובה את ניצני הזעזוע, שכן בלבנו פנימה אנחנו יודעים כמובן שהמבנים שמידותיהם מוגזמות כבר מטילים לפניהם את צל הריסתם הצפויה, ושבנייתם תוכננה מלכתחילה מתוך ראיית קיומם העתידי כחורבות" (שם).

ראיית העתיד כגל של חורבות אינה יכולה שלא להזכיר את דמותה של ההיסטוריה ב"מחזה-התוגה" הבארוקי כגירסתו של ולטר בנימין. "הפרצוף האלגורי של תולדות הטבע, המוצג על הבמה על-ידי מחזה-התוגה, אכן נוכח שם בדמות חורבה," כותב בנימין, "איתה עקרה ההיסטוריה באורח מוחשי אל הזירה. ואכן ההיסטוריה מתבטאת, בצורתה זאת, לא כתהליך של חיי נצח אלא כתהליך של חורבן מתמיד, שאין לעצרו."¹⁸ ובתזות "על מושג ההיסטוריה", יצירתו האחרונה של בנימין, מתגלה העבר לעיני מלאך ההיסטוריה כ"שואה

אחת ויחידה, העורמת בלי-הרף גלי חורבות אלו על אלו ומטילה אותם לרגליו.¹⁹

גלי החורבות של ההיסטוריה, השקיעה החקוקה בעצם הווייתה, אימנטיים ב"אוסטרליין" ל"מידות המוגזמות" של המבנים שלה. "המבנים שמידותיהם מוגזמות כבר מטילים לפנייהם את צל הריסתם הצפויה". וזה חל על "תולדות הטבע" לא פחות מאשר על ההיסטוריה האנושית. אמנם, בהמשך הדברים מעמיד אוסטרליין את ההתנפחות המטרופת של המפעלים האנושיים כניגוד לציפורים, ה"כונות זה אלפי שנים את אותם הקנים" (עמ' 18); אבל האינפלציה שבתיאור מבנים אנושיים מתפשטת גם על תולדות הטבע, בעיקר ב"אנדרומדה לודג", בית אמו של ג'ראלד, חברו של אוסטרליין – ואני מדגיש תולדות הטבע, כי המדובר באוספים מוזיאוניים של פריטים מהטבע, "בעלי כנף מתים", או "אָפּעִים ולטאות משומרים בפורמליין" (עמ' 71-72). הריבוי כרוך גם כאן בהרס, ו"המגוון העצום" (עמ' 79) של הטבע "מחוויר" לנגד העיניים בציוריו של אחד הדודים של ג'ראלד: "רוכ הצבעים היפים ביותר כבר נעלמו, או שאי-אפשר למצוא אותם עוד אלא במקום שאיש אינו רואה אותם, בגנים התת-מימיים שנמצאים בעומק של אמה אחת או שתיים מתחת לפני המים" (עמ' 78, ההדגשה שלי). לא במקרה מגיעים פרפי הלילה, עם הדלקת המנורה בחשיכה, "להקות-להקות, כאילו צצו מן האין" (שם, ההדגשה שלי). ולהלן עפים ובאים פרפרים, "אולי כעשרת אלפים", והם מושכים אחריהם שובלים של זוהר, ש"אינם קיימים כלל במציאות", "מראות לא אמיתיים", "הבזקים של הלא-מציאותי בעולם המציאות" (עמ' 80). מגוון עצום, עשרת אלפים, להקות-להקות, מצד אחד; האין, הלא-נראה, הלא-מציאותי, מצד שני. ושני הצדדים כמו דבוקים זה בזה.²⁰

"אין שום דבר או התרחשות, בין בטבע החי ובין בטבע הדומם, שאין לו חלק, במובן מסוים, בלשון", אומר בנימין,²¹ ואך טבעי הדבר שהתרבות האובייקטים ב"אוסטרליין", מן התחום האנושי או מן הטבע, תהיה כרוכה בהתרבות המלים. כבר לביצורים ההולכים ומתרחבים בראשית הספר מתלווים "גידולים לשוניים נפוחים" שיוצרת "העגה המקצועית של אומנות הביצורים והמצור" (עמ' 15). ואם כאן מתרבים המונחים המקצועיים, הרי בחייו של גסטונה נוקלי, יוצא דָכאו, שהמספר קורא על אודותיו בספר של קלוד סימון, מתרבה אות, האות A. אות זו שולטת בלעדית בלשונו של שבט אפריקני שנוקלי מחבר מילון של שפתו, וכן בציורים שהוא מצייר, בהם נחרתת האות הזאת "בשורות דחוסות זו בתוך זו וזו על גבי זו, אותה אות תמיד אבל לעולם לא באותה צורה, והן נוסקות וצונחות גלים-גלים, כמו צעקה שמהדהדת

ארוכות" (עמ' 25). ולהלן ממלא הכותב שלוש שורות תמימות באות A (עמ' 26). סמיכותה של האינפלציה של ה-A לצעקה ולאישי שעבר עינויים שאין לבטאם במלים, אומרת דרשני.²²

אבל בראש ובראשונה חוזר המספר שוב ושוב לאינפלציה המילולית המציינת את מחקריו של אוסטרליץ, העוסקים ב"סגנון הבנייה של העידן הקפיטליסטי" (עמ' 31) – מחקר שאינו יכול לא להזכיר גם הפעם את בנימין: את "מפעל הפסאזים" (Passagen-Werk) שלו, שלא הושלם, פרגמנט עשוי פרגמנטים, אשר הלך ותפח בשנותיו האחרונות והוא סובב סביב "פריס, בירת המאה התשע-עשרה" והארכיטקטורה שלה. כבר באחת הפגישות הראשונות עם אוסטרליץ מתברר כי מחקריו "כבר חרגו מזמן ממטרתם המקורית, כתיבת עבודת דוקטורט, והתרכו תחת ידיו בלי גבול והיו להכנות אינסופיות..." (עמ' 30). ובהמשך מתברר, שבמקביל לפרדוקס של המבנים, שככל שהם גדלים ומתרבים כן קטנה תועלתם, כך גם מחקריו האובססיביים של אוסטרליץ, שעניינם אותם מבנים או דומיהם, "ככל שרב המאמץ שהשקעתי במשך חודשים שלמים בתכנית הזאת כן גדלה בעיני עליבותן של התוצאות" (עמ' 103). ומתוך המיאוס והסלידה שאוחזים בו למקרא אותם "דפים רבים מספור", נהיית עצם הכתיבה קשה עליו כל-כך, "שלא פעם נדרש לי יום שלם כדי לכתוב משפט אחד ויחיד, וברגע שסיימתי להעלות על הנייר משפט כזה שנהגה במאמץ עצום התבררה לי אי-האמת המביכה שבמבנים שבניתי ואי-ההתאמה של כל המלים שהשתמשתי בהן" (עמ' 104, ההדגשה שלי). והקבלה זו בין מבנה למבנה, מבנה עיר ומבנה שפה, נעשית מפורשת לחלוטין בעמוד הבא:

אם אפשר לדמות את השפה לעיר עתיקה שיש בה סבך של סמטאות וכיכרות, רבעים שנבנו לפני זמן רב ורבעים אחרים שהרסו אותם, פינו ובנו מחדש, ופרכרים שצומחים ומתפשטים עוד ועוד אל עיבורי העיר, כי אז דמיתי אני עצמי לאדם שבגלל היעדרות ארוכה שוב אינו מוצא את דרכו במצבור הזה, שאינו יודע עוד למה משמשת תחנת אוטובוס ומהי חצר אחורית, מהו צומת, מהי שדרה ומהו גשר. המכלול של איברי השפה, הסדר התחבירי של כל חלק וחלק, הפיסוק, נטיית הפעלים, ולבסוף אפילו שמותיהם של הדברים הרגילים, הכל היה אפוף ערפל בלתי-חידיר. גם את מה שכתבתי אני עצמי בעבר, בייחוד את זה לא הבנתי עוד. כל הזמן חשבתי רק דבר אחד, שמשפט כזה אין לו משמעות אלא לכאורה והאמת היא שלכל היותר אין הוא אלא כלי-עזר ארעי, מין גידול שצומח מבורותנו, שבעזרתו, כמונו כחיות ים וצמחי ים מסוימים בעזרת זרועותיהם, אנחנו מגששים כסומים בחושך שמקיף אותנו. דווקא הדבר שבדרך כלל עשוי לעורר את הרושם של חוכמה שיש לה מטרה, הבעת רעיון באמצעות מיומנות סגנונית מסוימת, דווקא הדבר הזה נראה לי בעת ההיא מעשה שרירותי או מטורף לגמרי. בשום מקום לא ראיתי עוד את הקשר בין הדברים, המשפטים התפוררו למלים יחידות, המלים לרצף שרירותי של אותיות, האותיות לסימנים שבורים והסימנים לעקבה אפורה כעופרת, מכסיפה פה ושם, שהפריש יצור וזחל כלשהו וגרר אחריו, והמראה הזה מילא אותי במידה גדלה והולכת חלחלה ובושה" (עמ' 105-106).

הארכתי בציטוט משום שאין כקטע זה להדגים את התפוררות הרצף האובססיבי, את הריק שבקצה האינפלציה, את נפופי הזרועות המכות לכל עבר – מכות ובונות, מכות וכותבות – וכל זה כגישוש של סומים באפלה. תיאור זה של הפרגמנטציה של הרצף – משפטים למלים, מלים לאותיות, אותיות ל"סימנים שבורים" – חייב לא מעט, נדמה לי, לטקסט ידוע של הוגו פון הופמנסטאל, "מכתב", משנת 1902.²³ במכתב פיקטיבי זה של משורר צעיר בשם לורד צ'נדוס, מן המאה השש-עשרה, לפטרונו פרנסיס בייקון, מתאר המשורר כיצד נפל מאיגרא רמא של שאיפה "מנופחת" לכתוב "ספר אנציקלופדי", לבירא עמיקתא של "רפיון-אמונה וחוסר-אונים": "אבד לי לחלוטין הכושר לשוחח על דבר או לחשוב על דבר ברציפות." מלים כלליות שגורות כ"רוח", "נפש" או "גוף", שאין לחרוץ משפט בלעדיהן, "בפי הן מתפוררות ככמהין רקובות"; "הכל נתפוקק חלקים חלקים ודבר לא ניתן עוד להקיף במושג." התפוררות זו, שיש הרואים בה וידוי של הופמנסטאל עצמו על נסיגתו מן השירה ויש המרחיבים אותה לתמונת משבר כללי שבפתח הספרות המודרנית, מקבילה להרס שבנימין רואה בהיסטוריה של הטקסט בכלל: הצורה האידיאלית של הטקסט המקודש בהירוגליפים, שייצגו מכלולים שלמים באמצעות קומפלקסים גרפיים, לעומת התפוררות הניסיון המודרני לפרגמנטים ולרסיסים, המוצאים ביטויים בתעתיקים אלפבתיים, תלי-תלים של אותיות קטועות.²⁴ ואנחנו חוזרים לשלוש השורות הרצופות של A, ה"נוסקות וזנחות גלים-גלים, כמו צעקה שמהדהדת ארוכות."

התפוררות והתרבות מהלכות, אפוא, ב"אוסטרליץ" שלובות זרוע, וככל שהמכלול מתפרק, כן מתרבים רסיסיו. עצם מניית הקטלוגים השונים הממלאים את הספר תהפוך את המאמר הזה לקטלוג. רק אוסיף ואומר שבשולי כל קטלוג מופיעה לרוב הערה על חמיקת ההקשר הכללי. כך חנות ה"אנטיקוס בזאר" בטרזין, על מאות חפצי-הנוי הגודשים אותה, זרם "שאינו נובע משום מקום ולא נשפך לשום מקום, וששב והולך תמיד אל עצמו" (עמ' 164). או הספר שקורא אוסטרליץ על גטו טרזיינשטט, הגדוש פרטי פרטים, ושמות יושביו והמלאכות שהועסקו בהן תופסים דפים ארוכים, ורק "ההקשר הרחב יותר שוב ושוב איים לחמוק ממני" (עמ' 194). וכשההקשר הרחב אינו חומק אלא מוצג לעין, הוא מתגלה כבדיה רצחנית: כך סרט התעמולה הנאצי על ה"אידיילה" ששמה טרזיינשטט, שבסלואו-מושן הופכים צליליו העליזים לנהמות של חיות-טרף (עמ' 207). ההקשר שטוף השמש מתפורר לרסיסים של רצח. הרסיסים האלה, בגילום מטאפורי מפלצתי של אברי חיות מעוותים שרואה אוסטרליץ במוזיאון לרפואה וטרינרית, גורמים לו להתקף של עילפון

ומחיקה טוטלית של הזיכרון, ורק אחרי שהוא מפתח את התמונות שצילם שם הוא מצליח לשחזר בעזרתן את חוויותיו "שנקברו תחת ההריסות" (עמ' 222). בנקודה זו אנחנו נוגעים בטראומה ובזיכרון – והוא נושא כפול העומד בלב-לבו של "אוסטרליץ". זהו נושא נכבד הדורש דיון נפרד והתמקדות בהיבטים אחרים של הספר. כאן אומר רק זאת: ההתפוררות/ההתרחבות במרחב, עליה דיברנו, כמו בביצורים, במבוכים ובשאר המבנים הארכיטקטוניים, מתקשרת עם ההתפוררות/ההתרחבות בזמן ומשקפת אותן – ואת התפוררות הזיכרון לרסיסים שאינם מצטרפים לשלם נרטיבי אלא מסתירים, אולי במתכוון, את המכלול שמאחוריהם. במיוחד בולט קשר זה בביקור בתחנת-הרכבת של רחוב ליכרפול, שזבאלד עושה הרבה כדי לעצב אותה כירידה לשאול, שם עולים זיכרונות ה"אחוזים ושלובים זה בזה" "בדיוק כמו מבוך הכיפות" של התחנה, ו"דוגמת המעוינים השחורה-הלבנה של מרצפת האבן" כמו "משתרעת על פני כל מישור הזמן" (עמ' 115-116). ולהלן, גילוי שורשיו בפראג מצטייר כמסע במרחב ובזמן גם יחד, כשהעלייה "צעד אחר צעד במעלה ההר" לקראת בית וירה אומנתו היא גם היפתחות הדרגתית של הזיכרון והעבר (עמ' 126-127).

*

גילוי השורשים כמסע במרחב ובזמן כאחד הוא טופוס ישן-נושן. קפקא, איתו פתחנו את המסע הקצר שלנו, מתאר בסיפור הקצרצר "דבר הקיסר"²⁵ את דרכו האינסופית של שליח הקיסר במונחי מרחב בלבד. אבל כמה שורות לפני סוף הסיפור הוא מצרף למרחב את הזמן: השליח חוצה אולמות ומדרגות ועזרות וחצרות – "וכך הלאה, משך אלפי שנים" (עמ' 127-128, ההדגשה שלי). עם זאת אין ה"אגדות" של קפקא מתכוונות בסופו של דבר לאמת שבזמן, כלומר להיסטוריה, אלא לשאלות מטפיזיות שמעבר לזמן. גם אם שאלת הפרשנות עומדת במרכז יצירתו, ופרשנות משמעה חזרה בהווה לטקסט מן העבר, או – בלשונו של בנימין – חיבור אגדות בניסיון לפרש את ההלכה שאבדה, הרי עיסוקו מטפיזי או אקזיסטנציאלי, ולא היסטורי. "ברומנים ובסיפורים שלו", כותב רוברט אלטר, "העתיק קפקא את שאלת הפרשנות (exegesis) מן ההקשר של ההיסטוריה, ויצר אימוזים אי-זמניים של האדם הלכוד במבוך של שדרים רבמשמעיים שמוטל עליו לפענח."²⁶ וזה חל, דומה, גם על בקט ויונסקו. ההתנפחות המילולית אצל הראשון, כמו זו הוויזואלית אצל השני, היא השלכה של ה-*condition humaine*, לא של תהליכים היסטוריים. זבאלד, לעומת זאת, מעתיק את הטכניקה הזאת – שהיא, כמובן,

הרבה יותר מטכניקה – בחזרה אל ההקשר של ההיסטוריה. בפרפראזה על דברי בנימין שהבאתי למעלה, ניתן לומר על זבאלד ש"הפרצוף האלגורי של תולדות האדם, המוצג על הבמה ב'אוסטרליץ', אכן נוכח שם בדמות חורבה," ו"איתה עקרה ההיסטוריה באורח מוחשי אל הזירה," ובהמשך לכך, "אכן, ההיסטוריה מתבטאת, בצורתה זאת, לא כתהליך של חיי נצח אלא כתהליך של חורבן מתמיד, שאין לעצרו." העבר מתגלה לעיני אוסטרליץ, כמו לעיני מלאך ההיסטוריה של בנימין, כ"שואה אחת ויחידה, העורמת בלי-הרף גלי חורבות אלו על אלו ומטילה אותם לרגליו."

"השואה האחת ויחידה" העורמת ב"אוסטרליץ" גלי חורבות וגודשת את הספר במצבורים אינסופיים של פרפרים מתים ואברי חיות מעוותים ומבוכי ביצורים מיותרים וטיוטות מחקר חסרות-תועלת, היא, כמובן, השואה. ההיסטוריה נכנסת כאן אפוא ל"זירה" באורח ה"מוחשי" ביותר שניתן לתאר. הבלתי-נתפס או הבלתי-ניתן-לביטוי כאן אינו "רכס הסלעים" של אמת אבודה נוסח קפקא, או הריקנות והאין נוסח יונסקו, אלא מעשה-הזוועה הגדול ביותר שהולידה ההיסטוריה. כשאמו של אוסטרליץ מכה בידה על מצחה וקוראת: "אני לא תופסת את זה!", כוונתה לגירוש למחנה-המוות, לא למבנה ההוויה.

אבל הבלתי-נתפס הוא בלתי-נתפס, וההגנות שמציב קפקא מול אי-נתפסות אחת אינן שונות מן ההגנות שמציב זבאלד מול אי-נתפסות אחרת. מול קריסת הכוליות של החוק המטאפיזי מציב קפקא את ה"קפלים, כיסים, אבזמים, כפתורים וחגורה" של שני השומרים; מול קריסת הכוליות של המוסר האנושי מציב זבאלד את ה"קפלים, כיסים, טורי כפתורים וחגורות" של שני השליחים. בשני המקרים, אם לחזור לתיאור הנפלא של הפרגמנטציה הבארוקית אצל בנימין, "לזוהר הכוזב של הכוליות בא הקץ."²⁷

האדם התוהה מול הדברים ולשונו נאלמת, אומר ביאליק ב"גילוי וכיסוי בלשון", אינו מגיע לידי דיבור אלא "מגודל פחדו להישאר רגע אחד עם אותו ה'תוהו' האפל, עם אותה ה'בלימה' פנים אל פנים בלי חציצה... כל דיבור, כל נדנוד של דיבור, הוא כיסוי משהו על קורטוב של 'בלימה'." בזבאלד – ובאותה מסורת קצרה שמאחוריו – הופכת האמת הפסיכולוגית הזאת לאובססיה. לא נדנוד של דיבור יש כאן, אלא תלי תלים של מלים כדי לכסות על הבלתי-נסבל. לפנינו לא תשוקת הטוטאליות שמדבר עליה קלווינו, אלא אינפלציה ש"מגודל הפחד."

- 1 ו. ג. זבאלר, "אוסטרליץ", תרגם יונתן ניראד (2003).
- 2 Italo Calvino, *Six Memos for the Next Millennium*, tr. Patrick Creagh, 1996.
- 3 הדברים הבאים – על קפקא, בקט ויונסקו – מבוססים חלקית על הפרק השישי בספרי "דרך ההיסוס: על אי-הוודאות וגילוייה ביצירת קפקא" (1974) וכן על הפרקים הראשון, החמישי והשישי בספרי *After Kafka: The Influence of Kafka's Fiction*, University of Georgia Press, 1989.
- 4 קפקא, "יומנים" 1914-1923, תרגם חיים איזק (1979).
- 5 Kafka, *Briefe 1902-1924* (1966), pp.141-142.
- 6 קפקא, "יומנים" 1910-1913, תרגם חיים איזק (1978) עמ' 209.
- 7 ולטר בנימין, "מבחר כתבים. כרך ב: הרהורים", תרגם דוד זינגר, עמ' 251.
- 8 קפקא, "המשפט", תרגם אברהם כרמל.
- 9 שם, עמ' 209.
- 10 קפקא, "הטירה", בתרגומי.
- 11 לפירוט מהלכי הדקונסטרוקציה הזאת ראו "דרך ההיסוס", עמ' 57-60.
- 12 קפקא, "מחברות האוקטבו" בתרגומי (עם עובד, 1998) עמ' 62; קפקא, "תיאור של מאבק" בתרגומי, עמ' 78. והשוו "דרך ההיסוס", עמ' 84.
- 13 J. P. Sartre, *Literary and Philosophical Essays*, p. 37.
- 14 Claude Bonnefoy, *Entretiens avec Eugene Ionesco* (Paris, 1966), p.84.
- 15 "הווה עבר עבר הווה, פרקי יומן מקוטע", תרגם אריה לרנר (1971), עמ' 50.
- 16 ראו את דברי שלינג אותם מצטט פרויד ב"המארים".
- 17 "הטירה", עמ' 11-12.
- 18 ולטר בנימין, "מוצאו של מחזה-התוגה הגרמני", בתוך "הרהורים", עמ' 23.
- 19 "על מושג ההיסטוריה", שם, עמ' 313.
- 20 "השוו זוג המחוששים של העש, הרוטטים" על הגבול שבין הנראה ללא-נראה" (עמ' 138-139).
- 21 ולטר בנימין, "על הלשון בכלל ועל לשונו של האדם", שם, עמ' 284.
- 22 מעניין שיונסקו, בדברים שכתב לבמאי "הכיסאות" על אפקט הריקנות על הבמה בסיום המחזה, כותב: "אם במקרה תשתמש בלוח, עשה שהנואם יכתוב עליו: AAAAAA, שום דבר חוץ מ-A" – *Notes et contre-notes*, עמ' 267.
- 23 Hugo von Hofmannsthal, "Ein Brief", in *Erzaehlungen und Aufsaezte* (1966), p. 337.
- 24 נוסח עברי של טוביה ריבנר ב"מאזניים", כרך נ"ט מס' 5-6 (נובמבר-דצמבר 1985), עמ' 40-43.
- 25 "מוצאו של מחזה-התוגה הגרמני" – ראו דיונו של רוברט אלטר ב: *Necessary Angels: Tradition and Modernity in Kafka, Benjamin, and Scholem* (Cambridge, Mass., 1991), p.82.
- 26 "סיפורים", תרגום ישורון קשת (1964).
- 27 Robert Alter, *Necessary Angels*, p. 82.
- 28 ולטר בנימין, "מוצאו של מחזה-התוגה הגרמני", בתוך "הרהורים", עמ' 22.

נורברט לנגה

תשעה שירים

פשיטה

ליונים העצובות,
השלדים בגג על חוטמים מעל לארבה ממש.

נוברות בין ארגזי חיות פרא מבד
ואריוזות קרטון. כתבי העת מנחים קרעים
שם ליד. קפסאות ישנות של צעצועים.

בקורה אחת נעוץ
מסמר אחד. בשביל המלשין
בקרטון אחד, לגמרי למטה, מפרפרות רגלים.

כשהוא נהפך על צדו, נמצאים תצלומים, תיק המסמכים,
או גם הקפלים, המדיים השחרים.

דבי אחד, מחרץ, מרים כפה לברכה ידידותית.

שעת שרבר

אלהים הטוב נגע בי באצבע
הנורידים מתבלטים, עם רדת הלילה מתפוצצות
דפיקות בראשי שלי, אני רואה ש
אבאלה הוא אלהים חביב, הראש שלי
ראיתי מלאכים מתים ומלאכים המתים
אבאלה הוא אלהים חביב, ראשי
הוא ספג צרעות

1 גינות שרבר – על שם האיש שהגה את הרעיון: חלקות אדמה קטנות בפאתי הערים הגדולות שתושביהן יכולים לחכור ולעבד כגני ירק, בשעות הפנאי המוקדשות לעבודה; כל ההערות הן של המתרגמת.

טיוח

“... בדומיה אילמת היא קמה ואמרה כדרכה: 'מה רוצה ממני גופי?'”
 קונרד באייר, “החוש השישי”

כף רגלך יונתי לא מנתרות את עצמן לבסוף
 לא היכן שתקרה² עינים מסתימות מסתימת
 כף רגלך מפסיקות כל הכריות מביטות אל
 בהונותיך מביטות אל תקרות כאלה כף
 בעינים לאט עם גרבי נילון נוטות
 עין תקרה עין מסתימות מתגלגל המבט
 אל דגמת הפרחים וכיון שכל אחת על הכריות
 לוחצת מעינים אשר יחד עם הבהונות
 נוטות אלא עינים תקרה מסתימות שם מראות
 תקרה וכיו"ב. מסתים מתגלגל המבט אל הדגמה
 והפרחים שומעים: קדימה כל ההבדלים.

מפגש חניון

לי היה ריח מהפה והכוס שלה הסריח
 עד כדי רחמים. שעזות ארכות ששכבנו
 לפני הוולבו על החצץ, מכסה –

המצנן, הנענוע השטוח הזה של המתנים.
 את הגופות כבר נשכנו לגמרי מזמן,
 רק נזל לנו, הקולות ערקו.
 בפרנה קפצו לנו ופרעושי מצפון
 את צוארינו בשנים חתכנו,
 קפצנו כף מצד אל צד בקולות נחירה,

ראי, הו תאנות בשרים שפלה הפה היה רפה
 מקשקשת נפוחה והכוס שלה הסריח
 עד כדי רחמים, ולנו היה ריח מהפה.

2 'לתקרה' ו'שמירה' אותה מלה בגרמנית. בכל פעם שהמלה 'תקרה' מופיעה בתרגום, מוצע לזכור גם את השמירה.

ג'אז מניורופין³

הזכוכ על העדשה,
 ברטט ומאחריו
 קו הנוף
 נגלה לעין לאטו
 בתוף המסגרת, שאותה
 המצלמה, מתוף תמונת
 הנוף, גוזרת, על סירה

באגם, שנים מאתנו
 רוחצים ורוצים לתפס
 דגים. מאחורי קבוצת
 העצים, שם, "אגדת נודיסטים"
 קצור של נועצים מבטים
 לעבר גופים

חשופים, בצבעי פסטל
 מתדלקים כאן שמש, בעשב
 גבהו בגבה מתן, על השמיכה
 ומתחת ללבן-בדיל של
 עננים, אליו אנחנו לחם
 עם גבינה, שזיפים אוכלים
 בצלום, כמו
 בגלויות ישנות מצירות,
 לאותו מוטיב, כאלו כבר היה-
 היה זה כאן,
 על הפלטה יש קדם
 כל חום, כמו שאומ'-
 רים כאן חום, וכל

3 נויורופין [רופין החדשה] נחשבת לפרוסית שבין הערים הפרוסיות (עירו של פונטנה, שינקל, ופריירין הגדול). שמה מורכב. לנגה מפריד את התואר 'חדש' משם העיר, כך שניתן להבינו גם כתיאור של הג'אז המקומי.

קִרְצֵיהָ הִיא בְּרֵג, הַ
 מְסוּכָב עֲצָמוּ לְתוֹךְ עוֹר הַקְּרָקֶפֶת.
 חֲלוּזוֹת שְׁחָרִים בְּלִי קוֹנְכֵיהָ
 זוֹחֵלִים אֶל בְּקַבּוּקֵי בִירָה
 הַפּוֹכִים, רְטֹבִים

הַתְּחַתּוּנִים שְׁלָנוּ מְנַחִים בְּעֶשֶׂב.

ג'ז נורופיני

א.ה. עם הנִיד: אַתֶּם בָּאִים ?

הַטְּרַנְטָה שְׁנֵי קִילּוֹמֶטֶר

לְפָנֵי נוֹרּוּפִין נְשֹׂאָרָה, תְּקוּעָה
 מוּצָפֶת, נְשֹׂאָרָה לְעַמֵּד
 לְפָנֵי שְׁלֹט הַדְּרָכִים (דְּרוֹם),
 עַל יַד א.ה. עַל מְכֶסֶה
 הַמְּנוּעַ שֶׁל הַמְּכוּנִית: יֵשֶׁר וְלַעֲנֵן
 בְּרוּר ? ! תְּקוּתָנוּ הַנִּיאֹר-
 פְּרוּסִית: הַדֶּלֶק נְגִמֵר, תְּקַע אֶת הַפּוֹלְקֶסְנֶאָגֵן, אוֹ
 מִי שְׂכַח לְתִדְּלֶק ?

שׂוֹאֵג אֶל הַחֹדֶר בְּקֶצֶה
 הַשְּׁנֵי שָׁל הַקּוּ לְתוֹךְ
 אָנוּן שֶׁל א.ה. לֵיד שְׁלַחַן הַבִּילִיאָרְד, הַצּוֹרֵחַ:
 יָא ווֹהֵל, אֲנַחְנוּ בְּדֶרֶךְ
 מְשַׁנֵּעַ פְּלֶגַת סַעַר בְּהִנֵּף יַד
 הֵם יוֹצְאִים, אֲצַבֵּעַ וְאִמָּה
 מַחְלִיקִים לְתוֹךְ
 זוּג תְּחַתּוּנִים טְרִיִים, אֲצַל הַדֶּלֶפֶק
 עֲכָשׁוּ, הַחֲבוּרָה מְשַׁחֶקֶת בִּילִיאָרְד
 עַל רְקַע מוּעֵדוֹן הַנְּעֵר וּבִיִצִיעִים מְתַנְנֵן
 ג'ז נורופיני.

צילום מס. 3

רק אַרְנִים בְּצֵלוֹם, מֵאַחֲרֵיהֶם חוֹנָה
מְכוּנִית לַיָּד שְׁפֹת הַנַּחַל וְתֵא הַמְטָעָן
פְּתוּחַ סַל פִּיקֵנִיק.
עַל מַגְבַּת מְטִבִיעִים עֲקֹבוֹת גּוֹפִים,
הַחוֹרְטִים בְּגִזַּע עֵץ:
אָדִי אוֹהֵב בְּשָׁמַיִם אֶת אֹהֵה לְנֶצַח

שיר רועים (קודה)

מְמַרְחֵק בְּמִדְרוֹנוֹת אַחְזָנוּ
תִּקְעֵנוּ אוֹתוֹ לְמִכּוֹנָה, נִשְׁאֲנוּ
אֵלָיו מִבֵּט, אֶת הַמִּדְרוֹן לְקַחְנוּ
– הַבִּטְנוּ בְּמַעֲלֵה הָהָר אֶל הַגְּנִרְל⁴ –

מִמְעוֹף צְרָצְרִים לֹא-מִכְרִים
לְהַקְלִיק אֶת הַקְלִיק הַלֹּא רְגִיל
(בְּרָקִים נִפְלוּ) – הָאֵלְבוּמִים נִכְנְעוּ אַחַר כָּף
בְּדִפְדוּף שׁוֹב חֲזָרוּ הָאֵלְפִים
מִכָּל דֶּלֶק, פְּלִסְטִיק מִתְפֹּרֵר, צִלְחוֹת קֶרְטוֹן –
אִתָּם אֶת קֶרֶן הַמְעַנִּים⁵ כִּבְשָׁנוּ –
וְאוֹתָנוּ בְּאֲזָנִים חִבְלִים מְשָׁכוּ – עַד
שֶׁה"אֲמָא" קָרְאוּ לָנוּ לְאָכַל.

4 פסגת הדופור, הפסגה הגבוהה ביותר של האלפים השווייציים, ע"ש הגנרל והקרטוגראף הנרי גיום דופור.

5 במקור: מרטרהורן, רמז לפסגת המטרהורן באלפים השווייציים. בשיפול אותיות, יוצר לנגה צימוד שפירושו "קרן המרטירים"

[משחקות הדמויות על שולחן]

משחקות הדמויות על שולחן הבידרמאייר
את כלי השחקמט הראשון שמתהפך
אתה מזיז הצדה מן הלוח, האצבע

כרית רפה מזיחה את הקסדה
והחיל נופל מטרים כלי מצנח,
על הפרקט. מי חילים ממית?

ומי מסלק את גויותיהם מן השדה?
where the dead walked ... שלי
and the living were made of cardboard —⁶

מגרמנית ליאורה בינגה-הידקר

6 זהו ציטוט שלוש שורות האחרונות מהקנטו ה-115 של פאונר.

כרמית רוזן

התפשטו

התפשטו עירמות, אִמֵר עַל הַקְטָנוֹת
התפשטו עירמות, אִמֵר עַל הַקְטָנוֹת

זֶה מִתְלַחֵשׁ בְּאֲזֵנִי כְּדַבֵּר־עֲבָרָה
זֶה מִתְלַחֵשׁ בְּאֲזֵנִי כְּדַבֵּר־עֲבָרָה

זוֹ הִחִישְׁנוֹת שְׁלִי, חִישְׁנוֹת יְתָרָה, הוּ אֲזֵנִי הַתּוֹעָה
זוֹ הִחִישְׁנוֹת שְׁלִי, חִישְׁנוֹת יְתָרָה, הוּ אֲזֵנִי הַתּוֹעָה

סָר סָטִיבֵן רוֹצָה שֶׁ־O תְּתַפְשֵׁט עִרְמָה
סָר סָטִיבֵן רוֹצָה שֶׁ־O תְּתַפְשֵׁט עִרְמָה

זֶה מִתְלַחֵשׁ בְּאֲזֵנִי כְּדַבֵּר־עֲבָרָה
זֶה מִתְלַחֵשׁ בְּאֲזֵנִי כְּדַבֵּר־עֲבָרָה

זוֹ הִחִישְׁנוֹת שְׁלִי, חִישְׁנוֹת יְתָרָה, הוּ אֲזֵנִי הַתּוֹעָה
זוֹ הִחִישְׁנוֹת שְׁלִי, חִישְׁנוֹת יְתָרָה, הוּ אֲזֵנִי הַתּוֹעָה

נְעָרָה עַל הַבִּימָה מִתְפַשֵּׁט עִרְמָה
נְעָרָה עַל הַבִּימָה מִתְפַשֵּׁט עִרְמָה

זֶה מִתְלַחֵשׁ בְּאֲזֵנִי כְּדַבֵּר־עֲבָרָה
זֶה מִתְלַחֵשׁ בְּאֲזֵנִי כְּדַבֵּר־עֲבָרָה

זוֹ הִחִישְׁנוֹת שְׁלִי, חִישְׁנוֹת יְתָרָה, הוּ אֲזֵנִי הַתּוֹעָה
זוֹ הִחִישְׁנוֹת שְׁלִי, חִישְׁנוֹת יְתָרָה, הוּ אֲזֵנִי הַתּוֹעָה

עמנואל ולרשטיין

במובן מסוים, ישראל כבר עומדת לנפשה

על סופו המתקרב של קשר התאומים בין ישראל לארצות הברית, מעצמה בשקיעה

ב-2007, מתממשת מעורבותה העמוקה והמשמעותית ביותר של מדיניות החוץ האמריקאית בענייניה של מדינה אחרת בנוכחות הצבאית בעיראק. ב-2007, אין לארצות הברית בעלת-ברית נאמנה יותר ושחקנית משנה מסורה יותר על בימת העולם ממדינת ישראל. היחסים בין ארצות הברית ובין ישראל הדוקים יותר מיחסי הגומלין המדוברים בין ארצות הברית ובריטניה. אבל מעורבות אמריקאית בענייני המזרח התיכון כמו בריתן המחושלת של ארצות הברית וישראל לא היו תווי ההיכר של המדיניות האמריקאית מאז-ומעולם. אדרבא, שני היבטים אלה של המציאות הנוכחית הם תולדה של מסלול ארוך ועקלקל. ננסה לעמוד על גלגוליה האחרונים של המדיניות האמריקאית במונחי השפעתם המצטלבת של שלושה גורמים הפועלים בתוך ארצות הברית: האליטות הפוליטיות, הקהילה היהודית, ושאר הציבור. אחר כך ננסה לשקול את גלגוליה האפשריים של מדיניות זו על פני העשורים הבאים.

בימים שקדמו למלחמת העולם השנייה היה מצב העניינים שונה לגמרי. עד לפרוץ המלחמה היה המזרח התיכון מחוץ לתמונת המכ"ם של מרבית האמריקאים, מלבד גיחות מזדמנות אל האקזוטי, כמו כתבותיו של לואל תומס על לורנס איש ערב. באותם ימים בריטניה הגדולה היתה עדיין הגורם החיצוני העיקרי במזרח התיכון. פוליטית, בריטניה חלשה על מרבית שטחו של המזרח התיכון (במישרין או בעקיפין), להוציא שני אזורים שהיו נתונים לשליטה צרפתית – לבנון וסוריה של היום – ושלוש המדינות הצפון אפריקאיות. חברות בריטיות שלטו כמעט על כל כמות הנפט שהופקה באזור. נדמה היה שארצות הברית מכירה במזרח התיכון כאזור הנתון לשליטה ולפעילות בריטיות. האליטות האמריקאיות לא העסיקו את עצמן בשאלה הציונית.

המדיניות האמריקאית במזרח התיכון, אם היתה מדיניות כזאת, התעצבה במידה מכרעת על-ידי דיפלומטים ערביסטים, שלא רחשו אהדה לציונות. פה ושם הבליוח גילויי תמיכה במפעל הציוני, אך הדברים נאמרו בחצי-פה ובשפל-קול. והציבור הלא-יהודי בארצות הברית היה שרוי בבורות גמורה ובאדישות מוחלטת לכל הקשור במזרח התיכון.

הציבור היהודי בארצות הברית נחלק לארבע קבוצות. עם הקבוצה הראשונה נמנו יהודים שאבותיהם היגרו לאמריקה ממרכז אירופה (במקרים רבים מגרמניה) במחצית המאה התשע-עשרה. מרביתם התבססו ביבשת החדשה ונטמעו בתרבותה. הם פקדו את בתי הכנסת הרפורמיים ומצאו את ביטויים הפוליטי ב"ועד היהודי-אמריקאי". מתוך היטמעותם בתרבות האמריקאית, החזיקו מרבית היהודים הללו בעמדות אנטי-ציוניות.

חלקם של היהודים המרכז-אירופיים בכלל האוכלוסייה היה קטן לעומת זה של יהודי ה"מזרח", שהגיעו במהלך העשור האחרון של המאה התשע-עשרה מרוסיה, בייילורוסיה, אוקראינה, ליטא, פולין, רומניה וחלקים אחרים של מזרח-אירופה. עד פרוץ המלחמה היו מרבית היהודים הללו פועלים קשי-יום או בעלי עסקים זעירים. מבחינה פוליטית הסתמנו בקבוצה זו שלושה גוונים שונים.

מצד אחד ניצבו הרדיקלים, שהיו חברים בארגונים מרקסיסטיים וסוציאליסטיים מכל סוג. הם דחו כל התאגדות על יסוד דתי, וריכזו את משאביהם במאבק המעמדי. בשביל רובם הציונות לא היתה אלא מפעל לאומי-בורגני נוסף, ובתור שכזה הם דחו אותה. מצד אחר עמדו היהודים האורתודוקסים, שדחו כאחת את ההיטמעות התרבותית, את הרדיקליות הפוליטית ואת הלאומיות הציונית (אף שהיו גם ציונים דתיים).

למחנה השלישי השתייכו הציונים. אין בידינו נתונים מדויקים על מספרם, אבל שיעורם בכלל האוכלוסייה היהודית באמריקה בוודאי לא עלה על רבע. חולשתם הפוליטית ניכרת בכישלון שנחלו בניסיונם להניע את ממשלת ארצות הברית לפתוח את שעריה לרווחה בפני פליטים מאירופה הנאצית, או לנקוט אמצעים אחרים, שנתפסו כמועילים מנקודת-המבט הציונית.

נותר עוד יסוד אחד שיש להביאו בחשבון. באותם ימים היתה האנטישמיות עמדה רווחת בקרב האליטות האמריקאיות ושאר הציבור כאחת. ארצות הברית ראתה בעצמה ארץ פרוטסטנטית לבנה. אין צריך לומר שלצד האנטישמיות פשטו באמריקה מגמות אנטי-קתוליות, ועוינות מידבקת עוד יותר כלפי מי שכוננו אז כושים ואינדיאנים. כמעט כל החברים בקבוצות אלה היו פועלים מרודים.

כל זאת השתנה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. בראש ובראשונה השתנתה מדיניות החוץ האמריקאית. ארצות הברית גמרה אומר להשיג גישה ישירה לנפט במזרח התיכון. פגישתו של הנשיא רוזוולט, חודש לפני מותו, עם איבן סָעוד בקהיר הביאה לברית פוליטית, שהיתה למציאות קיימת מאז ועד היום. לאחר 1945, הכירו הבריטים בכך ששוב לא עומדת להם די עוצמה פוליטית וצבאית כדי לקיים את שליטתם במזרח התיכון, ומסרו למעשה את השרביט לידי ארצות הברית.

שנית, עם סיום המלחמה היה ברור כי הנאצים השמידו חלק גדול מיהודי אירופה, וכי רבים מקרב הניצולים לא רוצים לשוב עוד לארצות מוצאם. מרביתם ביקשו להגיע לארצות הברית (ובעדיפות משנית לבריטניה, לקנדה או לאוסטרליה). רק מקצתם רצו להגיע לפלשתינה. מאחר שארצות הברית, כמותה כשאר היעדים המועדפים, לא היתה נכונה לקלוט רבים מקרב הפליטים הללו, פלשתינה הסתמנה בעיני קובעי המדיניות במערב, כמו בעיני הפליטים עצמם, כיעד אפשרי.

התפתחות זו אילצה את ארצות הברית לקבל על עצמה אחריות כלשהי למה שיתחולל בפלשתינה לאחר יציאתם של הבריטים. ההבנה שהתגבשה בין ארצות הברית לבריטניה מצאה את ביטויה בהחלטת האו"ם מ-1947 לחלק את השליטה בפלשתינה בין שתי מדינות ריבוניות. מנקודת ראותה של ארצות הברית, תוכנית החלוקה טמנה בחובה, בעת ובעונה אחת, שלושה הישגים פוליטיים. היה בה מענה ללחץ הציוני להקמתה של מדינה יהודית; היא פתרה את מה שכונה "בעיית הפליטים" (הלא היא בעיית היהודים באירופה); ולבסוף, היה בה כדי להביא לשיפור ביכולתה של ארצות הברית להשתלט על עמדותיה של בריטניה בתעשיית הנפט המזרח תיכונית.

הערבים הפלסטינים והמדינות הערביות הריבוניות דחו את תוכנית החלוקה. כאשר הכריזה ישראל על עצמאותה, ב-15 במאי 1948, לא הוכרזה במקביל עצמאותם של אותם חבלי-ארץ שהאו"ם הקצה לריבונות פלסטינית. במקום זאת פרצה המלחמה בין ישראל לבין כל המדינות הערביות. אף שארצות הברית וברית המועצות התחרו ביניהן על הזכות להקדים ולהכיר במדינה היהודית החדשה, רק ארצות הברית הגיבה על המלחמה באמברגו צבאי. ברית המועצות, לעומתה, הזרימה נשק לישראלים – במישרין, ודרך לווייניה במזרח-אירופה, בעיקר צ'כוסלובקיה. משלוחי הנשק הללו מילאו תפקיד מכריע בהשגת הניצחון הישראלי ובסיפוחו של חלק מן השטח שהחלטת החלוקה הקצתה לפלסטינים. השטחים האחרים נכבשו בידי מצרים וירדן. המדינה הפלסטינית לא הוקמה מעולם.

בין השנים 1948 ל-1967, חלה תמורה הדרגתית בעמדותיהם של היהודים באמריקה. הציונים הציגו את מדינת ישראל כתחייתה ההיסטורית של המדינה היהודית; יתרה מזאת, הם הציגו אותה כציון-דרך במאבק נגד הקולוניאליזם וכמופת של סוציאליזם דמוקרטי, המתגשם בדמותם של הקיבוצים. כתוצאה מן המלחמה ומיחסי הציבור של מדינת ישראל בקרב היהודים האמריקאים לאחר המלחמה, נחלשה במידה ניכרת – אף שלא נעלמה כליל – ההתנגדות לציונות מצד יהודים שהתבוללו בתרבות האמריקאית, החזיקו בעמדות פוליטיות רדיקליות, או השתייכו לקהילה האורתודוקסית.

ראוי להביא בחשבון שלושה שינויים נוספים מאותה תקופה, שהשפעתם נוגעת לניתוח הזה.

א. אותם ימים עמדו בסימן תאוצה שלא-תיאמן בכלכלת העולם, בד בבד עם התבססותה של ארצות הברית במעמד של הגמוניה עולמית בלתי מעוררת.

ב. פוליטית ורטורית, הוכרזה "מלחמה קרה" בין ארצות הברית לברית המועצות, שבעקבותיה הציף את ארצות הברית נחשול של אידיאולוגיה אנטי-קומוניסטית, אשר היתה לשם-נרדף לפטריוטיות.

ג. התחוללה תמורה מופלגת במעמדם הסוציו-כלכלי של היהודים באמריקה.

השינוי הראשון והשינוי השלישי כרוכים זה בזה. בין התאוצה הכלכלית ובין החוקים שהרחיבו את השתתפות הממשלה בחינוך, יותר ויותר יהודים אמריקאים למדו באוניברסיטה והתבססו במעמד הביניים (תהליך דומה עבר על קבוצות של קתולים ממוצא אירופי). בשלהי שנות הששים כמעט שלא נותרו בארצות הברית יהודים עניים או בני מעמד הפועלים. לעובדה זו נודעה השפעה מכרעת על השינוי בעמדותיהם של שלוש הקבוצות הלא-ציוניות – היהודים הגרמנים, בני מעמד הביניים, הרדיקלים והאורתודוקסים – ביחס למדינת ישראל.

במקביל למגמות אלה, הסתמן שינוי בפוליטיקה הפנימית של ישראל. לאחר 1948 ניצרה ברית המועצות את חוצנה מישראל. הדבר נבע הן מן הדאגה שחשו הרוסים נוכח המעורבות האמריקאית במזרח התיכון ומתחושתם כאילו הערבים עשויים לשמש בעלי ברית מהימנים ומשתלמים יותר מן הישראלים, והן מן ההכרה הפתאומית בזיקה בין מדינה יהודית לבין יהודי ברית המועצות, זיקה שהיה בה כדי לאיים על מגנוני השליטה ברקמתה האזרחית של רוסיה.

והנה, ב-1954 יצאו האלג'יראים להילחם על עצמאותם. הצרפתים ביקשו להם בעלי ברית מועילים במערכה נגד המתקפה הגדולה על תמונת העולם

הצרפתית. הם מצאו אחד כזה בדמותה של ישראל, שהיתה נכונה להילחם בלאומיות ערבית בכל אתר. ישראל, שהיתה מנושלת מן החסות הסובייטית וספקנית באשר לתמיכה האמריקאית, נאחזה כעת בצרפת כמקור עיקרי לגיבוי בינלאומי.

כך, גייסות צרפתיים הם שהניחו לישראל לחבור לצרפת ולבריטניה במתקפה נגד מצרים של נאצר ב-1956. ארצות הברית היא שסיכלה את המתקפה ואילצה את שלוש הארצות לסגת. מובן שמהלך זה רק ליבה את פרשת האהבים הפראנקו-ישראלית, שפעם ביטוייה אפשר למנות גם סיוע צרפתי נחוש לפיתוח עוצמתה הגרעינית של ישראל. יחסים אלה התמידו במלוא עוזם עד 1962, המועד בו נעתרה צרפת להעניק לאלג'יריה את עצמאותה. בשלב זה הציבה ממשלת צרפת בראש סדר העדיפויות שלה את שיקום היחסים עם מדינות צפון-אפריקה שזכו זה-מקורב בעצמאותן. הקשרים עם ישראל עמדו בדרכה של תוכנית זו. ממשלת צרפת התנערה מישראל ללא גינונים, ממש כשם שעשתה זאת קודם לכן ברית המועצות, ודה-גול אפיין את יהדות העולם במטבע אנטישמי נודע: "עם סגולה שתלטן ובטוח בעצמו".

המצב השתנה מן הקצה אל הקצה ב-1967 – בתוך ישראל, אצל קובעי המדיניות בארצות הברית ובקרב היהודים האמריקאים (וכן בקרב יהודים ממדינות מערביות אחרות). הספקנות הישראלית ביחס לתמיכתה של צרפת התבררה כמוצדקת. פוליטיקאים ואינטלקטואלים צרפתים, בעיקר מן השמאל, העתירו על ישראל הצהרות תמיכה, אך ממשלת צרפת הטילה אמברגו צבאי על כל הצדדים.

כאשר הוכרזה הפסקת האש, שלטו הישראלים בכל שטחה של פלשתינה המנדטורית, משני עבריו של קו החלוקה של 1948, ובשטחים נוספים שחרגו מגבולו של המנדט (רמת הגולן וסיני). לגבי דידם של מרבית הישראלים, הניצחון הצבאי קידש את האידיאל הציוני. ממשלת ישראל לא הפגינה כוונה רצינית לבוא במשא-ומתן על החזרת נתח כלשהו של השטחים הכבושים. יתרה מזאת, הניצחון הצבאי נטע בישראלים את הביטחון בכוחם להחזיק בעמדה זו לעד. ראוי לציין כי האו"ם והמעצמות לא הכירו מעולם באופן רשמי בהטמעה דה-פקטו של הגדה המערבית ורצועת עזה או בסיפוח דה-יורה של מזרח ירושלים. ואולם, במשך ארבעים השנים הבאות דבקו ממשלות ישראל במדיניות ההתנחלויות, שנועדה לקבוע "בשטח" את התרחבותה של ישראל.

קהילה היהודית באמריקה עברה תמורה פוליטית. דומה היה שכל הספקות ביחס לאידיאל הציוני נגוזו בן-לילה. ההתנגדות למדינת ישראל בקרב היהודים שהתבוללו בתרבות האמריקאית, כמו בקרב הרדיקלים

והאורתודוקסים, על כל פלגיהם כמעט, נעלמה בלי להותיר זכר. ישראל, שהיתה במחי ששה ימים למעצמה צבאית מן הדרגה הראשונה, נעשתה למקור גאוותם של היהודים באמריקה. חיברות הנוער היהודי באמריקה בבתי הכנסת ובמוסדות יהודיים אחרים עמד בסימן המחויבות העמוקה לקיומה ולשגשוגה של מדינת ישראל.

במקביל התחוללה תמורה עמוקה בהצדקתה האידיאולוגית של ישראל. הקיבוצים נעלמו מן השיח – הן משום שהתקשו לשרוד והן משום שנתפסו כ"סוציאליסטיים" מדי. שתי תימות אידיאולוגיות חדשות כבשו את מרכז השיח. הראשונה היתה השואה, נושא שלא נידון כמעט לפני 1967. היהודים באמריקה שמו להם למטרה להציב את השואה במרכז הזיכרון היהודי והלא-יהודי. השואה נרתמה להצדקת מעלליה של המדיניות הישראלית כלפי הציבור הערבי, ולטענה בדבר מחויבותה המוסרית של ארצות הברית (ובעצם של המערב כולו) לתמוך בישראל בעימותיה עם העולם הערבי.

התימה השנייה היתה "ישראל, הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון", קרי, "ישראל, בעלת הברית המהימנה היחידה של ארצות הברית במזרח התיכון". מעמד זה ניצב בניגוד בולט להתנהלותה של ישראל בראשית ימיה. למשל, ב-1949 נמנתה ישראל עם הארצות הראשונות שהכירו ברפובליקה העממית של סין. עד 1967 לא נותר זכר למדיניות חוץ "שמאלנית" זו. אמת המידה הקובעת היתה כעת מידת הדבקות של ישראל בערכים ובהעדפות של המערב. לאחר 1967 נעשה "הוועד האמריקאי-ישראלי לעניינים ציבוריים", שנודע בכינויו "הלובי היהודי", לכוח מרכזי בפוליטיקה האמריקאית, עם מהלכים בקונגרס ובממשל.

יתרה מזאת, לא זו בלבד שלניצחון ב-1967 נודעה השפעה מכרעת על קובעי המדיניות בארצות הברית, אלא שחותמו ניכר גם בדעת הקהל הלא-יהודית באמריקה. ארצות הברית נמצאה בעיצומה של מלחמת וייטנאם המסתבכת והולכת, נוכח אופוזיציה מתעצמת מבית ומחוץ. כתנאים אלה הסתמנה ידידותה הנאמנה של ישראל כסימן חיובי נדיר בתמונה גלובאלית קשה.

הציבור הלא-יהודי באמריקה התרשם מדמותה החסונה והפרומערבית של ישראל. סטריאוטיפים ישנים נשרו. ירידת האנטישמיות, במידה רבה בזכות מאבקם של הכוחות הדמוקרטיים בארצות הברית, הייתה את האזרחים האמריקאים לטובת ישראל. הארגונים היהודים באמריקה ניצלו קשר זה באופן תגרני, והעמידו את הרטוריקה שלהם על השוואת האנטי-ציונות לאנטישמיות. אפילו בקרב תנועות הסטודנטים ב-1968, שרובם ככולם רחשו אהדה ל"עולם השלישי", מעטים בלבד הביעו תמיכה גלויה בפלסטנינים. היעדרה של תנועה

פלסטינית נראית-לעין, שחבריה מקיימים הפגנות אלימות בתוך ישראל, תרם גם הוא כנראה למיעוטה של האהדה הפומבית לפלסטינים.

ב-1967 קיבלה מועצת הביטחון של האו"ם פה אחד את ההחלטה המפורסמת 242. משמעותה המדויקת של ההחלטה היתה ועודנה עניין למחלוקת אינסופית, אך בעיקרו של דבר היתה זו קריאת-כיוון למה שנודע בהמשך כפתרון של "שטחים תמורת שלום" – נסיגה ישראלית מן השטחים הכבושים בתמורה להכרתן של ארצות ערב במדינת ישראל. ההחלטה לא יושמה מעולם. ב-1967 קשה היה לדעת אם ישראל נכונה ליישם אותה; אך ברור לחלוטין כי ישראל של אותם ימים לא ראתה לנגד עיניה הקמה של מדינה פלסטינית ריבונית. אופקיו של הדיון הפוליטי בישראל הגיעו לכל היותר לאפשרות מסירתה של חלק מן הגדה המערבית לירדן. ראש הממשלה דאז, גולדה מאיר, קבעה שאין עם פלסטיני.

העימות המכונה מלחמת יום הכיפורים (וכן מלחמת הרמדאן ומלחמת אוקטובר) נועד לשנות מן היסוד את המציאות שנקבעה בעקבות מלחמת 1967. אך יעד זה לא הושג. בתחילה דומה היה כי ידם של צבאות ערב על העליונה; ובכל זאת גם הפעם נחלה ישראל ניצחון צבאי בכל החזיתות. הפעם הזרימה ארצות הברית לישראל כמויות משמעותיות של תחמושת במהלך המלחמה. כעת מצאה ישראל את העֶרְב הבינלאומי השלישי שלה.

כמעט מיד לאחר מלחמת יום הכיפורים נסקו מחירי הנפט באופ"ק. הדבר התפרש כמהלומה שהטיחו ארצות הנפט במערב, אף על פי שהמובילות העיקריות של מגמת העלייה במחירי הנפט היו איראן (אז תחת שליטתו של השאח) וערב הסעודית – שתי בעלות-בריתה החזקות ביותר של ארצות הברית באזור, מלבד ישראל. בטווח הארוך סייעה החלטת אופ"ק בידי ארצות הברית להבטיח את מעמדה באזור ולהחליש את עמדותיהן של מערב אירופה ויפן בכלכלה העולמית. ב-1978 נחתמו בניצוחה של ארצות הברית הסכמי קמפ דייוויד: חוזה שלום בין ישראל למצרים, שעיקרו כינון יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות בתמורה להחזרת סיני למצרים.

ב-1981 נבחר ריגן לנשיאות, במידה מכרעת בזכות עלייתה של קבוצה חדשה, הנודעת היום כימין הנוצרי. עם קבוצה זו נמנים פרוטסטנטים אוונגליסטים, רובם בני אזורים חקלאיים, שהתנערו מאדישותם האלקטורלית בניסיון להשתלט על המפלגה הרפובליקנית ולהטותה למה שמכונה מצע חברתי (כמו המערכה נגד הפלות, ומאוחר יותר נגד הומוסקסואליות). כידוע, נחלה קבוצה זו הצלחה פוליטית גדולה, שהגיעה לשיאה בתקופת כהונתו של ג'ורג' וו. בוש.

בדרך כלל צידד הימין הנוצרי בעמדה אמריקאית תקיפה ומיליטריסטית בזירה הבינלאומית. תומכיו התעניינו במזרח התיכון ובייחוד בישראל. לשיטתם התיאולוגית, שיבתו השנייה של ישו מותנית בהקמתה של מדינה יהודית על כל שטחה של ישראל המקראית. כך היו אנשי הימין הנוצרי לציונים, שעלו במיליטנטיות שלהם על ממשלת ישראל עצמה. ראוי לציין שצידוקה התיאולוגי של המדינה היהודית כלל את האמונה כי ביום שיבתו של ישו, יהיה על כל היהודים לבחור בין אימוצו כמושיעם היחיד לבין מאַרְת עולם. אבל דיה לצרה בשעתה. לראשונה בתולדותיה, נמצא לישראל בעל-ברית רב-עוצמה בקרב הציבור הלא-יהודי באמריקה.

ב-1987 פתחו הפלסטינים בשטחים הכבושים באינתיפאדה הראשונה. האינתיפאדה נמשכה שש שנים, ושינתה מן היסוד את המערך הפוליטי בישראל ובמזרח התיכון כולו. ראשית, הציבור הערבי בישראל הפגין את יכולתו להעמיד התנגדות פוליטית רצינית. שנית, תשומת הלב הבינלאומית התמקדה, במידה רבה לראשונה, בעוולות המדיניות הישראלית כלפי הפלסטינים: דויד החל מצטייר בעיני רבים כגוליית.

לאינתיפאדה היו שתי השלכות עיקריות. מצד אחד, הממשל האמריקאי בראשות בוש (האב) דחק את ישראל לשאת ולתת עם אש"ף ועם יאסר עראפאת. כך באו לעולם הסכמי אוסלו. אחר כך נפתח בחסות הנשיא קלינטון סבב נוסף של משא-ומתן, שהחל בקמפ דייויד ונפח את נשמתו בטאבה בינואר 2001. אפשר לקבוע כי המגעים הללו התבררו בסופו של דבר ככישלון. אבל היה בהם כדי להביא את הקהילה הבינלאומית, לראשונה, לידי הכרה של ממש במושג פלסטין ריבונית.

ההשלכה השנייה היתה תמורה בעמדתה המוסרית של הקהילה הבינלאומית ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני. עד לאינתיפאדה רחש הרוב המכריע בארצות הברית ובארצות מערביות אחרות אהדה לצד הישראלי; כעת נטו יותר ויותר אנשים להעתיק את אהדתם לצד הפלסטיני. תהליך זה צבר בהדרגה תאוצה: שיעור המזדהים עם מאבקם של הפלסטינים עלה בהתמדה מדי שנה.

עם עלייתו של בוש הבן ב-2001 המצב שב והשתנה מן הקצה אל הקצה. המפתח העיקרי למדיניותו של בוש הוא ההחלטה לפלוש לעיראק ב-2003. אין כל קושי להראות כי מדובר ב"כרוניקה של מוות ידוע מראש". התועמלנים שעבדו לצד המיליטריסטים הקדימו להכריז על מלחמה זו ב-1997, זמן רב לפני אירועי ה-11 בספטמבר, אשר סיפקו תירוץ פוליטי לפלישה. מדיניותו של בוש נתפסה כאמצעי להחזיר לארצות הברית את מעמדה כהגמון הבלתי-מעורער של המערכת הגלובאלית.

בין תופעות הלואי המכוונות של מדיניות זו היו הרחבת התמיכה בישראל והערכות לאינטרסים הישראליים. ממשלת ישראל עמדה על זיקה זו וגייכה בשקיקה את ההרפתקה האמריקאית. משטרו של בוש האפיל על כל ממשל אמריקאי קודם בתמיכתו ביעדיה של ישראל, ואימץ למעשה את העמדה הרואה בהתנחלויות היהודיות בשטחים הכבושים מציאות "בשטח", שכמעט אינה נתונה לשינוי במסגרת פתרון-קבע כלשהו. ב-2006, כאשר החליטו הישראלים לפלוש ללבנון כדי להשמיד את חזבאללה, הם נהנו מתמיכתו הבלתי-מסויגת של הממשל האמריקאי.

הבעיה עם בריתות הדוקות כל-כך היא שנסיגה בצד אחד גוררת נסיגה בצד האחר. הפיאסקו האמריקאי בעיראק הוטח בישראל כשם שכישלון הפלישה הישראלית ללבנון הוטח בתורו בארצות הברית. האידיליה החלה מתכרסמת, והאליטות האמריקאיות, כמו גם הישראליות, ניצבו בפני הצורך המכאיב להעריך-מחדש את אפשרויות הפעולה.

מה מזמן לנו העתיד? בכל שנות קיומה נשענה ישראל על ערבויות בינלאומיות – לשם תמיכה פוליטית וכלכלית, אך בעיקר לשם תמיכה צבאית. כאמור, למשך תקופה קצרה אך מכרעת בראשית ימיה של ישראל, ברית המועצות היא ששימשה בתפקיד זה. אחר כך, למשך תקופה ארוכה מעט יותר, מילאה צרפת את מקומה. ולפחות מאז 1967 ארצות הברית תופסת מקום זה. מבחינה גיאופוליטית, קשה לדמיין את הישרדות ישראל ללא תמיכה זו. ואם כך, השאלה המכרעת מבחינתה של ישראל היא אם היא רשאית להניח, שארצות הברית תתמיד לאורך ימים בתמיכתה הטוטאלית (או הכמעט-טוטאלית). אני מפקפק בכך, וזאת, משלושה טעמים.

הטעם הראשון הוא ירידתה הגיאופוליטית של ארצות הברית, שכבר נמצאת בעיצומה. הכרסום במעמדה של ארצות הברית כמעצמה הגמונית החל בסביבות 1970. ההידרדרות ההדרגתית במעמדה צברה תאוצה בעקבות האיולת הגיאופוליטית הגמורה בניסיונו של ממשל בוש להשיב לארצות הברית את מעמדה הבינלאומי על-ידי מדיניות של מיליטריזם מצ'ואיסטי חסר-עכבות. כעת ירידתה של ארצות הברית היא בגדר מציאות בלתי-הפיכה – כלכלית, פוליטית, תרבותית ואפילו צבאית. בעשורים הבאים תהיה מציאות זו מוחשית לכל. האליטות מרגישות בה כבר עתה.

הטעם השני הוא תגובתה הצפויה של ארצות הברית להדחתה מכס השלטון. מותר להניח שלפחות בשלבים הראשונים של תהליך זה, הן האליטות והן הציבור הרחב יתקשו להתמודד עמו. יהיו מי שיכירו ברובת-חכום באמת ההיסטורית המורה לנו, כי מעצמות הגמוניות אינן מועדות לסבל רב בשנות מפלתן. משעה שהן מסתגלות למציאות החדשה, יש לאל ידן לחיות ברווחה על השומנים שצברו. אבל אחרים יעדיפו להתכנס בשריונם בבחינת עם לבדד ישכון. רבים יחפשו שעיר-לעזאזל. שתי המגמות

הללו – ההתבודדות וחיפוש אחר שעיר-לעזאזל – לא יטו את הכף לטובת ישראל.

הטעם השלישי הוא האנטישמיות מן הזן הקלאסי, שעודה חיה ובוטטת בארצות הברית. אמנם האנטישמיות נדחקה אל מתחת לפני השטח, ואנשים "הגונים" שוב אינם מדברים בה אפילו לעצמם, אבל כאשר קבוצות נקלעות למשבר, שדים עתיקים קמים מרבצם. נוכחנו בזאת לאחרונה, כאשר קריסת הקומוניזם הובילה לשלל התפרצויות קסנופוביות בארצות הקומוניסטיות-לשעבר. ארצות הברית אינה מחוסנת מפני תופעות כאלה. כך, למשל, קשה לנבא את תגובתם של הציונים הנוצרים בנסיבות כאלו.

שלושת הממדים הללו עשויים להניע את הקהילה היהודית באמריקה להערכה מחודשת של הציונות. נוכח תחייתה של האנטישמיות, יהיו מי שיהפכו ציונים אדוקים עוד יותר, ויראו בישראל את מפלטו האחרון של העם היהודי. חלקם עשויים אפילו להגר לישראל. אבל אחרים יפנו בכיוון ההפוך. הקהילה היהודית באמריקה, הנוטה שמאלה מן המרכז, עשויה לאמץ בחלקה את עמדותיה המשתנות של הקהילה הבינלאומית המחזיקה בנטיות דומות. אותותיו של מהלך זה ניכרים כבר כעת.

בה-בעת, בישראל, זוהרה של מלחמת 1967 עשוי להתמעט בעיני הדור הצעיר לאור המציאות הגיאופוליטית החדשה. משעה שארצות הברית שוב לא תשמש כעֶרְבָה הבינלאומית של ישראל, מנין תימצא לה חלופה? אפשר להעלות על הדעת חלופה אחת ויחידה, והיא אינה מובאת בחשבון לפי שעה. החלופה היחידה האפשרית תהיה מדינה פלסטינית ריבונית, ובלבד שתהא מקובלת על רובם המכריע של הפלסטינים. ואם כך, יהיה על מדינה זו לכלול את חמאס ותנועות דומות.

האם זהו יעד שאפשר להשיגו? מנקודת ראות נוכחית, דומה כי הדבר כרוך בקשיים רבים. לפי שעה הן הישראלים והן הפלסטינים אינם כרויים לאפשרות זו, והפסימיות מושלת בכיפה בשני הצדדים. ובכל זאת ההיסטוריה מלמדת אותנו כי מאבקים מרים ועקובים-מדם בין עמים באו אל קצם – לא במטה קסם, אלא בעקבות מאמצים פוליטיים ממושכים ומתישים. מובן שלא כל הסכסוכים ההיסטוריים באו לידי סיום מניח את הדעת. כמה מן העימותים הללו הניבו תוצאות נעימות פחות, ואיש אינו יכול לנבא מה יילד הסכסוך הנוכחי.

מה שאפשר לומר בבירור הוא שקשר התאומים הישראלי-אמריקאי מתקרב לקצו הבלתי נמנע. במובן מסוים, ישראל כבר עומדת לנפשה.

יוני 2007

מאנגלית עודד וולקשטיין

א. ברק

ששה שירים

קנה לי נער

קנה לי נער,
 שאוכל לעשות בו צורה,
 תרוב לגלות בה את גבולות המפתח,
 דרמה,
 פולמוס –
 הספרותי, עלה מכסה על ערוה,
 אדם,
 תהה,
 שמחת בית התועבה.

גדרות הרוע

ערינו עטופות גדרות הרע, אנחנו בהן שוהים
 ואין יוצא
 אף על פי שלעתים נצא.
 כל גדר היא משואה פשוטה של תרדה.
 כל מעבר הוא אפשרות לחפש.
 אנחנו חרדים לחפש שלנו באשר גדרות הרע
 מתילות על עורנו ודמ הנגר מאתנו
 צובע בנו.

רוע

לע מתגלה בנו, אפר הצער מנחם
בשעות הלעת גרתע מכל
ומגע — נותר אתו.

מישהו לחש על אזני שהוא מכיר
את המחלקה הפנימית שלי, עבר
את כל מסדרונותי הלכנים
והגיע.

לע מלכה את יצרי. חרוב קודר.

אני בוער

אני בוער. תנו לי לצרח.
עזבו את הרצון הטוב להיטיב.
כללי הנמוס נמסים.
אני הופף שנהב לכן ובכל זאת
אין לי שנה בטוחה אלא קולות
אדמים בחלונות (פעם יהודים
צעקו שרפה והיום זה השער
הממחשב שבוער בלילות).

מצב הבעירה מעיף. אני הולך ומתש.
עוד מעט תעלה רמת האלכוהול
בדמי עד שלא אהיה כשיר יותר לנסיעה.
מישהו עלול להפגע.
מישהו עלול לשלם על כך בחייו.

המשורר המאושר

הי,
זה אני הקורא לכם ושר:
אני המשורר המאשר.

כְּשֵׁשׁוֹרְרֵי חֶרֶבַן נִפְשֵׁי נִשְׂרָפָה
 וּמֵאֵשׁ הַפְּכֵתִי שְׂרָפָה
 וְצַעֲקֵתִי שְׂמָחָה וְדִמְמָתִי מֵעָנָה
 לְקֹרָא בִּפְנֵיכֶם שִׁירִים עֲלִיזִים, שִׁירִים עֲלִיזִים עַד מְאֹד.

הנה עכשיו

הִנֵּה עֲכָשׁוּ אֲנִי יוֹרֵד עַל בְּרַפִּי וְקוֹרָא
 לְכֶם לְהִנָּשֵׂא לִי מִחֲדָשׁ. לְמַעַלָּה מִתְּשָׁעִים-וְתִשְׁעָה
 מְשׁוֹרְרִים שֶׁהָיוּ פֹה לְפָנַי הֵעֲטִירוּ עֲלֵיכֶם
 סִבּוֹת לְהִתְגַּרֵּשׁ. אֲנִי מִבְּקֵשׁ לְחֹזֵר וּלְרֹגֵשׁ
 אֶתְכֶם כְּאַהֲבָה רִאשׁוֹנָה. אֶהְיֶה לְכֶם כְּרִיחַ
 גֶּשֶׁם רִאשׁוֹן וְאֲשִׁיב בְּכוּוֹן הַרְצוּי לְלַבְּכֶם,
 רַק הַגִּידוּ בֵּן וְקַחוּ אוֹתִי אֶתְכֶם הַלָּאָה,
 כְּמוֹ אֶרְנָק, כְּמוֹ אֶבֶק, כְּמוֹ רֵק.

וּבִזְאוֹת כְּפִאתִי עַל הַחֲתוּמִים: א. בְּרֵק.

ריינר ורנר פסבינדר

הדרך חזרה

לא ראיתי אותה שוב, את הילדה הקטנה, אף פעם. בלילה הקודם לא ישנתי. הגשם הנצחי ירד ללא הרף, עיצבן אותי לגמרי ואיכשהו עשה אותי לנרפה, בלי שום יכולת למחשבה מאורגנת. הלילה היה חם, חם כמו הגשם שירד כבר שבוע בלי הפסקה. בערב הקודם אכלתי ארוחת ערב טובה במסעדה ואחר כך הלכתי בגשם הביתה. מים כמעט חמים שטפו ממש את הפנים וחדרו לאט לתוכי. זה היה לא נוח, יותר מזה, מייגע. אז הגיע לילה מזויע. טיפות נקשו בלי הפסקה במוח, התגלגלתי לי מצד לצד, התעניתי מתקווה להצליח להירדם. כמה פעמים קמתי ושתייתי כוס בירה, בירה קרה מהמקרר, כדי לסדר אותי לזמן־מה. לאט, לאט מאוד, בא הבוקר, טיפס בזחילה, הלילה התגלגל פיוס, פיוס חול אפור. שוב נמלאו השמים בענני גשם, וכבר מוקדם בבוקר רבץ על העיר מחנק מדכדך. כאבי ראש נוראיים עינו אותי, הרגשה חדשה לגמרי השתלטה עלי, חוסר רצון לגמרי פתאומי, חולשה מוגזמת. הייתי אדיש, רציתי רק שקט ושלווה. את הדרך לעבודה רציתי שוב לעשות ברגל. אנשים חלפו על פני, העיר החלטית באי השקט שלה, הגובל בטירוף, מהר, כולם צריכים ללכת מהר, מהר לעבודה, לעשות מהר הרבה כסף, מהר, מהר. המהירות היא שד, שצריך להרביץ לו לפני שהוא ירביץ לנו. נשימה חפוזה, קרעי מלים תלושות, חשמליות חורקות, גשם חם, שקט, מכוניות מדכאות, צופרות, חיפזון. ברחוב הראשי פנתה אלי ילדה קטנה. "האם אתה הולך לעבודה?" חצי עולץ חצי נרגז הסתכלתי על הילדה מלמעלה. נראיתי בטח מאוד מטומטם, כי הילדה צחקה, צחוק כסוף, צלול כמו זכוכית. ודאי הולך אתה לעבודה, מי כיום לא נוהג כך? היא היתה בערך בת תשע, לבשה חצאית תכולה וכיד ימין נשאה מטריה באותו צבע. האם אוכל להילוות אליך? רק קצת? הייתי עדיין המום, עד ששכחתי בכלל לענות, אבל היא בכלל לא נראתה כאילו חיכתה לתשובה, בגאווה צעדה לצדי, באופן לגמרי מובן מאליו. לא שמתי לב (אולי לא רציתי לשים לב) שהיא בחרה בכיוון הלא נכון, לא לעבר מקום העבודה שלי, אלא בלי להסס אפילו פעם אחת, לעבר מרכז העיר. די הרבה זמן לא אמרתי שום דבר, והיתה לי הרגשה, שהיא בכלל לא קיימת אבל אז, לגמרי פתאום, אמרה שהיא רעבה.

מבוהל הבטתי בה ושאלתי מה היא רוצה לאכול. למה שלא אקנה לה משהו לאכול? הרי היא רעבה. "אח, אני לא ממש יודעת מה אני רוצה, כל-כך קשה לרצות משהו." בלי להתכוון הייתי עכשיו נוקשה. "כן, את הרי צריכה לדעת מה את רוצה." היא הביטה בי מבוהלת, וענתה לי כמעט בבכי: "אתה לא צריך לקנות לי שום דבר, אם אתה לא רוצה." ידידותי מאוד אמרתי תכף ומיד: "לא, בשמחה אני אקנה לך משהו. את רק צריכה להגיד לי מה את רוצה." עכשיו היא שוב צחקה: "כן? אם כך לימונדה היתה משמחת אותי!" – "לימונדה? חשבתי שאת רעבה?" היא השפילה מבט ושקלה. "שיניתי את דעתי. הייתי רוצה לימונדה, טבעית." הצצתי לעבר איזו חנות והרגעתי אותה: "אבל בוודאי תקבלי לימונדה טבעית. היית רוצה גם עוגת תפוחים?" – "כן, הייתי רוצה גם עוגת תפוחים." היא המשיכה להוליך אותי דרך מרכז העיר, סמטאות צרות, חזיתות מכוערות של בתים, הנראות במשך היום עוד יותר מכוערות. בחנות קטנה אחת קניתי לימונדה וחתוכת עוגת תפוחים. אלא שהיא שינתה את דעתה, כבר לא רצתה. ככה אכלתי אני לבדי את הכל וגם שתיתי את הלימונדה. זמן קצר אחרי כן אמרה שתכף נגיע לגן משחקים ולשם היא רוצה. זה לא היה רחוק. הגן היה מוקף ערבות בוכיות, והיו בו הרבה מתקנים. נדנדות, עצים לטיפוס, ארגו חול מלוכלך, שהיטנף בגשם הבלתי פוסק. את האווירה האפלולית היו עלולים ילדים להפריע במשחקהם ואני שמחתי שאף אחד לא היה שם. ככה היינו לגמרי לבדנו. אפילו סבים וסבתות לא היו שם, למרבה ההפתעה, למרות שבדרך כלל הם ממלאים את גני המשחקים בעישון סיגרים וסריגה. התיישבנו על אחד הספסלים הרטובים אבל לא היה אכפת לנו, כי הרי היינו רטובים כבר עד העצם. זמן רב שלטה השתיקה, אני נהניתי מהאוויר הרענן, לא הרגשתי שום כאבי ראש ושום ספקות. אז אמרה פתאום הילדה: "ספר לי דבר מה." לספר? מה אני יכול לספר לילדה קטנה? "מה היית רוצה לשמוע? סיפור?" אני הייתי משוכנע שהיא רוצה איזה "הנזל וגרטל" או "שלגיה", אבל היא רק אמרה: "משהו. משהו שבדיוק יש לך בראש", אלא שגם זה לא נתן לי שום השראה. היום היה אפור, בלי מוזיקה, הגשם ירד במונוטוניות, חסר שחר, גם הילדה נראתה חסרת שחר, החיים בלי שמחה, החלום התרסק, נקרע. וכך התחלתי. תחילה מהוסס, אבל אז בהיר ובוטח: "היה הֵיָה גבר צעיר, שרצה להצליח, אִמֵן הוא רצה להיות, אמן! נו, כן – הוא צִיר די טוב, הוא ידע גם לכתוב – שירים די נחמדים – כן – שירים. אבל הכל בלי שלמות, בעצם היה עליו עוד לעבוד, אבל לזה לא היה מסוגל ולא רצה, כי הוא היה עקשן, מעל לכל כוח, וכך קרה שהוא פשוט הפסיק לרצות להיות אמן. הוא שכח את העתיד הגדול שציפה לו, גם בו הוא לא רצה כבר להאמין. אחר כך ניסה להיות שחקן. הלך לו די טוב בהתחלה, הוא שיחק טוב, אבל הוא

היה עקשן והמורים שלו לא אהבו את מנהגיו, וכל התוכניות שלו הפריעו להם. מוטב ככה, כי אם מישהו יכול לוותר כל-כך מהר, פירושו של דבר שלא כל-כך אכפת לו. כן, עכשיו ניצב הגבר מול מצב חדש לגמרי. הכל התפקשש לו, הכל. אם רצה או לא רצה, נאלץ עכשיו למצוא לו איזה מקצוע, מקצוע רגיל לגמרי. זה קשה בשביל אחד שלא למד להיות אמן. הוא ניסה להיות מוכר בחנות ספרים. הוא התקבל, ועבד בסדר גמור. אלא שהיה אומלל, המקצוע הזה לא סיפק אותו, תיסכל אותו. אבל הוא החזיק מעמד, וגם היום הוא עדיין מחזיק מעמד. לא ככה? העולם כל-כך נבזי, שאת החיים אפשר להשוות רק למאבק. מה את אומרת?"

צחקתי. הילדה נרדמה. למה עוד יכולתי לצפות? ילדה קטנה עם סיפור מטומטם שלי על ייסורים! אבל היא בטח נזקקה לשינה, אם היא יכלה להירדם בקלות כזאת על ספסל רטוב בגינה. הרהרתי לעצמי עוד זמן-מה על הכל ועל לא כלום. העולם יפה, יש עצים, צבעים, אהבה, אביב, השמש, לפני כל דבר אחר, השמש. אבל העולם קשה ושפל, בוגדני. או שאפשר לנצח אותו? האם אני מסוגל לנצח את עצמי ואת העולם? אני אתייצב מול כל הרוע, שוב אחיה, אחיה. קמתי לבד והלכתי לעבר השמש, אל השמש לה נזקקתי. המשכתי ללכת בגשם, בסתיו, העלים המתים, צהובים ואדומים. עכשיו ידעתי מה רציתי לעשות, לכתוב, ידעתי מה שוב אעשה, אעבוד על עצמי, אצטרך להיאבק, אבל אני רוצה ואני יכול. —

עד מהרה חלף היום, הייתי עייף ויותר לא היו לי כאבים. האם אוכל שוב, סוף-סוף, לישון, להיות מרוצה, אולי מאושר? קצת לפני שנרדמתי, התפרצה שוב הילדה. האם התקיימה כלל? אני לא יכול לומר בביטחון.

מגרמנית יצחק לאור

דוד לוין

שלושה-עשר שירים מאדינבורו

צפוף

צפוף בשמי אדינבורו
 הטובים בננטים, האנזים והברבורים
 נועצים כנף, מדרים, ולמטה משתולל
 ירק סמיך בשלל גנניו, מתמסר לאדם וזהב.
 רוצה לזקף ראש, אני הולך אחת לשבוע לגן
 הבוטני, מתנימר לאמר את המרחק בין הגזע
 לצמרות. (יש לי חבר שלא זקף ראשו מאז 1967).
 מה לך שם בחוץ לארץ, שאל אותי פעם דודי
 לא עושים שם פיפי?
 עושים, דודי היקר, ועוד איך עושים.
 משתינים לכל עבר. אבל אין בא ואמר
 על אשתי, על ילדי, על ביתי אתם משתינים.

זה הזמן

זה הזמן לכתב על אבי ואמי שבאו לפלשתינה למצא את אשך
 אבי ואמי שהתגעגעו כל הימים למקום בו היו ואליו לא הגיעו
 אבי שהיה חופר בורות ספיגה להשביע רעבוננו ואני מוריד
 בדלי ארוחת צהרים להשביע רעבוננו, אבי ואמי שמתו
 אלה מיתות בעל פרחם, אבי ואמי שדאגות פרנסה
 היו כל הימים לחמם, אבי ואמי שדבר לא מדבר
 עוד אל לבם, אבי ואמי שנסו בכל כחם ומאודם.
 גם אם אמתח מלים עד להקרע, לא יעלה בידי.
 מוטב אלה לפארק, אתבונן באנפה.

מוטב אָכנס לחנוות ספָרים יד שְנִיָּה.
 מוטב אַלף למוזאון, אַתבונן שוב בְּדָבָרִים שְׁעָשׂוּ הַיּוֹנִים לְפָנַי אֶלְפִים שְׁנָה
 מוטב אַלף לְנֶהָר, אֲשָׁאל כָּל נַעֲרָה שְׁנִיָּה לְאֵן פְּנִיָּה, מַנִּין היא בָּאָה.
 ואולי אֶרְחִיק וְאֶעֱלֶה על סְפִינְתוֹ שֶׁל פְּרִנְסִיס דְּרִיק
 ואחר כֵּן אֶחְצָה, אַלף לְכִנְסִית פֶּאוֹל הַקְּדוּשׁ. מִשָּׁם
 לְכַפֵּר טְרַפְלֶצֶר, לְפִיקְדִילִי וְלַהוֹלְבוֹרֵן שָׁם (אֵין סֶפֶק)
 אַרְד לַתְּחִמִית. יְהִיָּה אֲשֶׁר יְהִיָּה.

מי יצילנו מרעב, שר המשורר הלאומי

עֲנֵי חָשׁוּב כַּמֶּת, אוֹמְרִים.
 לֹא הַעֲנִיִּים אוֹמְרִים.
 הַעֲנִיִּים אוֹמְרִים: מוֹת אֵינוּ יוֹדֵעַ מֵאוֹס.
 מוֹת אֵינוּ יוֹדֵעַ חֶרֶף.
 מוֹת אֵינוּ יוֹדֵעַ קְלוֹן וְכִלְמָה.
 מוֹת אֵינוּ יוֹדֵעַ לְדַפֵּק רֹאשׁ בְּקִיר כָּל הַיָּמִים, אוֹמְרִים הַעֲנִיִּים.
 חִלּוֹל הַמֶּת, אוֹמְרִים הַעֲנִיִּים, מִי שְׁאוֹמֵר עֲנֵי חָשׁוּב כַּמֶּת.

דבר לא יוציא אותי מהשלווה

דָּבָר לֹא יוֹצִיא אוֹתִי מִהַשְּׁלוּהָ. חֵד וְחֶלֶק.
 אָדוּג דְּגִים, אֲטַפֵּס על הָרִים, אֶרְכֵּשׁ כָּלֵב
 אֲשֶׁב בְּכַתִּי קָפָה, אַלף לְיוֹמִיּוֹת. הַקּוֹלוֹת –
 רַק מִשָּׁק כַּנְפֵי הַיּוֹנָה. זוֹ שְׁעָם עֲלֶה זֵית חֲזָרָה.
 אֲכַל כָּאֵן נִבְעֵטוּ לְחִלּוּמֵי הַדּוֹדָה פִּיגָה
 שְׁטַבְעוּ בָּהּ סְפָרוֹת בְּכַחַל שְׁלֹא דָּהָה
 עֲשֵׂנָה מִצַּד אֲמִי
 וּפִישֵׁל עֲשֵׁן מִצַּד אָבִי.

מה ביקש לדעת

מה בְּקֵשׁ לְדַעַת, שָׁם קֵץ לְחַיִּי
 אָדָם שֶׁנִּשְׁקֵר רֹאשֵׁי הָרִים, הַחֲלִיף דְּבָרִים
 עִם מְלֹאכִים, חוֹלֵל עִם עֲנָנִים,
 הָרִים כָּל יוֹם אֶת הַחַיִּים עַל נֶס.

מה נדפק לו בפתאים האפרים.
 איש נפשו פרחים, נפש דבורים
 שולט ברגשות, מושל במלים
 מה בקש במותו לשרות
 מי שקרב לאריות ופילים, ידע רסן
 עקרבים, אדם שפל ימיו היה בחיים
 צועד קדימה, נסוג אחר
 לא מניח לימים בהים לעבר.
 קם, לובש חליפת שבת, שוכר
 את הטוב בחדרים ביקר במלונות
 סועד בהלכה ופוחח חלון.
 ואם דבר מדי פעם על אושויץ
 הרי עם חיוף על פניו דבר.

אמא אמרה

אמא אמרה: "עכשו נתחבק ונתנשק בינן שלא נתראה עוד לעולם."
 "התחבקנו והתנשקנו ולא נתראה לעולם, "אמרת צפורה.
 "סבא אין אונים, סבתא אין אונים, אבא ואמא אין אונים וגם
 משה'לה ורחל אין אונים, "אומר שלמה.
 "מי שראה ילד תלויות בעיני אביו שאינו יכול להושיעו
 מי שראה אב רואה עצמו בעיני בנו והוא אינו יכול להושיעו
 יודע את קין מהו, "אומר זאב.
 "י'ידים. באים, בוכים ומספרים ספורים, "אומר טומק לזאנק.

יום ללא עיתון, ללא רדיו וטלוויזיה

ביום המשלם הזה, יום ללא פרוזדור
 יום שאינו יודע מבוכה ומהומה
 יום בו חשף לא צר על אור
 יום חתן פלה שאין בו כוס שבורה
 יום שאף ליחף בחלומות מקום להשתרע
 יום בו השמים והארץ ערבים זה לזה וכף
 בין שעת בקר מאחרת לצהרים קרבים אנחנו
 פותחים שלחן, מוזגים יין, ומיני מאפה וגבינות

פִּלְפְּלִים וּבְצִלִים וְעוֹד כֹּל טוֹב הַיָּם הַיְבֵּשָׁה עוֹלִים
 וַיִּוְרְדִים וּפְרָצִי קוֹלוֹת בְּדִיחָה וּמְשׁוּבָה עַל עוֹר הַתַּף
 גוֹהָרִים מְעַרְסָלִים נְבִלְעִים וְשִׁכְמוֹתָם מִן הַפְּיּוֹת מִיָּד
 מִמֶּהָרִים מְגִיחִים וַיֵּשׁ כּוֹרֵךְ זָרוּעוֹ בְּמַתְנֵי נַעֲרָה וּשְׁפָתָיו
 מִמַּתְקִים עַל שִׁפְתֶיהָ צָרִים וְזֶה לְשִׁמְאָלוֹ מְלַבֵּה חֶכּוֹ בַּעֲנָבִים
 רוֹדְפִים דְּבִדְבָנִים וְאִשָּׁה שֶׁפְּנֵיהָ רְזִים מְשַׁבַּחַת קְשׁוּאִים עֲשׂוּיִים
 בְּצִמּוּקִים וַיִּלְד סְמוּק בְּרַכִּים מִתַּחַפֵּשׁ לַעֲנֹן בְּמִקּוֹם שְׂאִין בּוֹ עֲנָנִים.
 לֹא רוֹקְדִים סְבִיב עֵגֶל, לֹא שׁוֹבְרִים דְּבָרוֹת, הָאֲוִיר נֵם וּבִגְדֵיהֶם רַפִּים.
 הַכֹּל כְּדָבָרוֹ. עוֹלָם עַל צִירוֹ בְּדַמָּה סוֹכֵב, גַּם אִשְׁתַּי הַיּוֹנָה הַשְּׂבָה מִמְּסַעָה
 וַיְזַמְרָה בְּפִיהָ.

דברים

דְּבָרִים שְׂאֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ הֵם יְקִיצָה.
 דְּבָרִים שְׂאֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ לֹא יוֹרְדִים מִהַפְּסִים.
 דְּבָרִים שְׂאֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ הֵם הַמְּלֵאִי וְהַבְּלֵאִי.
 דְּבָרִים שְׂאֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ הֵם דְּרָכֵי מְנַסָּה.
 דְּבָרִים שְׂאֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ אֵינְךָ אוֹמֵר אֶפְלוֹ לְבוֹרָא הַיּוֹדֵעַ כֹּל לְכַאוֹרָה.
 שְׁנָה וְעָרוֹת, מִצָּא אֶת הַהֶבְדֵּל, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 כֹּל עוֹד הַסּוֹס לַפְּנֵי הַעֲגֵלָה, הַסּוֹס נִגִיעַ לַפְּנֵיךָ, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 הַפֶּךָ חֲזִיד לְחִמְרֵי הַסָּקָה, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 תִּשְׁעָה חֲדָשִׁים אֵתָה שֵׁט בְּחֵלֶל, אַחַר כֶּךָ, חִבּוּט שְׁטוּף דָּם יוֹצֵא
 וְזוּעַק חֲמָס.
 מִפְּרִיד חֶשֶׁשׁ מְדֹאָגָה, פָּחַד מִתְרַדָּה, יַחֲלֶף זְמַן עַד שֶׁתִּשְׁמַע אֶת קוֹלוֹ
 הַפְּרִיד שֶׁל הָעֶשְׂב תַּחַת מְדֻרְךָ רִגְלֶךָ, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 סָחוֹר סָחוֹר, עוֹבֵר, סָחוֹר סָחוֹר, וְהוֹפֵ עוֹבֵר. שִׁס"ה וּרמ"ח בְּפַעֲלָה
 אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 אֵיךְ לְהַפֶּךָ חֲלוּמוֹת לְזַכְרוֹנוֹת. בְּזֶה כֹּל הַעֲנָנִן, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 אֲהַבָּה זֶה טָרוֹר, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 הַקָּצֵף בְּכּוֹס הַבִּירָה הוּא שֵׁטַח הַהֶפְקֵר, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 אֲהַבָּה זֶה מַה שְׂאֵתָה מְצִלִים לְהַחֲדִיר לַקֵּינָה, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 סִמְךָ עַל הַיָּד הַמְּנַפֶּנֶת לְשֵׁלוֹם, הַיָּד הַיּוֹדֵעַת מְבוֹאוֹת לְבָךְ, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 אִפְשָׁר לְזַכְרוֹן לְהַיּוֹת, שֶׁמְשַׁמְעוֹ חַיִּים, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 הַרִיק בְּשֵׁלֶם נִמְצָא. רוֹצִים לְחַבֵּט שִׁיחַבְּטוֹ, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.
 נִשְׁרָפָה נוֹרָה, אֵתָה אוֹמֵר לַעֲצָמְךָ.

כָּל עוֹד אַתָּה מִבְּחִין בֵּין צִפּוֹר לְחִלְדָּה, אֵין מְקוֹם לְדַאָּגָה.
 מִי שְׁנוֹלֵד עִם הָאֵילִיאָדָה בְּפִיו (בְּכַף רְגֵלוֹ) לֹא יִחְסִיר יָמִים לְהָרוֹת
 אַתָּה אוֹמֵר לְעֶצְמָךְ.
 הֵייתָ רוֹצֵה לְמֵלֵא פִיךָ צָחוֹק, אֲבָל הוּא מְלֵא מַיִם, אַתָּה אוֹמֵר לְעֶצְמָךְ.

זִכְרוֹנוֹת לַחֲפּוֹר בַּהֵם

עוֹשֶׂה זְכְרוֹנוֹת קָרִידִם לַחֲפּוֹר בָּהֵם.
 דְּבָר לֹא יָבוֹא אֶל הַכְּלִיָּה.
 גַּם אִם אָרֵד מִהַפְּסִים.
 גַּם אִם קוֹיִם הִפְכוּ קוֹקוֹיִם.
 גַּם אִם הִהֲבִהוּבִים קָרִים.
 אֵיךְ בְּדִיוֹק, אֵינִי יוֹדֵעַ.
 בְּדַחֲלוֹ וּרְחִימוֹ מְלִים גְּדוֹלוֹת עָלַי
 וּבְכָל זֹאת בְּדַחֲלוֹ. בְּרְחִימוֹ לְגַעַת אֲנֹסָה.
 עַתָּה עָלַי לְהַפֵּךְ וְלַחֲפּוֹר.
 הֵאֵם אֲגִיעַ עַד שְׁכוֹנַת הַתְּקוּהָ?
 הֵאֵם אֲרַחֵק עַד פּוֹלִין? אֲרַאֶה אֶת סִבָּא יִשְׂרָאֵל
 מְנִיחַ דָּוֹ עַל כַּתֵּף אָמִי וְאוֹמֵר –
 זֶה שְׁבָא עַל שֵׁם סִבָּא דְדוֹד יִקְרָא.

אוֹמְרִים בֵּא

אוֹמְרִים בָּא לְעוֹלָם חֲמוּשׁ אֲגְרוּפִים.
 אוֹמְרִים בְּשָׂמִים דְּלָקוּ קוֹצִים.
 אוֹמְרִים הֵצִיץ, נִפְגַּע וְהַמְשִׁיף לְהֵצִיץ.
 אוֹמְרִים לֹא הָיָה כְּמוֹהוּ בְּזוֹהֵי עֲבָדוֹת.
 אוֹמְרִים הַתְּקַשָּׁה בְּעֶבּוֹד נְתוּנִים.
 אוֹמְרִים מְעוֹלָם לֹא חָצָה אֶת חוֹמַת צִלוֹ.
 אוֹמְרִים תְּבוֹר וְחֲסוֹר, קִשְׁיָיו עִם בְּנוֹת זוּגוֹ.
 אוֹמְרִים עוֹנוֹת הַשָּׁנָה דְּבָרוֹ עַל לְבוֹ יוֹתֵר מִימוֹת הַשָּׁנָה.
 אוֹמְרִים הַשְׁרִיטָה בּוֹ, לֹא בְּרָאִי.
 אוֹמְרִים קוֹלוֹ גְּבַהַ וְרַף. אֲהַבְתּוֹ, שִׁירָה בְּצַבּוֹר.
 אוֹמְרִים הַתְּאָהֵב בְּסִפְרֵיֶיהָ מִפְּלוֹרְנֵטִין.
 אַף לֹא מְלָה עַל הַגַּג הַנִּפְעָר לְרַקִיעַ בְּקוֹלְנוֹעַ מוֹגְרָבִי.

אף לא מלה על המדרגות התלויות
על המעקה עליו נסמך.

אמת שאינה ניתנת

אמת שאינה ניתנת להוכחה היא
שהרוח העושה שפטים בימים הצלולים
הרוח המושכת כחל מהים ופורעת בבתים
הרוח הכותשת גבעות ומשתלחת בעצים
הרוח המשלחת עצמה באנשים
הרוח שלא ידעה שבעה
הרוח שאימה להיות ולא לחדל
הרוח שהפנתה לנשר הזחב גבה
הרוח שבאה בסוד הדשא בשלבו גבה
הרוח ששבע רוחות סוכבות חומתה
הרוח שבתהום השמים בתשאי פרתה
היא אחות הרוח שלבה דבק במצודה
הרוח שמאה מילין שקט באו אל קרבה
הרוח שלעיני כל רצחה את השנה
הרוח שאלף ספינים בתרו נשימתה
הרוח שעל גחונה נפלה ללא תרועה
הרוח שאביה אל הקרח היתה לאש קרה.

טבעו. עלו באש

אחדים טבעו בין נאפולי לקאפרי
עלו באש בלונדון
השלוכו לכל רוח באמסטרדם
לא כן השיר הזה
שמצא מקלט, הקים בית
והוא מחלק זמנו עם כלב
ממוצא מערב העונה לשם זהבי.
אינם חסרים דבר, ישמחו השנים
ליצר קשר עם אחרים

על מנת להחליף חיות
ואולי אף למעלה מזה.

חמת חלילים

בחלומי אני במצודה.
לובש חלצה כחלה. מכנסי חקי קצרים.
חובש כובע טמבל. נועל סנדלים.
יש מי שכמוני ליד החומה הצב. יש מי בצריחים
ויש מי שליד השערים נדרש לעמד.
זה שבצה ימים הכוננות גבוהה. אין יודע
מנין תבוא הרעה. במרכז הרחבה דוד מהביל
הלילה דבקים פגי הירח בגזר. אפונה ותפוחי אדמה.
אין מלבדו קרב לדוד. פגי פלם למתרחש לבוא.
עומדים על משמתנו אנו שואלים כל רחש לסיסמה.
"שנית מצדה לא תפל" משננים בלבנו.
"שנית מצדה לא תפל" חוזר בן צפרייר
אין לנו ארץ אחרת, אומרים פלנו בקול.
עם שחר ינתן האות, לוחש באזני נגן חמת החלילים.
התראות הגיעו. הרומאים
ואולי לא הם. קרבים.

אורית וקסלר

הסיפור על האיש שחלומותיו התגשמו

.א

כשהתעורר, המשיך לשכב בספה הנפתחת שבחדר האורחים של פרופסור אחד, אצלו לן בביקורו בברלין. תמונת חלום הותירה בו רושם חזק; איש רץ בגופיה צהובה על מדרכה של רחוב. הוא ראה את החנויות חולפות לאט, עולות ויורדות בקצב נשימות הרץ, חנות של מנורות, חנות נעליים, חנות של בגדים שבחלון הראווה שלה ניצבו בובות ללא ראש, מעוטרות במניפות. לאחר שציחצח את שיניו, התלבש וסידר את המיטה, ירד אל הרחוב בלי מטרה מוגדרת. 1990. שרידי החומה עוד הוצעו למכירה ברובע קרויצברג ובאלכסנדרפלאץ, שכבר הוחל בשיפוצה. דמי הטיסה שלו שולמו מכספי מלגה מיוחדת. פרופסור רונן, שהאמין כי לפניו עילוי מיוחד, התרוצץ בשבילו במבוכים הצבעוניים של קמפוס מדעי הרוח עד שהשיג לו, לפני משורת הדין, מימון לטיסה. במסדרונות דובר בתלמיד תואר ראשון שהוזמן לכנס היוקרתי בעקבות עבודת סמינריון שכתב. עתה נותרו לו כשעתיים עד להרצאה שהיתה מוכנה, מודפסת אנגלית, בקלטר כחול בתיק הגב שלו.

שוטט ברחובות ברלין, עד אשר מצא את עצמו אל מול בית קפה פינתי, שתוכו שולחנות עגולים וגבוהים. הלקוחות היו חמורי סבר. הם הבהילו אותו. כביכול בעל כורחו, הצמיד לפרצופים לוגמי האספרסו שמות כמו גבלס, אייכמן, היטלר ואייזנהאואר, שאמנם לא היה נאצי אלא אמריקאי, אבל כיוון ששמו צף עם האחרים, הניח לו להיצמד לפניו של לקוח שאצבעותיו הארוכות החליקו על דפי העיתון כאילו היו שערות. כשהוכן הקפה, נסוג אל דלת שהובילה לרחוב הניצב לזה ממנו נכנס. מחוץ לדלת עמדו שני שולחנות שכיסאותיהם פונים אל הסאון. הוא לגם לאט וכשהרים את מבטו, הבחין על המדרכה מולו ברץ אותו ראה בחלומו, חולף בגופיה צהובה על פני חנות המנורות וחנות הנעליים וחנות הבגדים המקושטת במניפות.

וגם לאחר שיצא הרץ משדה הראייה שלו, נשאר לשבת שם עוד שעה ארוכה, ניסה לעבור על עיקרי הדברים אותם עמד לשאת, גילגל על לשונו שמות כגון גי דה לזיניאן וז'ראר דה רידפור, שהגייתם באנגלית נדמתה לו מסובכת במיוחד. לבסוף קם ורוחו ריקה. על נקלה מצא את תחנת הרכבת העילית, ה-S-Bahn. איחור עלול היה לסתום את הגולל על הקריירה האקדמית שלו, העומדת בפתח. ברכבת נדר לא לחשוב על המקרה המשונה שאירע לו. לא שהשווה חלילה את מקרה הרץ לשואת היהודים, אבל כיוון שהיה בברלין אך טבעי היה לחשוב על כך. אחרי הכל, בשני המקרים היה אלמנט בלתי נתפס.

ב.

הרצאתו על יתרונם של כלי הנשק המוסלמיים בקרב קרני חיטין – הרצאה שלא היתה אלא סיכום עבודה סמינריונית – זיכתה אותו בפרסום הראשון שלו. פרופסור רונן – אשר במשך שנים התנגד לסברה לפיה הסיבה המרכזית לתבוסת הפראנקים היתה הטעות שעשו כאשר התרחקו מן המעינות – ראה בעבודתו פריצת דרך מחקרית. למורת רוחו לא התמיד יובל בחקר אותו קרב. עבודת הדוקטורט שלו התמקדה דווקא בתולדות נמל עכו הצלבני. שנת הלימודים היתה קרובה לסיומה ותלמידי התואר הראשון צבאו על משרדו של יובל בתואנות ובקושיות ובבקשות שגרמו לו להרגיש חסר אונים. מחלון חדרו, בקומה השנייה של בניין המחלקה להיסטוריה באוניברסיטת ברקלי, יכול היה לשמוע את קולות העיר סביבו, אף על פי שהוסתרה מעיניו במסך של אמירים. "הרחק הרחק עומד לו אקליפט ענק," התנגן בתוכו שירו של מאיר אריאל ותמונה מחרידה פילחה את רקותיו. חלום שהיה לו וחמק עם בוקר שב אליו בצבעים בוהקים: שיער ג'ינג'י פרוע וגוף מתנודד, כמו תמונת העמוד האחרון של הספר "אלי כהן – האיש שלנו בדמשק", אלא שבחלום היה הגוף תלוי על ענף אקליפטוס. הוא נחפז במורד המדרגות, פרץ מן הבניין אל השביל, בואכה בניין המדעים, דילג, דהר, חלף על פני המבנה המוארך, מתנשם, כפות רגליו מזיעות אל הגרביים, הקיף את הבניין משמאל, עם הפלג, גופו כאילו התדרדר במדרון הקל, מהר יותר מקצב הרגליים, עד שברכיו נאלצו לעצור בעד משקלו המתפרץ וכמעט קרסו אל הבטון, עת התגלתה לפניו חורשת האקליפטוסים ובקצה שלה – התקהלות. משעצר, הקהו פעימות ליבו, שהלמו ברקותיו, את קולות הקהל ואת המראה מולו: גופת גבר, פניו אל האדמה, שרועה בטבור החורשה וחבל כרוך לצווארה. לא עבר רגע והגיעו

אמבולנס ואלונקה. את הסקרנים הרחיקה משטרת האוניברסיטה אל השביל בגדה הנגדית של הפלג, שם התיישב, המום, על מעקה הבטון בחום הצהריים. בחלום ראה את הג'ינג'י זורק חבל אל ענף העץ בתנועה מיומנת, כאילו עשה זאת פעמים רבות. הוא לא ראה את פניו. בתמונה הבאה היה הגבר תלוי, מתנודד, והוא, יובל, ילד בחדרו בגבעתיים, ישוב על המיטה המסודרת, שמיכה דקה מתוחה מעל סדין, פיג'מה מקופלת תחת הכרית ובוהק חורך מבעד לתריס. הוא סוגר בטפיחה את הספר "אלי כהן – האיש שלנו בדמשק" ונשאר לשבת על המיטה, ממש כמו שישב על מעקה הבטון והביט נכחו אל החורשה שחזרה לחיק השקט ופרט לשלושה שוטרים בעלי גוף שנשארו בזירת האירוע כבר לא היה בה אף אחד. הוא חזר למשרדו וזמזום גדול בין אוזניו. דעתו היתה פזורה כל אחר הצהריים; תמונות החלום ומראות החורשה התערבלו בו. לפנות ערב, כשטיפס במכוניתו בהר, מזרחה, התחיל הערפל עולה מן האוקיאנוס, מאחורי המכונית. בחניה של מעבדות לורנס עצר ודמם את המנוע. מולו שכבה העיר בתכריכי ערפל.

ג.

בברלין מצא אהבה. האולם היה מלא והחוקר הצעיר הצליח לרתק את הקהל. היה לו כנראה כישרון. כריסטינה ניגשה אליו בתום ההרצאה, כשירד במדרגות הצרות מהקתדרה, הציגה את עצמה כמלווה שלו למשך היום; גבוהה היתה ודקה, משקפיים אופנתיים שיוו לפניה החיבור מידה של כובד ראש. הם נסעו ברכבת לפֶרְנַסְלָאוּאָרְבֶּרְג, משם המשיכו ברגל, חצו את הרובע המפואר, המתפורר, שהסטודנטים פורצים בו עכשיו קירות ופתחי חלונות אל הרחוב. בתחנת הרכבת התחתית הסבירה לו על מרקם החיים בעיר שחוכרה לה יחדיו, העבירה אצבע ארוכה על גבי המפה. קולה נבלע בשאון החריקות, בצפצופי המכוניות הבולעות ויורקות כרטיסים, בנקישות העקבים ובשיחות העוברים ושבים. יובל עקב אחרי אצבעה והסיע את זו שלו, הפחוסה, רכת הכריות, אל נקודה ירוקה על המפה, אליה תחבור בעוד רגע אצבעה של כריסטינה. מה זה כאן? שאל וליבו הולם פתאום. זה המלאך, אמרה כריסטינה, אצבעה תקועה בעברה השני של הכיכר, נוגעת בטביעה הלחה שהותירה אצבעו של יובל על הזכוכית. בוא ניסע לשם.

ד.

באותו לילה חזר אל דירת הפרופסור ומצאו מנמנם מול הטלוויזיה. על המסך דהרה הרכבת העילית, עוצרת בכל התחנות. דהרת הרכבת נראתה ליוכל פתרון נעים יותר לשעות הלילה מן השלג הרועש אחרי פסוקו-של-יום ו"התקווה" ברשות השידור. הוא התיישב על הספה לצד מארחו הנוחר; המצלמה הוצבה בתא הנהג וכשיצאה הרכבת מהתחנה נראו הפסים לפניו והצמחיה הדלילה שהציצה מצידי המסילה, כמו שפם עכבר מתוך מחילה. הרכבת צברה תאוצה והגוף הפך לעירוני. הנהג הכריז "פּוֹטְטְאָמֶר פּלאץ", התמונה האטה ואנשים בתחנה נראו מתקרבים. במראה מימין לתא הנהג נראו, מהספה, העולים אל הקרונות. הרכבת ניתקה והחלה שוב לנסוע. שם התחנה הבאה הושמע, מלווה בנחרות הפרופסור, אונטֶר־דֶן-ליִנְדֶן. למרות השעה המאוחרת היו עיניו של יובל תקועות במסך. השקשוק החריש את ההמיה בליבו, ריגשת שוטטות לילית בעיר זרה, נשימותיה של כריסטינה, כשרכן על אוזנה.

הרכבת דהרה על המסך בין בתים מתפוררים. פרידריך-שטראסה, הכריז הנהג בקול שטוח. נוסעים נחפזים, חלקם קמו מספסליהם, אחדים חיכו מול מקום הדלתות המשוער. מבעד למראת הרכבת ראה יובל שני גברים לבושים במעיל, צועדים אל הקרון הראשון. מאחוריהם, מכיוון הכניסה לתחנה, הופיעה דמות בריצה מדודה. Zurück bleiben, bitte, הכריז הנהג, וכשניתקה הרכבת מהתחנה יכול היה יובל לראות בבירור את הגופיה הצהובה. זה היה הרץ שלו.

בבוקר שהפציע, קם דרוך וסרק את הרחוב, מרחק חמש קומות מתחת לספה הנפתחת. כשיצא לרחוב היתה קיבתו מכווצת כאגרוף. בחילה עלתה בו. ככל שקרב לרחוב הראשי של הרובע הפכו פעימות ליבו מהירות ורעשניות יותר. כל זוג עיניים כחולות שהביטו בו מתוך פרצופים בבתי הקפה, באוטובוסים החולפים, במעברי החציה, כולם נדמו כאילו חדרו לתוך גופו. אמש ליטף את פניה של כריסטינה בגנים של טִיֶן־גֶרְטֶן והיה מאושר. אם רק יצליח להירגע עד תחנת הרכבת, שם עליו לפגוש אותה. כבש את מבטו במדרכה כמו בימי הקיץ, עת חזר מבית הספר. הלך אז בשביל עפר שחיבר את השכונה לבית הספר. בגלל שלדי המכוניות במגרש הריק – היום עומדים בו חמישה בנייני דירות גדולים – היה משוכנע כי גם כאן התחולל קרב עקוב מדם, כמו בדרך לירושלים. הוא הגיע אל המדרגות היורדות אל תחנת הרכבת והבחין בצדודיתה של כריסטינה. שעונה על המעקה, שוחחה עם גבר לבוש ז'קט כהה שעמד וגבו אל יובל. היא נראתה נינוחה. כפות ידיו של יובל הזיעו. כריסטינה הבחינה בו ונופפה אליו בידה. אז הסתובב גם הזר. הפנים היו מוכרים, ויובל האט את צעדיו. הוא סקר את הבחור בגופיה הצהובה.

ה.

בשמונה השנים שחי כאן, לא הצליח להתרגל לערפל של מפרץ סאן פרנסיסקו. כמה שונה החורף כאן. צל האורנים מהבית חסר לו. הרוח עברה באקליפטוסים, בשולי החניה, ליד מעבדות לורנס. התניע ונסע, הגיע הביתה בחמש דקות. מפלצת הערפל סובבה סביב הגן וליטפה את פניו עת ירד במדרגות, חלף עלי פני הסלון המואר של בעלי הבית בדרכו אל דירתו הקטנה בצד האחורי.

אותו בוקר, בברלין, קפא על מקומו, כאשר הביט בעיניה של כריסטינה, שהתנוצצו משמחה למראהו. שמחתה הפכה לכאב, כשהסב את ראשו ורץ משם, חלף על פני חנויות ובתי קפה, תחנות אוטובוס ופתחי בתים. כעבור יומיים עזב את ברלין, שוב לא ראה אותה.

הוא נכנס אל דירתו החשוכה ולא העלה בה אור. גישש אחר גפרורים ונר במגירת המטבח. כשמצא, המיס את התחתית והדביק את הנר על אדן החלון הפונה אל הערפל ואל העיר.

נמרוד בר-עם

לועגים ימים

לועגים ימים:
 סרפדים בקצרות
 אחוריות; מזגנים
 נוהמים ככלבים
 מאלפי שנאה; מלכים
 בוערים מכתרם, רכבם
 אים כהתנגשות
 תשוקותיהם; החושבים
 במומם חושבים; תנים
 קוראים בספרים חתומים.

ושבור גופך ככנורות שיבה.

לאמרו ימים מה שיאמרו, ראיתי
 גברים הלומי זריחה; עצות
 קמות והולכות, או עומדות
 חסרות מעש; בנות קול
 מתנפחות; תרובים מביאים ראיות
 סותרות; תותחים רועמים לא מבינים
 מדוע המוזות לא גונחות.

ושבור גופך ככנורות שיבה.

ומה יד?
 אין יד,
 ונופל היום;

נפל היום ;
השמש עלה ונפל ;
ולאן נבוא ?

לצדנו מטפלות חתומות געגועים,
מטבעות שחוחות של חסד מצטרפות
בספטלים ; מחפות ; מחפות ; גם אנחנו ;
מחפים ; בכלנו גשם דק מלחים ברגים
בלתי נראים ; אף הן הן ; ואנחנו ?
אנחנו, (איך דקה עתידנו ?) ; חמוצים
על החלון ; עיני ים עמקות
טבעו באפק כתפלות.

ושבור גופך ככנורות שיבה.

כי צדפי חופך פצעו בתלומות היחפים,
כי תלתלי זקבך נדדו כפרפרים,
כי לילה טרף עירמה, גבעות והרים,
כי שערך צל עובר,
כי עיניך חציר בוער,
כי אפך קבור בלבנון,
צוארך מגדל שן
בקריה לא נאמנה.

אל תלכי אל הזמן שקיעה אבודה
הוא רק סופר סתם קפדן
לא משאיר אפלו צלחת ריקה.

לאן נשוב בכלות החול ?
אולי לזילנה או לנרשה
אולי ללודו.

נחשת הזמה הרי יודעת הכל ;
הערכה,
אינה לוחשת עוד דבר.

חנה ש. קולר

"רק לא לדרוך על פנים"

ביוגרפיה של תופרת, נולדה במאטיק (ליטא), מתה בתל-אביב (ישראל)

ציפור הצטרכה לחצות עם גוזליה את הנהר הסוער. לקחה את הגוזל הראשון. באמצע הנהר שאלה אותו: "כשאני אהיה זקנה, גם תיקח אותי על הכנפיים?" "בטח," ענה הגוזל. זרקה אותו האם למים. לקחה האם את הגוזל השני, וגם הוא ענה אותה תשובה. גם אותו זרקה האם למים. הגוזל השלישי ענה: "לא, לא אקח אותך על כתפי, כשתהיי זקנה." – "למה?" שאלה האם. "כי יהיו לי ילדים משלי ואותם אני אצטרך להעביר את הנהר." את הגוזל הזה העבירה האם לגדה השנייה. הסיפור הזה מציק לי. את המטומטמים מטביעים?

כינים

"את רואה את החור הזה כאן? על החור הזה קיבלתי הרבה כסף מהגרמנים. הרופא של השילומים שאל אותי אם עשו עלי ניסיונות. צחקתי ואמרתי, 'איזה ניסיונות דוקטור, זה היה מחפואה לכינים'. היה שם פצע קטן והכינים הגדילו אותו. כשהגרמנים בשטוטהוף לא ראו, היינו יושבות על הדרגשים ומנקות אחת את השנייה. הכי קשה היה להגיע לתפר בין השרוול לגב. מערקע, הלאגער שוועסטער שלי (אחותי-למחנה, אחותי-לצרה), היתה מגיעה לתפר ומנקה ומנקה, אַ מחייה. 'איזה ניתוח היה לך כאן?' (בעורף, על הגב, היתה צלקת שנראתה כמו תפירה גסה של חתך לרוחבו של עמוד השדרה). 'אותו דבר, דוקטור, הכינים'. הקיר היה שחור מכינים. אי אפשר היה לברוח."

"סיפרתי לך על וילנה?"

על מה שהיה שם, בעיירה, בוילנה, בגטו, במחנה העבודה, בקובנה, במחנה הריכוז בשטוטהוף, במחנה העקורים באשכבה, סיפרה וסיפרה וסיפרה וסיפרה, יידיש ועברית. "את זה עוד אף פעם לא סיפרתי לך," ככה התחיל כל מונולוג. "סיפרתי לך על וילנה? בגיל 13 שלחו אותי ללמוד תפירה. בכיתי נורא שאני רוצה ללמוד בסמינר בוילנה. אבל לאבא שלי לא היה כסף ושלחו אותי לדלהינוב להיות שוליית חייטים. גרתי אצל הדודה שלי שהיתה בעצמה אלמנה עם שלוש בנות. מבשלת טובה מאוד. פירנסה את עצמה ואת הבנות בכבוד. כשהיה סיום של איזה מסכת בתלמוד היא הכינה את הכיבוד. הבנות שלה הלכו לבית ספר וכשהן הכינו שיעורים או קראו סיפורים, אני, ששכבתי על התנור, הקשבתי וזכרתי. ככה הכרתי את מופסאן. אחר כך שכרתי חדר. הרבה צעירים באו. עבדתי והייתי מקשיבה לדיסקוסיות בין קומוניסטים, בונדיסטים ורוויזיוניסטים. את יודעת, בעולם יש שלושה אנשים שיודעים טוב מאוד לנאום. הראשון זה היטלר, אחר כך ז'בוטינסקי ובן-גוריון. אני זוכרת שהלכתי לשמוע את ז'בוטינסקי והוא נאם על זה שהיהודים נשארים בגולה ומי יודע איזה אסון יהיה להם. הוא נתן משל וסיפר על אשה אחת בהריון שנורא התחשק לה לאכול חזיר. הלכו לרב ושאלו בעצתו. הרב אמר: אין מה לעשות, האשה במצב מיוחד, תנו לה חזיר. אז האשה אומרת: שהשוחט ישחט אותה שחיטה כשרה. אומר הרב: כל החזיר הוא טריפה, אז את רוצה שהשחיטה תהיה כשרה?" והנמשל? אמא שלי לא זכרה את הנמשל.

אבא שלי

"איפה עובד אבא?" כאן היו פניה חתומות. כאן שתקה. אבא הגיע כשישנתי, בבוקר ישן, ואסור היה להפריע לו. "אבא, איפה אתה עובד?" עצמאי. אחר כך שמעתי "קלוב", ואחר כך "זוגות ג'וקר", ואחר כך "הלונגה הזאתי היא כזה מְזִלְקִי". יום אחד באתי לקלוב שלו ברחוב פינסקר, במכנסי עבודה מבית הספר החקלאי, ואבא כעס וקנה לי מכנסיים וחולצה. "זה מהעבודה שלי", אמא אמרה. תמיד היה לו כסף עטוף בעיתון מתחת לכרית ובכיס הבגד ממחטה נקייה ומגוהצת. פעם צעדתי במפגן האחד במאי באלנבי וליד השוק הפולני עשיתי לו שלום והוא תפס לי את היד חזק-חזק ושמת. המשכתי לצעוד עד מגרש הכדורגל ביפו. אחר כך ראיתי אותו יושב בבית קפה עם רנ"ה, הבלונדינית הדקיקה. כל מיני אנשים ישבו שם: גרמן, שנשף על כל מטבע זהב, ייבש במטלית פלנל והוסיף לאוסף, המורה מטבריה שכל חופשה מבית הספר שיחק עד שלא נשאר לו כסף לאוטובוס, והיה עזריאל היווני, וסנדר

השותף, שבא אלינו לאיזה חגיגה, שתה קוניאק מכוס תה וזימר חזנות, נפתלי שחי לבד וגם מת לבד באיזה בית מלון זול, והיה מחרובסקי – הצייר (הוא היה, אני חושבת, סייד, אבל אבא שלי קרא לזה צייר). היתה גם נינה השיקסע במטבח ובניקיון והיו גם אורחים מאמריקה, ג'ו סטאשר ומאיר לנסקי. הם שיחקו ואת כל הרווחים שלהם חילקו לנינה ולמוניה שהיה חירש, בלי שיניים, בלי משפחה, בעל עיניים קטנות מתרוצצות ומחייכות. ביום עבד במשביר המרכזי ואחרי העבודה "גר" בקלוב, ישן בתוך האמבטיה. הוא היה אחראי לכך שאף קלפן לא יקום ממקומו, דאג שיאכלו וישתו ליד השולחן, נקניקים לא כשרים, גבינות, לחם, שתייה משוק הכרמל. אבא הביא הביתה נקניק עטוף בנייר כסף. רק הוא אכל ממנו. אנחנו לא. אמא אמרה שזה רק של אבא, היא הקפידה לאכול כשר אבל לא זרקה את הטרפה מהבית. "שיישרף המקום הזה וכל מי שיושב שם," היתה אומרת. פעם שאלה אחותי את אבינו: "אבא, למה אתה אף פעם לא מדבר עם אמא?" ואבא אמר: "קצת הפסקה."

בעלי

מתי בפעם הראשונה שמעתי מאמא שלי את המלה "בעלי"? הייתי כבר די גדולה. לפני הצבא. אמות הספים לא זעו. גם לא נפתחה "שיחה" ולא היה הסבר. אחר כך, כשרצתה להזכיר את בעלה – את האיש שאהבה, שמת בשואה – היתה מכנה אותו "הבחור שאחר כך הייתי מאוד בידידות איתו."

האחרון

"השחרור שלי משטוטהוף היה בשלושה במאי 1945. קודם הסתובבתי קצת בפולין. כבר לא חזרתי לווילנה. הגעתי ללודז'. פגשתי צועניה שפתחה לי בקלפים ואמרה לי: 'את חושבת שנשאר לך מישהו מהמשפחה, אבל תדעי לך שאין אף אחד.' בדרך כלל צועניות אומרות לך מה שאתה רוצה לשמוע, אבל היא אמרה את האמת, אז בכיתי יום שלם והבנתי שאני צריכה להתחיל לחיות. קניתי מכונת תפירה. התחלתי לתפור, עם הכסף שהרווחתי קניתי טבעת נישואין ותפרתי אותו לתוך ביטנת המעיל. אחר כך השתמשתי בטבעת. שמעתי שבגרמניה יש רשימות, אז נסעתי לגרמניה למחנות העקורים, אולי בכל זאת אמצא מישהו. בסוף '46 הגעתי לאשכבה. מצאתי את פייגע, הבת דודה שלי, ורחמיאל, בעלה. הילדים שלהם נעלמו באופן לא ברור. אני לא רוצה לדבר על זה. עיזרקע הגדול ומירלע הקטנה. אני לא זוכרת את השמות של כולם. פייגע היתה לפני המלחמה בת עשרים-ושבע עם חמישה ילדים. בימים הראשונים

גרתי איתם בחדר. אחר כך מצאתי חדר ליד השירותים המשותפים. יום אחד הלכתי ברחוב עם פייגע ובכיתי לה שאני לא רוצה לחיות, שאין לי בשביל מי לחיות ולמה דווקא אני מכל המשפחה נשארתי בחיים. אבל כשחצינו את הכביש, רצתי כי התקרבה מכונית. אז פייגע אמרה: האסט ערשט געזאגט אַז דו ווילסט נישט לעבן, פאַר וואָס לויפסטע? (כרגע אמרת שאת לא רוצה לחיות, אז למה רצת?). דודה זלאַטע הציעה שידוך. הכירו לי כמה. אחד מאוד רצה אותי, אלמן. שאלתי אותו אם אני מזכירה לו את אשתו. הוא אמר שלא, אז אמרתי: אין על מה לדבר. עוד אחד ניגן על כינור. גם כן לא רציתי. פייגע שאלה למה. עניתי לה שראיתי אותו מתקלח ואני קברתי מספיק אנשים בחיי, אני רוצה שבעלי יקבור אותי. זלאַטע אמרה שהיא מכירה את אברם. הם היו יחד ברוסיה. אמרתי לעצמי: זה האחרון, אם הוא ירצה אותי, בסדר, ואם לא, אני אסע לארץ ישראל, אחפש את הבנות-דודות שלי, חיינע ומירקע, ואגדל את הילדים שלהם. אני תופרת טובה. נשים בכל מקום אוהבות להתלבש. תהיה לי פרנסה. אז הלכתי לפגוש את אבא שלך. הוא עמד ככה על יד הדלת של הבאָראַק שלו ותפר כפתור בחולצה. לקחתי את החולצה ומיד תפרתי כמו שצריך."

אני זוכרת שהרגשתי אושר

"אבא שלך דיבר בידיש כזאת של קונגרעס פולין: 'איך זעיי אַז איר זענט (זייט) אַ שניידערין'. (אני רואה שאת תופרת). 'כן, אני תופרת, עניתי, ואם אתה יודע שאני תופרת, אז אתה גם יודע שאני קאַצעטניצע? אנשים הסתירו אז שהיו במחנות ריכוז. אז אבא שלך ענה: 'נו, בין איך אַן אַרעסטאַנט'. נו, ואני אסיר." (אבא שלי ברח לרוסיה בזמן המלחמה ושם מכר מעיל, נתפס ונשלח לסיביר, ישב בין פושעים וזכה לחסותו של רוצח שהתלהב מהישגיו בדומינו. סוס המירוץ עליו מהמרים). "ככה נהיה שידוך. הוא היה יפה. ואני כזה קטנה מכווערת. והוא בכל זאת לקח אותי. הוא רצה לנסוע לאמריקה, אבל היו לו בארץ שלוש אחיות ואח. אז אמרתי לו שאני לא רוצה לחיות יותר בגולה ולי לא נשאר אף אחד, אז האחיות שלו יהיו משפחה שלי. ופה בארץ דודה סימה אמרה: 'מיין שיינער ברידער האט גענימן א קליינע מיאוסע אלמנה' (אחי היפה לקח אלמנה קטנה ומכווערת). ואני פעם אמרתי לה: 'אם לא היתה מלחמה, לא הייתי מכירה אותך ואותו ואת כל הריקבון שלכם.' ושם את נולדת. בבית חולים דרוזנטל. רופא גרמני הוציא אותך במלקחיים, כי אני קטנה ואת היית גדולה. אחרי הלידה ראיתי שהפרצוף של אבא שלך עצוב. אז אמרתי לו: 'למה אתה עצוב, כי זה לא בן? לא נורא, יהיה שם אחרי האמא שלי. אני

לא רוצה שהיא תהיה לבר, כמוני. אני רוצה שיהיה לה עוד אח או אחות, שאם היא תהיה בחדר לידה, שהאחות שלה תעמוד לשמור אחרי הדלת. צדקתי. טוב שיש לך שתי אחיות. חיכינו בגרמניה עד שהגיע התור שלנו לעלות. נסענו ברכבת למרסיי ומשם על האוניה 'נגבה' במשך שבוע ימים. כולם הקיאו והרגישו רע, רק את רצת בין כל האנשים. פחדתי שיתנו לך עין רעה. ראינו את חיפה מהים ואני זוכרת שהרגשתי אושר."

שיכון ג'

מסביב לשיכון עממי ג' שיכונים מיוחדים: שיכון חברת חשמל, שיכון עובדי עירייה, שיכון עובדי קופת חולים, שיכון חקלאי (וילות) ושיכון צבא קבע. שם גרה גם צביה פרס. ביום הזיכרון בבית הספר, היא עומדת ליד התורן בראש מורכן מאוד, כפות ידיה מאוגרפות וצמודות היטב לגוף. אני לא מבינה למה, אבל אם צביה פרס עומדת כך, סימן שצריך.

וכשגברת בליצקי הובהלה לבית חולים, נשארה רוח'לה בתה אצלנו ואמא השכיבה אותה לישון. לפני זה הסירה ממנה סוודר ואפודה וחולצה וגופיה חמה וגופיה רגילה. "נו מה את אומרת? כמה בגדים אפשר להלביש לילד? היא יצאה מהבֹּוֹרָה." במלחמה הועמדה אמא של רוח'לה עירומה לפני כיתת יורים, נפלה עם המתים לבור, אחר כך הבינה שהיא חיה, הזיזה גופות, יצאה ורצה בשלג עד שעבר כפרי עם עגלת חציר, אצלו הסתתרה וכך ניצלה.

ההורים של מיר'לה ודבור'לה מדברים יידיש ואיתם הרבה פעמים אנחנו עושים את הסדר. בכל ליל סדר, גניה חוזרת על המשפט "נדמה לי שהיטלר היה קצת יותר גרוע מפרעה," וגברת קנר מספרת איך למחנה שלהם הגיע קצין נאצי וחילק לנשים חגורות וסת. כל אשה עשתה מהחגורה משהו אחר: מטפחת ראש, חזיה, חגורה. הקצין בא לבקר והתעצבן: "מה זה הפרימיטיביות הזאת?" התביישו הנשים ולא אמרו שום דבר עד שאשה אחת קצת יותר מבוגרת הסבירה לקצין שכשאינן אוכל גם אינן וסת. אבל החגורות יפות מאוד ותודה רבה. גברת קנר צחקה עד דמעות והאיפור השחור שלה זלג על הלחיים.

אייכמן

כשאייכמן נתפס, אמא הראתה לי אותו בעיתון ומילמלה: "תראי כמה יפים הם היו, גבוהים, חזקים, נקיים מגוהצים ומנומסים. ככה, מיט זייערע העפלחקייט, עם הנימוס שלהם, החריבו את העולם. היינו עומדות בתור לסלקציה ומישהי עשתה צעד מהיר מדי, אז הקצין היה מרים את היד בנימוס: 'האלט. דייענע

ראייה קומט' (חכי, התור שלך יגיע). טוב שיש לי ציצלעך, אחרת הייתי הולכת עם הילדים. בשנת אלף-תשע-מאות-ארבעים-וחמש, בשטוטהוף, היתה לנו שם שיקסע אחת, שבוית מלחמה רוסיה, אולי בת עשרים, מרוסקיה, מסופרת קצר כמו גבר. לילה אחד הגיע איימן. ראיתי אותו. מישהי הקיאה בחדר. הוא כל-כך התעצבן, גירש את כולם מהבלוקים וצעק 'אלע פינף אין ראייה', כולם בחמישיות! ופקד להרוג את כולם. היתה בהלה גדולה. מרוסיה הכניסה אותו לחדר, נתנה לו כוסית ועוד אחת, עד שנרדם והכל התבטל. אם היא מתה, שתהיה בגן עדן, ואם היא חיה, שיהיו לה חיים טובים. ליונה אצלי על החלון אני קוראת מרוסיה."

המורה מרים אומרת שבבוקר, בכל בית, אמא מכינה כריכים ואבא קורא בעיתון "הבוקר". אצלנו אבא קורא "לעצטע נייעס", לא ממש בבוקר ולא נעים להגיד את זה בכיתה. וב"אילוסטריטע וועלט וואך", כל שבוע, סיפור בהמשכים, "יענטעל-ישיבה-בחור" של בשעביס זינגער. "מה קורה היום עם יענטל? כבר יודעים שהיא אשה? תן את העיתון אני מוכרחה לדעת." העולם נעצר: כלי המיטה בחוץ, הכיור מלא בכלים מלוכלכים ופינת העבודה מלאה בשאריות. אמא קוראת. אסור להפריע.

שנאתי אותם

ב-57' – עלייה גדולה מפולין. שנאתי אותם. מישהו דפק בדלת, איש מבוגר ונער צעיר, לבוש חליפת דודים כחולה. "אמא, רוצים אותך." אמא שטפה רצפה, כעסה, הגיעה לדלת עם סמרטוט ביד, שנייה של הלם ואז צעקה: "מוטקה! קפצה עליו, ושניהם בכו והתנשקו. הנער, אייזיק, חיך בטמטום, ואני הסתכלתי בזעם. "מה את רוצה? גם את תתנפלי ככה על הבנים של השכנים אחרי איזה מלחמה. מוטקה חבר שלי מוילנה." וכך הגיע איצק'ה, ונכנסה פסיה-לאה ואיתה נערה "לא בסדר", נשיקות, בכי, ועסקו בילדה המפגרת, הכל מהיטלר, אמרו. ובאו חיינע ומשפחה, ודוד אָבָה, שקילל את חרושצ'וב ואת בן-גוריון. שם הסתדר וכאן החום שורף. כשמירליה, אשתו, הגיעה, לא היה רעש ולא היו צעקות. השתיים התחבקו ובכו. הרבה זמן. בשקט. דודה מירליה הביאה לאמא תמונה של בעלה ושל אחותה וסיפרה שמצאה מעט חפצים בבתי הגויים בכפרן.

“אתה בחרתנו”

“אצלנו התחילו להעביר לגטו רק בארבעים-ואחת. אני תפרתי לכולם את הטלאי הצהוב. חילקו 'רשיונות חיים'. בתעודה הזאת מותר היה לכל משפחה רק שני ילדים. מי שהיו לו יותר, היה צריך לבחור מי יהיה רשום. אבל מי שלא היו לו ילדים 'לקח' ילד אחד ממשפחה של שלושה ילדים. ככה בעלי ואני לקחנו את אח שלו שהיה בן שתיים-עשרה. הוא היה ילד נחמד, רובלע. ראובן זילברוואסער. באקציה של הילדים רץ לראות מה קורה. צעקתי לו 'רובלע, לאן אתה רץ?' והוא צעק לי בחזרה, 'אני כבר ילד גדול, אני יודע מה אני עושה', ולא חזר. יום האקציה של הילדים, זה היום שאני מדליקה נר בשבילי. כאלה תאפונעס. פתאום באו וחטפו. היתה מהומה והיו שואלים 'ווי פיל קעפ דארפמען? כמה ראשים צריך?' רצו מכל הכיוונים למי שהיה מְלִינָה, מלונה, מחבוא, רצו, חיפשו את הילדים.

“הרבה יהודים ברחו לרוסיה. גם מרדכי, הבן-דוד שלי. אבא שלו, הרב אידלמן, התחנן לפניו שלא ייסע כי שם הוא יאכל חזיר. אבל מרדכי נישק לאבא את הידיים והתחנן 'קום מיט מיר', בוא איתי. חבל. יכול היה לחיות. גענס, זה היה ראש המשטרה היהודית, הוא היה מוסר את הזקנים והחולים שיילכו לפונאר ואת הצעירים היה מבריח ליער, לפרטיזנים. הוא היה איש חזק. ידע טוב פולנית וליטונית וגם ידע איך לדבר עם הגרמנים. ראית בטלוויזיה את ההצגה 'גטו'? ראית את הצחקן הזה שהיה גענס? ככה בדיוק הוא היה. ככה הוא נראה וככה הוא דיבר.” אמא, אני אומרת, את יודעת שזה שחקן ערבי? יוסוף אבו ורדה. מה את אומרת? תראי מה זה כישרון!

“עבדתי בקיילים שלוש שנים. זה היה בית חרושת לעורות. הייתי מכינה צווארונים למעילים של הגרמנים. עשיתי את זה כל-כך טוב. אי אפשר היה להרגיש איפה החיבורים. כולם קינאו בנו, קראו לנו 'אתה בחרתנו', כי מי שעבד בקיילים היו לו חיים יותר בטוחים. אפשר היה להסתדר עם האוכל, הרעב היה פחות קשה. ב-1943 התחילה הליקוידציה של הגטו ואז עברתי שלוש סלקציות עד 1944. משם העבירו אותנו לגטו קובנה. הייתי שם חודשיים. ומשם לשטוטהוף.”

“אף פעם לא נפגשנו”

“למחנה שטוטהוף הגעתי ביום שמש נהדר. מסביב הכל פרח. התקדמנו בשורה לאט. זה המקום שהפרידו בין הגברים לנשים. שם נפרדתי מבעלי, האושר הכי גדול של החיים שלי. הוא צעק לי מרחוק: 'תזכרי, אם אנחנו נשארים בחיים, אנחנו נפגשים אחרי המלחמה בוילנה.' אף פעם לא נפגשנו.

הכניסו אותנו לאולם גדול. עמדו שם שני סלים ענקיים עם תכשיטי זהב. הקאפו הפולנייה אמרה לנו להוסיף גם את התכשיטים שלנו. התיישבנו באולם ונרדמנו ככה כמו שאנחנו. בבוקר מוקדם העירו אותנו ועשו לנו בדיקה גינקולוגית. היו שם ילדות בנות 14 שלא הבינו כלום. הכפפות של הרופא יצאו מלאות דם. אמרו לנו להתפשט לגמרי ועמדנו באולם. נכנס קצין גרמני וצעק haben sie Läuse? (יש להן כנים?). גילחו לנו את הראש ומשם למקלחות. באמת מקלחות. אחר כך חילקו לנו בגדים שהורידו מנשים אחרות. נתנו לאשה גבוהה שמלה קטנה, לאשה נמוכה שמלה גדולה. ככה התחילו החיים שם. מערקע, הלאגער שוועסטער שלי, תמיד גנבה: פעם חתיכת לחם, פעם תפוח אדמה. התחננתי לפניה, אל תגנבי. יתפסו ויהרגו אותך. אני פחדתי לגנוב. פעם מצאתי במרק קוביית בשר. החלפתי אותה בחתיכה גדולה של לחם ואכלנו יחד.

"מישהי חיברה המנון לשטוטהוף: 'מיר זאיינען די שטוטהופער יידן / די נאייע אירופה בויען מיר. אנחנו יהודי שטוטהוף / את אירופה החדשה אנחנו בונים. והפזמון: 'אוי שטוטהוף, את מגיעה לי עד הגרון / אוי שטוטהוף מתי נפטרים כבר ממך / אוי שטוטהוף מתי תגיע השעה / שנהיה משוחררים.¹"

"בבוקר הקפדתי לא לדרוך על פנים של מישהו. הערימות של הגופות היו באמצע הבלוק ואי אפשר היה לעבור. רציתי להתרחץ והמים היו בצד השני. עשיתי צעד אחד על רגל של מישהי, אחר כך על חזה של מישהו אחר. השתדלתי לעשות צעדים גדולים, אפילו שאני קטנה, רק לא לדרוך על פנים."

"היה מוסר"

"יום אחד בא איכר גרמני לבחור אסירות. כמו בשוק עבדים. לקחו אותי עם עוד שלוש בנות לעבוד בכפר מרינאו. עבדנו שם בהוצאת סלק סוכר. ישנו בעליית הרפת מעל הפרות. הבלבוסטע היתה סוגרת אותנו מבחוץ. בלילה היינו צריכות פיפי אז היינו עושות בקופסא ושופכות החוצה דרך החלון. היינו ארבע: נעקקע, אני ושתי אחיות, חסיה ודובקה בנות של רב. כל הזמן שמרו זו על זו. לאחת היו שתי צמות שחורות ארוכות, אפילו לגרמנים לא היה לב לגלח אותן. כמו מהתנ"ך היא נראתה. אם נתנו להן חתיכה בשר, לא נגעו. בלילה, כשכיבו לנו את האור וסגרו מבחוץ, היינו שרות בחושך. יום אחד, הבת של הרב אמרה שיום כיפור. היא סימנה את הימים על הקיר. באותו יום הוצאנו סלק ולא אכלנו.

1 "אוי שטוטהוף ביז צום האלדז ביסט דו מיר / אוי שטוטהוף וי וערט מען פוטער שיין פון דיר / אוי שטוטהוף וען ועט שיין קומען די צייט / און מיר וועלן זיין באפרייט."

"אני זוכרת שבוי מלחמה סקוטי בשם דונקן והשני הוגו. לקחו להם גם את הנעליים בלילה כדי שלא יברחו. הם מאוד עזרו לנו. אם השף היה רחוק, הם עשו לנו סימן שגנוח, וכשהתקרבו, עשו כאילו מגלגלים בשפם ואז ידענו לחזור לעבודה. דונקן בכוונה קילקל את הטרקטור ותיקן ושוב קילקל. יום ראשון אחד דפקו על הדלת של הרפת, הציגו את עצמם ולחצו לנו יד, אמרו ששמו לב שאין לנו מטפחות על הראש כשאנחנו בשדה לכן הביאו פיז'מה, חוט, מחט, אצבעון ומספריים. גם ראי קטן. הייתי כל-כך מאושרת. עשיתי לכולנו מטפחות ולדובקה לא היו תחתונים אז עשיתי לה גם תחתונים. היו להם קרייקרים אבל התביישנו לבקש והם לא תיארו לעצמם כמה אנחנו רעבות.

"הבלבוסטע ראתה שאני חרוצה: הראיתי לה את צווארון החולצה שלי שהיה מעובד בחוטים לבנים. היא התלהבה ואמרה: 'דו קליינע, דו קומקסט מיט מיר. את, קטנה, את בואי אתי.' מאז ישבתי בבית של האיכר, פאסט קראו לו, ותפרתי. היה לי חדר, מכונת תפירה ומגהץ. היא לא רצתה לתת אותי לחברות שלה, רק לה תפרתי. הייתי הקליינע יודכן שלה. חשבנו שאנחנו נשארות שם כל החורף. אבל נשארנו שם שלושה חודשים. בוקר אחד, ראיתי שדונקן עצוב מאוד, והוא לקח אותנו בעגלה לנקודת איסוף של כל השבויים בלינדנאו. החזירו אותנו לשטוטהוף. אני מתפלאה על החברות שלי, הן היו צעירות, יכלו לעשות אהבה עם השבויים, אולי היו נשארות בחיים. אף אחת מהן לא חיה. רק אני. היה מוסר אפילו בזמנים כאלה."

סוכר

"כשהגרמנים הריחו את הסוף, הם לקחו אותנו על אוניות. תשעה ימים היינו על המים. המון מתו מחנק. בלי אוכל. בלי מים. כשירדנו מהאניה כולם רצו וצלף גרמני ירה באנשים. סחבתי את מערקע על הגב. הרגשתי שאין לי כוח ועזבתי אותה. רצתי כמה צעדים וראיתי שהצלף מכוון אליה. חשבתי: אמהות עזבו ילדים, אחיות את האחים, אין לי כוח, היא אדם זר, חזרתי ושוב העמסתי אותה וככה רצתי עד לצד של הרוסים. היא נראתה כמו בולדוג. העיניים בלטו, היה לה שפם וזקן כמו לגבר. הושבתי אותה ליד איזה קיר ורצתי עד לגג של בית שעליו היה מפוזר סוכר. היו שם גם כמה קופסאות שימורים. ושוב רצתי. קצין רוסי ראה אותי וקרא לי. הוא חשב שאני ילדה, נתן לי שוקולד. שמרתי את השוקולד הרבה זמן. רציתי שיהיה לי כיבוד כשאפגוש מישהו מהמשפחה. חזרתי למקום שבו עזבתי את מערקע. גוי זקן הסתכל על הסוכר שלנו. נתתי לו קצת. הוא ליקק לאט ואמר גם לנו לאכול לאט. אחרי רעב כזה אפשר למות מהאוכל. שקלתי 25 קילו. רק בגלל הציצלעך שלי ראו שאני אשה.

"איך וויל נאך גיפעלן ווערן"

היא מגרדת בראש. תנועות קטנות ומהירות, כאילו מסלקת כינים. הרופאים אומרים שכלי הדם שלה סתומים וזוהי תחושת הנימול בגופה. "איפה המסרקים שלי"? היא שואלת. "תסדרי לי את התסרוקת." בית חולים כמלון. חדר פרטי. שירותים צמודים. אין צורך להתיידד, לדבר, לרחם, להרגיש אמפתיה לאחרים. "אני צריכה לשירותים." אני אביא לך סיר למיטה. 42 קילוגרם מעיקים. רגע, אקרא לאח שיעזור לי. "רגע רגע אימליה," אומר האח, "נעשה את זה יחד. אחת-שתיים-שלוש. יופי! כל הכבוד." מכאן – הבת. חלוק הניתוחים נפער. ערווה מעליבה, מדולדלת, ישבן תפוחי לבן, משתדל לשמור על צלם. בטן זקורה, לבנה וחלקה תומכת בשדיים צחורים ופטמות פטל. "שאדי, מהר." אמי למרגלות האסלה. "למה לא קראת לי? ביקשתי שתתני לי לעזור לך." בחזרה בעזרת הזרועות והחיך של שאדי. "נו, תראי, א מענטש דארף לערנען אזוי פיל צו זען א תחת פון אן אַלטע יידענע. (בן אדם צריך ללמוד כל-כך הרבה בשביל לראות תחת של יהודיה זקנה). תחליפי לי את החולצה. הלחצניות כאן משופשפות לגמרי. זה נסגר עקום." תגידי, מה את חושבת, את בסאלון? כל רגע תחליפי תלבושת? "איך וויל נאך גיפעלן ווערן (אני עוד רוצה למצוא חן)."

איפה מערקע

"מעניין איפה מערקע עכשיו. אחרי השחרור היא נסעה לאוסטרליה, צריך לחפש אותה פעם." חפשי אותי, אמא, אני פה. את אוהבת אותי? כבר לא אקבל תשובה. ניצחה אותי, הקטנה הזאת.

שחור חום

Schwarz Braun ist die Hazelnuß
Schwarz Braun das Gesicht
Schwarz Braun muß mein Mädcl sein,
So genau wie ich
Hollarie –
So wie du! Hoc-ha-ha

"שחור-חום הוא אגוז הלוז / שחורים-חומים הפנים / שחורה-חומה צריכה נערת להיות / בדיוק כמוני, הולארי / בדיוק כמוך / הוֹכְ-הָ-הָ."
למה אני זוכרת דווקא את השיר האוסטרי הזה? האם הניעה את דוושט ה"זינגר" ושרה בגרמנית, או סתם כך ליד השולחן במטבח? מתי בכלל למדה אותו? מתי שרו את זה? כשהלכו בשורה, בשלג, בקור, או "באַפּל מיט דער קֶנְדֶה הוֹך", במסדר עם הידיים למעלה, אבל אני זוכרת שתמיד שרה בקצב, בגרמנית, כמו שיר לכת, בייחוד את הפזמון: "הולארי, זו וי דו!" בצחוק גדול שרה.

שבתאי מג'ר שלושה שירים

מחר יימחק

מָחַר יִמְחַק שְׁרִיד אֶתְרוֹן מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
 וּבְמַלְיָם פְּשוּטוֹת וְחִדּוֹת יֵאָמְרוּ בְּרִכּוֹת אֲשֶׁכְּכָה
 וְעוֹרְכִים יְחוֹלְלוּ מֵעַל הָרְאשִׁים
 הֵם פֹּה לְתַמִּיד. וְהַדּוֹר הַשֵּׁנִי, שְׂאֲנִי
 מֵתוֹכוֹ, יֵאָבֵק לְגִלוֹת חֲפוּתוֹ וּמְמַחִים
 לְמַדוֹן יִלְמְדוּנוּ אַרְשֶׁת בְּרִיאָה וּמְמַחִים
 לְמִמּוֹן יֵאֲלָפוּ נְחָשִׁים
 הֵם פֹּה לְתַמִּיד. וְהַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי
 שֶׁגָּדַלְתִּי אִתּוֹ יִחְזַר לְסוּרוֹ וְיֵצֵא
 לְרַחֲבוֹת וּמְמַחִים לְרִגִיעָה יִנְחוּ
 אֶת דֶּרֶךְ הָאֲשֶׁר וּמְמַחִים לְכַנִּיעָה
 יִלְמְדוּנוּ לְכַבֵּשׁ גְּאוּהַ בְּחֻדְרֵי מִסְתָּרִים.

02:33

זו שְׁעַת הַפּוֹרְיוֹת
 שְׁעַת מְעַצְבֵּנָת
 זו שְׁעַת הַצֶּרְפָּד
 הַנּוֹגֵס בַּשָּׁנָה
 זו שְׁעַת הַדָּם
 שְׁעַת הַחֲרָחוּרִים
 שְׁעַת הַחֲוָרוֹן וְהַחֲלָשָׁה
 זו שְׁעַת הַפְּרֻכּוֹסִים
 שְׁעַת הַדְּמָמָה הַנִּגְנָרָת

שַׁעַת הַמְלָאָה הַמְתָּה
זו שַׁעַת הַשָּׁנָה
שַׁעַת מְתוּקָה
זו שַׁעַת הַחֹלֶם
הַמְתַּהַפֵּךְ בְּקִבְרוֹ

כְּמוֹ אֵשׁ כְּמוֹ רוּחַ

לְשׁוֹן הַמַּה-שָּׁמוּ כְּמוֹ אֵשׁ כְּמוֹ רוּחַ
כְּמוֹ הוּא עֲצָמוֹ בּוֹרַח מִמָּה שֶׁהוּא נִדְחָק לְהִיּוֹת
כְּמוֹ לְשׁוֹן שֶׁל מַה-שָּׁמוּ כְּמוֹ אֵשׁ כְּמוֹ רוּחַ
כְּמוֹ זִיוֵף שֶׁל הַעֲתָק מְרוּחַ כְּמוֹ אֵשׁ כְּמוֹ רוּחַ
נִעְלָה וּמְתַמוּגַג בְּמַעֲלָה מְתוּן שֶׁל הַפְּרִיכוֹת הָאֲנוּשִׁית
כְּאֵלֵּי זֶה הִיָּה מִשָּׁג חֲתוּם בְּאֵשׁ בְּאֲדָמָה בְּזָרוּעַ נְטוּיָה
צוּמָח כְּמוֹ תְּרַגִּיל וּמְתַהַלֵּךְ וּמְתַפְתַּח כְּמוֹ עֵץ כְּמוֹ דָב
כְּמוֹ סוּס פְּרָאִי שֶׁרָץ בְּרוּחַ כְּמוֹ רוֹכֵב אֲצִיל כְּמוֹ צֶל שֶׁל אִישׁ
טוֹרַח אֶל אֶהוּבָתוֹ
הֲצִל שְׁמוּצִיא מְמֹנֵי הֲצִל שְׁמוּצִיא מְמֹנֵי הִנֵּה בּוֹאִי
שְׁבִי בְּצִל בֵּיתִי שְׁבִי בְּצִל חִיקֵי בְּצִל סִפּוּרֵי נִרְעֵד עַל קִיר
חֲכִי עָמִי עַד שֶׁאֲחַדֵּל לְקַפֵּא חֲכִי
כְּמוֹ אֵשׁ כְּמוֹ נִתַּח עֲגֻלָּגַל עַד שֶׁאֲקַרָא בְּמַפְרָשׁ חֲבָקִינִי עַד שֶׁאֲכַרַע
בְּמַפְרָשׁ אֲנִיחַ אֶת רְאשֵׁי עַל יְרֻכָּךְ חֲבָקִינִי עַד בּוֹשׁ עַד כְּלוֹת רְצִיחִי
פַת לְחֲמֵי הַנִּיחִי לְפָנַי הֲבִי לִי מְלִים תְּנִי לִי אֶת שִׁפְתַי גְּלֻגְלֵי אֶת לְשׁוֹנִי
בְּפִי גְּלֻגְלֵי אֶת לְשׁוֹנִי בְּפִי כְּמוֹ רוּחַ כְּמוֹ אֵשׁ, שֶׁקַּט

נועה חזן

תמונות

את התמונות הישנות שלו שצולמו לפני שנולדתי, שמר אבא בערימה בתוך שקית נייר חומה. גם לאמא היתה ערימה אחת כזאת, דקה יותר. את שתי הערימות, חומות-צהבהבות, שמרו במשך שנים ארוכות דחוקות במעמקי הארון הגדול בחדר השינה שלהם, רחוקות מהישג ידי הסקרניות. עד שנות בגרותי, לא ניתנה לי האפשרות להביט בתמונות הללו. עברם של הורי היה מחוץ להישג ידי.

בניגוד לערימות המוסתרות, היו תמונות חתונתם גלויות וחשופות למגע. גדולות, שמורות בין שני משטחי קטיפה ורודים, פרושות כמניפה, מופרדות ונתונות במסגרות לבנות עם פס כסף. נהייתי לפתוח את המניפה בחגיגיות, מופתעת בכל פעם מחדש מהתפשטותה הפתאומית בין ידי. היום נשרו מרבית התמונות ממסגרותיהן ואבדו. מניפת התמונות נותרה כפיה של אשה זקנה; שפתייה משוחות בשפתון ורוד בוהק וחיוכה חסר שיניים.

ליד אלבום החתונה של הורי עמד האלבום הכחול. אלבום יחידי שדפיו דביקים וכרוכים בסליל מתכת. לעומת ערימת התמונות שזנחה בארונם בחוסר סדר, הפתיע האלבום הכחול בעריכתו הקפדנית. פותחים אותו שני תצלומים מתקופת הריונה של אמי; בראשון היא מופיעה לבדה, וניצבת בפרופיל המדגיש את הריונה. בשני היא עומדת, פניה למצלמה ואבי עומד לצידה. מעל לתמונה המשותפת הודבק פתק לבן, ועליו, בכתב ידה של אמי, רשומות המלים: "אלה הורי". בחיוך קפוא הם עומדים, מחובקים בנוקשות, לבושים בבגדים תואמים כמו שני חיילים הסרים לפקודה. אולי פקודה מטעם עצמם: להתחיל מחדש. עברם, בארצות אחרות ובשכונות עניות, אינו ראוי. טמנו אותו בארונם ואימצו להם התחלה חדשה. אז נולדתי אני, בתם הראשונה.

מן הפתקים הכתובים בכתב ידה, אני לומדת היום שהיתה זו אמי, סרבנית הנוסטלגיה, שערכה את אלבומנו הראשון. באותו דף באלבום, ליד תמונת הורי המגויסים, מודבק עוד תצלום; אחות בחלוק לבן וארוך נושאת בחיקה תינוקת עטופה. זו אני. מאחורי האחות, בטורים ארוכים וסדורים, שוכבים תינוקות קטנטנים, גופיהם עטופים בתכריך לבן ופניהם לא נראים. רוחות רפאים

קטנות. ביום מותם כביום היוולדם יהיו מכורבלים בתכריכים. במקום אשה בחלוק לבן, יהיה זה גבר לבוש שחורים שיישא את גופם, יטמינו בחיק אחר. בכיים הדק יוחלף בבכי אוהביהם. ספורים, סדורים בטורים ארוכים, ישכבו כפי ששכבו פעם.

בשנים שהגיעו אחר כך גדלה משפחתנו. לאלבום הכחול ולאלבום החתונה הצטרפו עוד אלבומים. מפעם לפעם, בימי שישי, נהגנו ללכת לחנות הצילום שבמרכז המסחרי ולקנות אלבום חדש. אלבומי הדבק הרחבים הוחלפו באלבומי כיסים נוחים לקיטלוג.

בשבתות גשומות, כשלא יכולנו לצאת לטייל בחוץ, היינו מוציאים את התמונות החדשות משקיות הנייר של חנות הצילום ועורכים אותן באלבום: מסדרים אותן בקפידה, על פי סדר כרונולוגי מדויק, על פי מקומות ואתרים. חוויות ואירועים הלכו והצטברו באלבומינו המתרבים, ללא פערים וללא קטיעות. היסטוריה משפחתית אמינה ויציבה נוצרה.

בבוקר שבת גשום אחד פתח אבא את כל אלבומינו, שלף תמונות מפה ומשם והכניסן לאלבום נפרד. היה זה לאחר מותו הטראגי של בן דודנו איתו נהגנו לבלות לעתים קרובות. שנה אחר כך מת גם סבי. שוב דיפדף אבי באלבומי המשפחה הערוכים, שלף מהם את כל התמונות בהן הופיע אביו וקיבץ גם אותן באלבום מיוחד. באלבומי המתים נחו התצלומים ללא סדר. תצלומים ישנים בשחור לבן הונחו לצד תצלומים אחרונים, חדשים. סוף נדבק להתחלה. רצף חייהם של המתים איבד מחשיבותו.

באלבומינו לא נותר זכר לסבי ולנכדו, בן דודנו. מכיסי התמונות שהוצאו מבצבץ רק צידן האחורי של התמונות שהוכנסו בעמוד מאחור. חותמת חנות הצילום מוטבעת עליהן ומחזירה אלי מבט ריק. הרצף האמין והיציב עליו עמלנו הפך לתיעוד חסר של חיינו. היסטוריה משפחתית חדשה הומצאה והותירה אותי עדה לסילוף סדר העובדות ולקטיעתו של הסיפור.

משהתערבבו ממילא העבר וההווה, שלף אבי ממעמקי הארון את שקיות הנייר החומות עם התמונות הישנות וביקש לסדרן באלבום. אמא גם היא הסכימה לצרף את תמונותיה הישנות שצולמו לפני שנולדתי. פיזרנו את תמונותיהם על השטיח וסלון ביתנו הפך לגן עדן נוסטלגי. הם ניסו למיין את התמונות, לזכור מה קדם למה, היכן צולמו התמונות ומתי. מן התמונות בשקיות חייכו אלי פנים שלא הכרתי: אמי לבושה בשמלות מיני קצרות ובנעליים גבוהות עקבים, אבי קופץ ראש מצוקים גבוהים בבגד ים צמוד, משחק כדורסל באיזה מגרש שכונתי, בלי חולצה, ומחבק נערות זרות. על פי הוראות הורי, צו זיכרון המעורפל, הכנסתי את התמונות הישנות לכיסי האלבומים. יום שלם ארך המיזן ובסופו נותרו תמונות רבות ללא זיהוי.

שוב ושוב אני מתבוננת בתמונות. מנסה להקשיב לסיפורן, להבינו מתוך הרצף בו הן מסודרות באלבומים ונכשלת. מן הצד הן נראות כחתך גיאולוגי, שנוצר בשבר ההר הפרטי שלי. השכבות המרובדות הן שרידיהם של עידנים ישנים. בהעדר מומחה שיעיד על זמן היווצרותן אני טורפת אותן כאילו היו ערימת קלפי משחק, מסדרת מחדש וממציאה את הסיפור שלהן; לא את זה העומד מאחוריהן אלא את זה שלפניהן, בינן לביני. מסתיר את עברן אבל גם משחרר אותן. בשבילי.

רון בן טובים אֶבֶב שִׁירָה

אל"ף

1#

לְכַתֵּב עַל מַתַּג הָאוֹר הָאָדָם וְהַזֹּהָר בְּחֶדֶר הַמְדַרְגּוֹת. לְמַצֵּא דְמוּי לְאוֹר הָאָדָם
בְּחֶדֶר הַמְדַרְגּוֹת:

פָּצַע

חִצְקוֹן

עֵין

שָׁמַשׁ

2#

לְהוֹסִיף פְּסָקוֹל לְמַפְסֵק הָאָדָם וְהַזֹּהָר מֵעַל הַמְדַרְגּוֹת. לְמַצֵּא אֶת הַצְּלִיל שֶׁמְלִיָּה
אֶת הַטָּפוֹס לְדָלֶת:

צָעָדִים

הִתְהוֹדִים

מִפְתָּחוֹת

רְשָׁרוּשִׁים

3#

לְכַתֵּב עַל הַמַּתַּג הַזֹּהָר הָאָדָם בְּצוּרָה שִׁירִית. לְחַבֵּר מִכְתָּב אֶלְקָטְרוֹנִי לְעוֹרֶף
כְּתֹב עֵת לְשִׁירָה:

רְמָאִי

אֲדוֹנֵי הַנִּכְבֵּד

אֲלִיל

אֲהוּבֵי

בי"ת

1#

לכתב על הנילון הנצמד אל קצרת הסלט. למצא דמוי למשטח החלק והמנחם
לפני שנכנס למקרר:
משטח קרח
בלון יום הלדת
יום אביב
ירכים פנימיות

2#

להוסיף פסקול לישור הקמטים בצדי הנילון. למצא את הרגע בו הנילון הופך
משלם יותר:
צביטה
חדירה
משיכה
נשיכה

3#

לכתב על פני השטח המתלשרים בצורת שיר. לחבר דאר אלקטרוני לעורך
מוסף תרבות:
רוצח
אדני הנכבד
שקרן
אהובי

גימ"ל

1#

לְכַתֵּב עַל לְכַתֵּב שִׁירִים. לְמִצָּא דְמוּי לְיֵאוֹשׁ מוֹל דְּף רִיק:

אָפֶק

זְעָה

פִּיחַ

חָבֵל

2#

לְמִצָּא פֶּסְקוֹל לְאִי הָעֵשִׂיָה. לְמִצָּא אֶת הַרְגַע בּוֹ דְּף מְשַׁחֵיר:

שֶׁקֶט

דְּמָמָה

מוֹעָקָה

תּוֹדָה

3#

לְכַתֵּב עַל הַפְּשָׁלוֹן לְכַתֵּב שִׁיר. לְכַתֵּב מְכַתֵּב לְיֵלֵד שְׁפַעַם הִיִּיתָ עַל סְפָסֵל שְׁעָלִיו

אֶתָּה חוֹלֵף עֲכָשׁוּ עִם מְכוֹנִית. לְבַקֵּשׁ:

סְלִיחָה

אֶלְפֵי מוֹנִים

מְחֵלָה

עֲזָרָה.

עידן אלמוג

אלוהי הג'וקים

לרבקה

זאב אמר שהוא מעדיף לקצר הפעם, כי אמא שלו מחכה לו בבית, והיא די עצבנית. אמרתי בסדר, בכל מקרה הפינצטה אמורה לחסוך זמן. הוא הרים את הג'וק שאספנו בחצר האחורית, נידנד אותו מצד לצד, ומיהר להגיד "נראה לי שזה נדיר, אפילו נדיר מאוד." הזיהוי שלו תמיד מדויק. מרחוק הוא יכול לקבוע אם זהו פושט או נדיר. בדרך כלל, רוב הפושטים לא עושים שום דבר, חוץ מלזחול. כששמים אותם על פתח הביוב בחדר האשפה, ופותחים את ברז המים, הם אף פעם לא מצליחים להילחם בזרם, נאחזים בשתי הרגליים לכמה שניות בסורגי הברזל על הפתח, כמו בגלגל הצלה, אבל ברגע שמגבירים את הזרם או מוסיפים קצת אקונומיקה, הם נופלים למטה ונעלמים.

הנדירים, לעומת זאת, עפים כמעט כולם, במהירות, למרות שיצא לי להיתקל גם בכמה שלא ידעו בכלל לעוף, ובכל זאת עברו כמו נדירים אמיתיים את מבחן ההטבעה, נתקעו שעה בפתח הביוב, הרגליים שלהם אוחזות בסורגים, הכי חזק שאפשר, מתעלמות מהשינויים בזרם המים – ימינה, שמאלה, חזק וחלש – ואפילו אחרי זמן מה, כשכבר נדמה שהקרב גמור – הגוף שלהם כולו מכווץ, בכלל לא זז – סוגרים את ברז המים ופתאום אחד המחושים שלהם זז, ולפני שאפשר להגיד, זאב, תראה! הוא בורח לנו, הם צולעים משם בצורה לא הגיונית: איך לעזאזל הרגליים הדקות שלהם מצליחות לסחוב את הגוף המעוך.

בהתחלה עוד הייתי מתווכח עם זאב. עיצבן אותי שהוא קובע כל-כך מהר. היינו מניחים אותם על הבטון מסביב לפתח הביוב, זאב כיוון את הזרם, ואני התפללתי שיחזיקו מעמד, במקרה שהימרתי שהם נדירים, או שלא יילחמו בכלל, אם הימרתי ההפך, אבל זאב צדק בכל פעם מחדש, ואני כבר לא מתווכח איתו. גם הפעם לא אמרתי כלום – אפילו שהג'וק אותו החזיק ביד נראה לי פושט מאוד: גוף חום מדי, בלי כתמים או סימני זיהוי מיוחדים,

מחויבים קצרים וסתמיים, כאלה שממש אפשר לדמיין איך הם נופלים לביוב – אם זאב אומר, זאב יודע.

ישבנו ליד הכניסה למקלט, בשביל המחבר בין שני הבניינים שלנו בשיכון. זאב ישב על הספסל שאנסו עליו לפני כמה שנים את ציפורה, ואני נשענתי על קיר הבטון של המקלט, ליד הגרפיטי, 'אין עם מי לדבר'. כבר הרבה זמן שרציתי לשאול אותו על הג'וקים, איך בדיוק הוא מבדיל ביניהם, אבל כל פעם היה אומר שהוא לא יכול להסביר לי בדיוק, זה פשוט משהו שהוא יודע ושאינן לו הסבר הגיוני, כמו, למשל, העובדה שחלק מהאנשים מעדיפים לשבת בתחילת האוטובוס, למרות שהסיכויים למות שם במקרה של פיגוע גבוהים יותר. רק היום, אחרי שהצקתי לו כל השבוע, השתכנע ללמד אותי. "שים לב," תפס את הג'וק במחויבים עם הפינצטה, הוריד אותו על האדמה, ונתן לו ללכת. "אתה רואה?"

"רואה מה?" שאלתי. הג'וק הזה הלך בדיוק כמו כל ג'וק אחר.

"תסתכל עוד קצת," אמר. "צריך להתרכז."

"הוא עוד יברח לנו," אמרתי, "אין לי כוח לחפש עוד אחד."

"גם כן אתה," אמר, תפס אותו שוב בפינצטה, וקירב אלי. "אתה לא רואה שהוא נדיר?"

"לפי מה?" שאלתי, "הוא נראה כמו פושט."

"פושט היה מת להיות כמוהו," אמר זאב, "תראה איזה יופי" – ככה דיבר בפעם הראשונה שראיתי אותו איתם. באתי אליו אחרי הלימודים. אמא שלו פתחה את הדלת, אמרה שיצא החוצה, ואם אני מוצא אותו, אני יכול למסור לו שלא יחזור הביתה, אלא אם יתנצל. חיפשתי אותו בחוץ, בחצר עם הגרוטאות שהאבא המשוגע שלו אסף לפני שהלך למילואים: טמבון חלוד, מזנון ישן, שלט מתכת דהוי 'למכירה', מהתקופה שניסו למכור את הבית. (אצלנו זה היה שלוש שנים, בהתחלה 'דירת שלושה חדרים למכירה', אחר-כך, 'דירת שלושה חדרים להשכרה', עד שאבא שלי הוריד את השלט ואמר לאמא שלי שהטעות הכי גדולה בחיים המחורבנים שלו, היתה לגור ליד ההורים שלה). מהחצר עברתי לחדרי המדרגות בשורת הבניינים, איפה שזאב מסתתר תמיד כדי לעשן, מצאתי אותו שקוע בשיחים מאחורי הבניין, ליד חבלי הכביסה הריקים של חיה, הספרנית מקומת הקרקע. "תהיה בשקט!" אמר זאב בבת-אחת, כשהתקרבותי, דורך על עלים יבשים, "אתה תבריא אותן!" התכופפתי. מראה מדהים. המוני נמלים, עשרות, לא, מאות, פירקו מה שהיה פעם ג'וק לחתיכות הכי קטנות – רגליים, כנפיים, מחויבים, ואפילו עיניים – כל פעם שחלק אחד התנתק מהגוף, התנפלו עליו עשרים או שלושים, הרימו בעדינות, וסחבו יחד לכיוון המקלט, והחלק הזה מתנדנד כמו סירה. "כבר יותר משעה הן עושות את

זה, אמר זאב. העיניים שלו היו אדומות. כשאמא שלו חוטפת קריזה, היא מוציאה את זה עליו, אפילו אם לא עשה שום דבר. במיוחד אז, בתקופה שניסתה להפסיק לעשן. לא אמרתי כלום בעניין הזה.

"תראה איזה יופי", אמר, היכה על האדמה, ליד הג'וק המפורק, והבריח את הנמלים. "זונות!" אמר, "באו שנייה אחרי שהרגתי אותו." לא הבנתי למה בדיוק עשה את זה – בכלל לא ידעתי שהוא מתעניין בג'וקים – אבל משהו בקול הרגוע שלו, נתן את ההרגשה שיש לו סיבה מספיק טובה.

היתה לו תיאוריה: ככל שיהרוג יותר פושטים, ככה ישפר את מצב הג'וקים, כי יישארו רק הנדירים, והם יילכו וישתכללו. "אני בעצם עוזר להם", אמר, "כאילו אני האלוהים שלהם." אחר כך הראה לי בחדר האשפה איך מבדילים בין הסוגים, והרשה לעזור לו, בתנאי שאשאל אותו לפני שאני הולך להרוג, כי הוא לא רוצה לקחת סיכון. זה שהוא יודע להבחין ביניהם, גם בלי שיצטרך ללכת בכל פעם מחדש לברז ליד פחי זבל, לא אומר שכל אחד יכול.

ועכשיו, ליד המקלט, שאלתי אותו אם הוא חושב שג'וק פושט יכול להפוך לג'וק נדיר. "אני לא יודע", אמר, "אף פעם לא ראיתי דבר כזה. הם תמיד טובעים."

"מעניין אם הם יודעים שהם טובעים", אמרתי. אמא שלי אומרת שטוב לדעת איך אלוהים בוחר להשקיע זמן ומחשבה באחת כמוה, למרות שאם כבר בחר להתעלל בה, היתה מצפה ממנו למשהו קצת יותר מוצלח מקיצוץ בקיצבה, הרי דברים כאלה רק נותנים לה יותר כוח להילחם.

"כמה כבר נראה לך שהם יכולים לדעת? וחוז' מזה, בכל מקרה הם מתים למטה, אז גם אם היו יודעים, לא נשאר להם יותר מדי זמן למחשבות. רוצה סיגריה?" הוציא קופסת מרלבורו, שפילח מאמא שלו.

"לא בא לי." הוא לקח שאכטה, לא לריאות, כבר יותר מחודשיים הוא לא מצליח. בפעם האחרונה שהערתי לו הוא ממש התעצבן. "מי אתה שתקבע לי אם אני לוקח או לא לוקח לריאות?" צעק והלך, השאיר אותי לבד בקיצור הדרך של הבתים הפרטיים. הוא ידע שאני פוחד מהכלבים שלהם פחד מוות. עכשיו לא אמרתי לו כלום.

"טוב, נמאס לי מכל זה", אמר זאב, וזרק את הסיגריה, כמעט שלמה, לתוך השיחים. "אמא שלי מחכה. קח", נתן לי את הפינצטה עם הג'וק, "מאה אחוז שהוא נדיר, תשבור תראש בעצמך למה בדיוק", והלך. הסיגריה עוד דלקה ועשן יצא מהשיחים. הרמתי אותה, נזהרתי לא להפיל את הג'וק, חשבתי לרגע לקחת שאכטה, או לשרוף את כל המקום הזה, בסוף ויתרתי, וכיביתי אותה עם הרגל.

הג'וק ניסה להשתחרר מהפינצטה, פירפר קצת בכנפיים, בעט ברגליים. הייתי מוכן להישבע שהוא פושט. הגוף קצר, רק ארבעה סנטימטרים בערך, הצבע דהוי, חום-שחור, לא מבריק כמו של רוב הנדירים. נכנסתי לחדר האשפה, שיחררתי אותו על הבטון, ולפני שהספיק לברוח פתחתי את המים, כיוונתי עליו. בהתחלה עוד הצליח לברוח, אבל בסופו של דבר נלכד במערבולת, הגיע לסורגים, לנקודה עם הזרם הכי חזק. לא היה לו שום סיכוי. אין ג'וק שהיה שורד דבר כזה, בטח לא פושט כמוהו. כשהמשיך להיאחז בסורגים, ספרתי עד עשר, ועד עשרים, ועד שלושים, ראיתי אותו תופס את הסורגים בשתי הרגליים הקדמיות, המחושים מקופלים פנימה, כאילו לא מזיז לו בכלל, לא ויתרתי, צימצמתי את הזרם עם האצבעות, מיקדתי אותו, יותר חזק, יותר כואב, ובסוף הוא נפגע! אחת הרגליים שלו כמעט נתלשה, זזה עם הזרם לשמאל ולימין, אבל הוא השתמש עוד ברגליים האחרות, אז התחלתי לעשות הפסקות בזרם: זרם, הפסקה, זרם, הפסקה, והוא נאחז יותר חזק, בסוף מצאתי את עצמי צועק עליו: תוותר כבר! תוותר! אבל כנראה שגם הפעם זאב צדק. הג'וק היה נדיר. עשר דקות מתחת למים, וכלום. סגרתי את הברז, המחושים שלו התחילו לרחרח, ותוך כמה שניות הוא התחיל לטפס לעבר קצה הבטון. באותו הרגע כעסתי כמו שלא כעסתי על משהו בכל החיים שלי, גל שנאה עלה בי לחיוך שהיה לו על הפנים ולפני ששמתי לב, רגל ימין שלי כבר היתה מעליו, ריסקתי לו את הצורה, פעם ועוד פעם ועוד פעם ועוד פעם ועוד פעם, עד שכל מה שנשאר ממנו היתה עיסה חומה באמצע הדרך לקצה הבטון — תערובת של רגליים כנפיים עיניים ומחושים מרוחים כולם יחד — וכל מה שנשאר ממני היה תחושת ניצחון לא מוכרת.

יודית שחר

ארבעה שירים

21/3/2007

העֲשָׂרִים-וְאֶחָד בְּמַרְץ חוֹשֵׁף אֶת קְלוֹנִי
 אור פּוֹגֵשׁ עוֹר לְבָן, אֶצְבָּע, שֵׁד, יָרֵךְ, נֶחְלִי
 וְרִידִים כְּחֻלְתִּים צוֹבְעִים אֶת דְּרָף הַדָּם
 שְׁאִין לוֹ יָם לְחֵלוֹם. לא הִרְחַק מִכָּאן, מֵעֶבֶר לְגוֹשׁ
 הַבְּטוֹן הַמְשַׁתְּפֵל לַחוּף שְׁטִים פּוֹרְחִים כְּבָדִים
 כּוֹרְעִים בְּתִשׁוּקָה צְהָבָה אֶל הָאֲדָמָה,
 הֶלְאָה מִשָּׁם, מִיִּשְׁהוּ הַקִּיף אֶת עֲצֵי הַיָּזִית הַעֲתִיקִים
 בְּגֵדֵר תֵּיל וְאֶת הַחַיִּים בְּגֵדֵר. כָּאֵן פְּסוֹת טִיחַ
 תְּלוּשׁוֹת כְּמוֹ תְּקֵנָה. בִּיּוֹם הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הָאֵבִיב רְקִפּוֹת
 עָנֵק פּוֹרְחוֹת כְּחֵלוֹנִי, זְבוּבִים מְרַפְּרִים אֶת חַיִּיהֶם.
 רְגְלֵי הַדְּרוֹרִים נִצְמָדוֹת לְטִיחַ הַמִּתְקַלֵּף
 הֵם לֹא יְכוּלִים לְכַנֵּן הַיָּשׁוֹן.

אם פתע יפרוץ

אם פֶּתַע יִפְרֹץ אֵבִיב מִבְּעַד
 לְחֻלְקֵי הָאוֹר
 אָנָּה אֵלֶיךָ
 (אֲנִי יְכוּלָה לְהִרְחִיב אֶת לְבִי
 עַד שֶׁיִּצְמִיחַ זוּג עֲצֵי יָזִית נְטוּיִים בְּכִפָּר
 וְעֵנַת דְּרוֹרִים תְּלוּיָה)

אם פֶּתַע יִפְרֹץ מִבְּעַד
 לְחֻלְקֵי הָעוֹר

אָנָה אַקח
(אַנִי יִכּוֹלָה לְהַצִּיר אֶת עוֹרְקִי
עַד שֶׁהֵדֵם יִשְׁטַף וַיִּפּוֹרֵר
אֶת חֲלוּקֵי הַסֶּפֶק)

עָלִי לְשִׁנּוֹן:
בְּבֵית הַמְּקַמֵּט לֹא יוֹלְדוּ יְלָדִים,
בְּבֵית הַמְּקַמֵּט יוֹנִים לֹא יִטִּילוּ פְּנִינִים בּוֹהֲקוֹת
בְּגִרְנָיוֹם הַמְּטַפֵּס בְּאֲדָנִית, הַבֵּית הַמְּקַמֵּט לֹא
יִפְעֵר חֲלוֹנוֹת לְנֶשֶׁם חָלוּם (אִם אַרְפָּה, אָנִי יִכּוֹלָה
לְרֹאוֹת קְטִיפָה נִפְרָשֶׁת סָבִיב פָּנֵס כְּמַעַט נִכְבָּשׁ
בְּאֶפְלָה בְּקֶרֶן רְחוּב)

שמונה-עשרה שנה לאחר שהלך לעולמו

הוא לא הִיָּה רֶלְוָנְטִי, בְּמִרְשָׁם הָאֲכֵלוּסִין אֲבָדוּ
אֶת הַמְּסַמְכִים, בְּמִשְׁרָד הַפְּנִים טְעֵנוּ שְׁלֹא נִתֵּן לְאַמֶּת
נְתוּנִים, הַחֲתָמְתִּי עַל תְּצַהִיר בְּשָׁבוּעָה בְּפָנַי כְּבוֹד הַשׁוֹפֵט
אָנִי יוֹדֵית שַׁחַר מְצַהִירָה בְּזֹאת שֶׁאֲנִי בְּתוֹ שֶׁל זְכָרוֹ לְבִרְכָה
שְׁנוֹלָד בְּשָׁנַת 1911 בְּטוֹרְקִיָּה בְּשֵׁם אֱלֹזֵר סִבַּח, שֶׁקָּבַל
בְּאַרְץ ב' 1929 אֶת הַשֵּׁם אֱלִיעֶזֶר סִבָּא וּבָחַר לְחִיּוֹת וְלִמּוֹת
כְּאֱלִיעֶזֶר שַׁחַר, וְשֶׁאִפְסָ אֶחָד הַשְּׂמֵט
בְּמִסְפָּר הַזֵּהוּת בְּאַשְׁמַת הַמְּשָׁרָד, מְצַהִירָה בְּזֹאת
שֶׁהוּא זֶה הוּא.

(רְצִיתִי לֹמַר לְשׁוֹפֵט: עֵינָיו הָיוּ חוֹמוֹת וְהָאֲדִימוּ
כְּשֶׁהָיָה זֹעֵם, בְּהִיר פְּנִים הִיָּה, לְשִׁנִּינוּ אוֹתָם נִמְשִׁים
עַל הַכְּתָפִים, רְצִיתִי לֹמַר גַּם אָנִי לֹא הַכְּרַתִּי
אֶת הָאִישׁ וְסִפֵּק אִם הִפִּיר אוֹתִי)

פתחי

פְּתַחִי אֶת הַחֲלוֹן
מֵה כְּבֹר יֵשׁ לְךָ לְפַחַד
קִרְעִי אֶת הַחֲלוֹן

מה כָּבֵד יֵשׁ שָׁם בַּחוּץ
 נִשְׁמֵי אֶת הַשָּׁמַיִם פְּעוּרִים
 יוֹפֵי וְכָאֵב
 דְּגִיגִים מְכַרְסָּמִים עֲנָנִים
 חַיִּים מְפַרְפְּרִים תַּחַת סִכִּין
 נוֹטְפִים מְאוּרִיִּים
 נִהְגִי אוֹטוֹבוּס שׁוֹלְחִים בְּךָ מִבֵּט
 מוֹכְרֵי מִמְתָּקִים בְּשׁוּק מוֹדְדִים אוֹתָךְ
 הַחֲבָאֵת אֶת הַחַיִּים
 בְּתוֹךְ הַתְּחַתּוֹנִים
 וְכִיסִית בְּשִׁמְלָה רַחֲבָה,
 פִּתְחִי.

דורון ליבנה

"כשרוצים לינוק מלשון הקודש, אי אפשר להם לינוק ממנו אלא על-ידי לשון תרגום"

**על תפיסת האמנות של פיקסו ועל הדיבור כתרגום; הסתייעות
בתורת ר' נחמן מברסלב**

אני רוצה להגיד אשה עירומה... אני לא רוצה לעשות עירום כמו עירום. אני רק רוצה להגיד שד, להגיד כף-רגל, להגיד יד, בטן. אם אוכל למצוא את הדרך להגיד את זה, אסתפק בזה. אני לא רוצה לצייר את העירום מכף רגל ועד ראש, אני רק רוצה להיות מסוגל להגיד את זה. (פיקסו)¹

האמן לא השתוקק לומר בשפה כלשהי את המלים 'אשה עירומה', 'שד', 'כף-רגל' וכו', כשם שלא ביקש לצייר תמונות שלהן: הוא רצה לדבר אותן. מהו דיבור? לשאלה זו, הנוגעת בעצם היצירתיות, אגש מכיוון שאינו מובן-מאליו ואנסה לזווג את תפיסת האמנות של פיקסו עם תורת הלשון של ר' נחמן מברסלב. כל אחד מן השניים מבטא בדרכו הכרה עתיקת-ימים בדיבור – שבכל דרכי ההתבטאות ולא רק במלים – פְּכֹּח לברוא ולחדש. הכרת הדיבור ככינון ממשות שבמושגים מנוגדת להכרת המבע (במקרה זה אכנהו 'דְּבִיָּה') כהתייחסות למושאים נתונים ממילא, ובכללם אני-עצמי.² להלן תתברר הדיאלקטיקה דיבור/דבירה, אבל ראשית יש להבחין ביניהם כְּאֲתוּסִים, שכל אחד מהם מקיים תשוקה מיוחדת. מהלך זה הכרחי להכרת יצירה והתפתחות. אינני מחסידי ר' נחמן, אבל בתורתו מצאתי מבנה ברור לדיבור ולדינמיקה שבו. במהלך הדיון תתברר הזיקה המהותית בין קול ובין מבט ואזי יתחוויר קמעא הקָשֶׁר בין האמן לרב.

מושג הדיבור שהצגתי משתמע במלה העברית 'דְּבַר' (דיבור, מאמר, מלה, אבל גם עצם, גוף, חפץ). ההכרה בהשלמה ההדדית של שני ההיבטים הללו נשמעת כמעשה-בראשית, ובמסיטיקה היהודית שררה האמונה, כי עיקרו של דבר הוא צירוף האותיות המכונן אותו. על פי "ספר יצירה", היקום, או ההוויה, הם רְטָטִי צליל המשתברים לזרעי הברות. ההברות מצטרפות למלים, ואלה

מהוות דברים – נשמעים ונראים. צירופי האותיות בלשון הבריאה שווי ערך לאידיאות האפלטוניות ושתי הגישות נפגשות במשאלה של פיקסו לדבר, להשמיע, את האידיאות שלו. גילוי האידיאה, או צירוף האותיות – כלומר האמת שבכל דבר – נחשב בתפיסות מסוימות כתכלית היצירה, או ההווייה. 'תכלית' היא 'שלמות': "ויכל אלהים... מלאכתו אשר עשה..." – המלאכה הושלמה. פיקסו ביקש לומר "תהי בטן" – ותהיה בטן, מושלמת כמובן – מעבר לניתן פְּעִיבֹר חומר וצורה אף במעשה פיגמליון; אלא שכבן-תמותה היה על פיקסו להסתפק בדיבור (החזותי, במקרה שלו), המתנודד בין תכלית הדיבור לבין הדבירה. כך מתקבל משולש: קודקודו – תכלית הדיבור; בסיסו – הדבירה; וגובהו – הדיבור.

היפרדות מלה מעצם, מסמן ממסומן, ביטלה את האמת, הטבועה בדבר כאידיאה, או כשם האלוהי שלו. העצמים נתפסים כמושאים נתונים-ממילא והמלים – כרכיבים במערכות חלקיות ויחסיות של התייחסויות למושאים הללו: השפות. זה הוא תוצא (אפקט) בבל. השבר שב'דבר', כלומר הפער בין מושג למושא, בין מלה לעצם, ניתן לגישור בדיבור. אבהיר זאת במונחים סוציולוגיים המציינים את דמויות ה'אזרח', ה'זר' וה'גר'. 'אזרח' ו'זר' מייצגים את הדבירה, המותנית בשפה. שפה היא חייך בין דובריה לזולתם ודבירה היא אפוא מצב של זרות. מחוץ למערכת זו נמצאות דמויותיו של הגר, הגולה, המייצגות את המדבר. הוא בקי בדבירה של האזרח ושל הזר – לרוב הוא שולט בה עוד יותר מן הדוברים עצמם – והריהו מגשר על הזרות בעולם המושאים.

אפשר לומר כי הזר/הדובר (זרוי בפזורה), משתוקק להיות מוקל, להתאזרח; המדבר-הגולה שרוי בתנועה מתמדת, המנוגדת להיטמעות ולהתאזרחות, להתייצבות ולהתיישבות. זהו המצע לתורת-הדיבור של ר' נחמן:

צריכין שני הבחינות: רצון ודיבור... כי הרצון, שהוא הכיסופין, פועל שנעשה הנפש [הכיסופים הם שמחוללים ומהווים את הנפש] בכוח [כישות שבכוח] ועל-ידי הדיבור יוצא הנפש מכוח אל הפועל... כדי שתצא הנפש מכוח אל הפועל צריך לדבר בפה [את] הכיסופין וההשתוקקות... כי על ידי ההשתוקקות נתהווה הנפש בכוח ועל-ידי הדיבור, שהוא [הנכסף, המשתוקק] מדבר בפיו [את] ההשתוקקות, נגמר [נשלמת עשיית] הנפש ויוצאה מכוח אל הפועל. (ליקוטי המוהר"ן, לא.)³

הדיבור, לשיטתו של ר' נחמן, יתברר מתוך פעולתו בעיצוב הנפש ובהבאתה לתכליתה. נקודת המוצא היא הרצון והתשוקה כמבטאי הכרה בחסר – באי-שלמות – בעצמי וכאמצעים למלא את החסר ולהיעשות שלם. שלמות תמיד מדומיינת, והתשוקה הבלתי-בוגרת אליה היא הזיה – מצב אוטיסטי, סביל, המבטא תודעה גולמית, או פוטנציאלית ("נפש בכוח"). מעבר

מהיפעלות לפעולה, כלומר כינון עצמיות המסוגלת לפעול, מתחולל מתוך התכוונות למושאים, הממלאים את מקום ה"שלמות". הדיבור מכין מושאים להתכוון אליהם והופך את הרצון ואת התשוקה לנשוא כדי לבצע ולקיים את ההתכוונות. כך, "על-ידי הדיבור שהוא מדבר בפיו [את] ההשתוקקות [למושא]", יוצאת הנפש מן הכוח (חלום השלמות) אל הפועל. אם כן, לפעולת הרצון והתשוקה בהפרדת הנושא ממושאיו ובחיבורם מחדש מקנה הדיבור מה שניתן לכנותו 'תבונה': השגת המושאים במקום ה"שלמות" והתכוונות אליהם במקום הכמיהה האוטיסטית. הדיבור מכונן את הנושא כישות מודעת לעצמה ולמושאים שהיא מחוללת. ואם כך, הסימול הוא שממציא את מושאי התשוקה כאופק להתכוון אליו, לחתור ולא להגיע. דו הערכיות של התשוקה שָׁבָה ומתגלית בשתי ההוראות העבריות למונח 'סובייקט': 'נתיך' ('דובר' במינוח שלי) ו'נושא' ('מְדַבֵּר'). מצבי הסובייקט הללו והדינמיקה בהם באים לידי ביטוי במבנה המיתי והסמלי התלת-ממדי, שבנה ר' נחמן בתורה י"ט שב"ליקוטי מוהר"ן":⁴

(1) 'מקור' – "לשון הקודש" במינוח של ר' נחמן. בבחינת הדובר, זהו המצב הטבעי (דבירה ב'שפת-האם') ואילו לגבי דידי של המְדַבֵּר זוהי תכלית הדיבור, אותה ישיג לכשיוכשר לפעול באותו אופן שפיקסו ביקש לברוא את יצירתו. במונחים של ר' נחמן, משימה זו היא אכן 'תיקון לשון הקודש'. על פי ר' נחמן לשון זו, ש"ויהי אור" קוֹיָם בה, נפגמה כך, שכל דבר נחצה למושא ולמושג (למשל, לאור ולמושג 'אור'). זיווגם לתכלית השלמות מתחולל באמצעות מה שאנו מכנים 'ארוס' – האנרגיה, המלכדת מושג ומושא ומניעה אותם לתכליתם. תנועה זו היא בחזקת תרגום.

(2) 'תרגום'. ר' נחמן מזהה את התרגום עם הארמית, והוא מנתח ומפרש את השניות שבו. במינוח שלי: (א) מבחינת הדובר, תרגום הוא אופן של דְּבִירָה (או מטא-דבירה): המרת מהויות כמושאים לקסיקליים (מסמנים) זה בזה, בנוסח "מה זה לחם? לחם הוא bread"; (ב) מבחינת המְדַבֵּר אין התרגום מהווה גשר בין לשון הדובר ללשונו של הדובר האחר, אלא סולם בין הדְּבִירָה לתכלית הדיבור. כאן תרגום איננו הבעת אותו דבר במלים אחרות, שכן (אם להשתמש בדבריו של ולטר בנימין על התרגום) – "...מה 'אומרת' יצירת אמנות? מה היא 'מדווחת'? – מעט מאוד, למי שמבין אותה. המהותי שבה איננו דיווח, איננו אמירה"⁵, אלא גלגול המקור.

(3) 'לשון עם זר'. לגבי דידי של הדובר זוהי, פשוטו כמשמעו, לשון שווה הערך שלו, דהיינו (הדובר) האחר, הזר: לשון אחרת במהותה. לעומת זאת, מבחינת המדבר, לע"ז היא שפת האם הפגומה, אשר מיסודות האקראיות והסתמיות בה הוא שואף להיגאל כדי שיוכל לעשותה מקור של משמעות ושל

מציאות. לפיכך אין לע"ז לשון אחרת במהותה, אלא היא עצם הדבירה, וזרותה אינה אלא זרות המדבר להווייתו כדובר. מבנה מקביל לזה ניתן לראות אצל לאקאן, המתאר את המסמן, כשדה שבין הווייה למשמעות, ובו חל מה שאני מכנה 'תרגום' (= 'דיבור'), או 'נוכחות'.

כאן אני מגיע לתחילת תורה י"ט של ר' נחמן:

יש חילוק [הבדל] גדול בין השומע מפי הצדיק האמת בעצמו וכין השומע מפי אחר האומר בשמו... צריך לזכר את הפנים כדי שיוכל כל אחד לראות את פניו בפנים שלו [היינו של חברו] כמו במראה, עד אשר בלא תוכחה ובלא מוסר יתחרט חבירו תיכף על מעשיו...

כאשר נוכחות ומשמעות כרוכות זו בזו אין התקשורת זקוקה למלים: המסר נקלט מְיָה וְבִיָּה. ברמה נמוכה יותר:

אפילו מי שאינו שומע את דיבורי התורה שאומר [הצדיק], רק הקול לבד, הוא גם-כן טוב מאד. וזו בחינת 'לשמוע בקול דברו' (תהלים קי"ג, כ). בקול דווקא, ואפילו מי שרק עומד בבית אצל התורה שהוא [הצדיק] אומר, טוב מאד מאד בלי שיעור.⁶

בתורה ל"א מסביר ר' נחמן את עצם פעולתו והתגלגלותו של הדיבור כגלגול הנפש:

וזה בחינת גלגולי הנפשות [נפש] = 'נשיפה', התגלגלות האוויר לתוך הגוף [החוצה] כי הדיבור שמשם יוצאות הנפשות, נעשה על-ידי חיתוך האותיות באויר. כי המוצאות [המקום בגרון האדם או בפיו, שההגאים למיניהם נחתכים בו] מכים זה בזה וחותכים האותיות באויר. והאירים מכים זה בזה עד שמגיעין לאוון השומע. ועל-ידי חיתוך האותיות באויר נעשה הדיבור, שמשם יוצאין הנפשות. כי האויר הוא החיות של כל דבר ובלי אויר אי אפשר לחיות. והוא בחינת הנפש, והנפשות יוצאים ומתגלגלים.

האוויר, המעוצב בחיתוך האותיות והמונע בהתגלגלות מהמדבר אל השומע, הוא 'בחינה' (היבט של) הנפש. יש ועל הדיבור להתגלגל בדרכי-עקיפין – היעדרות ונסתרות – כפי שגורשם מפי הר' נחמן ("מעגלי שיח", עמ' 84-85):

יש כמה דברים שאני אומר לאיזה אדם, ועדיין אין עושים פעולתם. רק שמתגלגלים הדברים מאדם זה לאדם אחר, ומחכירו לחבירו וכו', עד שיתגלגלו הדברים ויבואו לאיזה אדם וייכנסו הדברים ללבו בעומק גדול. ושם יעשו פעולתם בשלמות ויעוררו אותו. אמר: כל השיחות והתורות שלו, אינם בשבילנו לבד, כי אם 'את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה' (דברים, כט, יד. ועי' ברש"י, שפירש 'אשר איננו פה': ואף עם דורות העתידים לבוא...).

אך בסופו של דבר

... הצדיקים הם 'גיבורי כח עושי דברו' (תהלים קג), שהם עושים וכונים הדיבור של הקב"ה.... כשרוצים הצדיקים לשמוע איזה דיבור מהקב"ה, הם עושים תחילה את הדיבור וכונים אותו. היינו ע"י מעשיהם הטובים, זוכים לשמוע דיבורים מהקב"ה [לשמוע] באופן זה את המשמעות האמיתית של הדברים – [מי ששומע מפי הצדיק] בעצמו [ולא מתלמידיו, או מן הספרים] מקבל דיבור לה"ק [לשון הקודש] בשלמות, היינו ביראה.

לנוכחות הצדיק מקבילה נוכחותו של החכם, התלמיד-חכם, בעולמם של הליטאים, המתנגדים:

... כאשר נשאל פעם החזון-איש 'איך הדרך לאמונת חכמים', השיב בשני משפטים: 'אמונת חכמים תלויה באמונת החכמה בכלל. אין חכמה בעולמנו בלתי אם עברה לנו דרך נשמת חכם חי.' חכמים משמשים אפוא כעין צינורות שפע של החכמה האלוהית אל העולם הזה. חומר הגלם של החכמה הזו, הנבואה, איננו בר השגה לבני תמותה רגילים. חכמי ישראל הם המתרגמים את לשון ההתגלות לשפה המושגת לנו והניתנת להשגה במציאות השגרתית.⁷

ובכן, דרכו של החזון-איש בעקבות הדמות הנערצת עליו, הגאון מווילנה, היא הסתגרות ולא ראיית פני הבריות. ה'צדיק', ה'חסיד' וה'חכם' מגלמים, איש בדרכו, את הדמות, הקרויה גם 'מחנך'. עיקר עניינו הוא האחריות. זו – שלא כחובה – אינה עשויה להיות מוטלת (על מושא): היא נתונה רק למי שמקבל עליו להיות נושא את העולם מן התווה, או מסתמיות חסרת-תכלית, מאפסות-ערך; לתווך בין טרנסצנדנציה לאימנציה, בין משמעותיות המושאים, כלומר ממשותם, ובין מציאותם; בין מלה/מושג לעצם/מושא. מידתו של המורה האמיתי היא כמרחק בין הדיבור לדבירה. שכן הדבירה אינה זקוקה אלא להסכמה בין בני אדם באשר למסמני-מושאים אלו ואחרים. העדר זיקה הכרחית בין מסמן למסומן פירושו העדר עיקר המשמעות. המסקנה ההגיונית מכך היא ביטול המושגים 'מסמן' ו'מסומן' מכל וכל; ביטול הסימון, כלומר חדלון השפה מעיקרה:

... המסומנים כמוהם כיצורים מתולוגיים: בלתי-מדויקים עד מאוד ובנקודה מסוימת הם נעשים תמיד מסמנים של משהו אחר; המסומנים חולפים-עוברים, המסמנים נשארים.... תפקידו של המסומן, כשעולה בידנו להבחין בו, אינו אלא להיות עד למצב ספציפי של תפוצת-הסימון. חוץ מזה עלינו לתת דעתנו לכך, שאנו מייחסים חשיבות גדלה והולכת למסומן הריק, לחלל הריק של המסומן. במלים אחרות, יסודות מובנים כמבצעי-סימון בשל מצבם ביחס הדדי לזולתם ולא בשל התוכן שלהם.⁸

ואולם, הדיבור הוא גלגולי איכויות. למשל,

ב'עולם האצילות' היתה התורה רק רצף של כל הציורפים האפשריים מאותיות האלפא-ביתא... בעולם השני, 'עולם הבריאה', מהווה התורה שורה של שמות קדושים, הנבנים מתוך ציורפים מסוימים של היסודות שהיו קיימים בעולם האצילות. בעולם השלישי מופיעה התורה כמערכת של שמות מלאכים וכוחות עליונים, על-פי החוקיות המיוחדת ל'עולם היצירה', המאוכלס ישים רוחניים אלה. רק בעולם הרביעי והאחרון יכולה התורה להופיע בצורה שבה היא מתגלה לנו.⁹

זהו ההפך ממשחק המסמנים של רולאן בארת, מ"תפוצת-הסימון" חסרת התכלית. בסופו של דבר שואף המדבר – גם בשתיקה שבהתבוננות פנימית – להכרת האמת כהתאמה בין דבר-כמושג לבין דבר-כמושא:

קודם שהיה לה"ק [לשון־הקודש] בשלמות [לפני שנשלם זיווג אותיות לה"ק עם הדברים שבעולם], לא הוי משגיחין אפין באפין [פנים בפנים], עדיין לא היה בחי' [בחינת] פנים בפנים.

שלמות־הלשון מקנה לדברים פנים ופנים: 'פנימיות' (שאתרגם כמשמעות) ו'פנייה' (נוכחות) גם יחד. כך חי המורה, הרואה. פנייה מתוך הפנימיות הנכוחה תהדהד בנמען, ובין השניים ייווצר פנים – מרחב של הבנה, התבוננות והיפנות. אחדים מאיתנו זכו, בוודאי, לכגון זה עם מורה ראוי לשמו. זהו גילוי פנים, הארת פנים, פנים אל פנים: 'עין בעין' ולא 'מפה לאוזן' מאחור, או מהצד, בהיסתרות המשמיע והשומע זה מזה. גילוי פנים מכוח אחריותו של הנושא מסלק זרות וחיצונות, מבטל את עולם־המושאים; שכן למושאים אין פנים: הם אינם פונים זה אל זה, אלא סותרים ומסתירים זה את זה. רק בנוכחותם, בהיווכחם לדעת זה את זה, הם הופכים לנושאים. הנה כי־כן, "צריך לזכך את הפנים כדי שיוכל כל אחד לראות את פניו בפנים שלו כמו במראה."

כי א"א [אי אפשר] לזכות לבחי' [בחינת] פנים מאירות... שהם בחי' פנים בפנים, כ"א [כי אם ב]שלמות לה"ק כנ"ל. כי עיקר בחי' פנים בפנים, הוא ע"י 'דיבר ה' עמכם'... וזה... בחי' לה"ק...

לשון הקודש כתקנה – שהמשמעויות נוכחות ואינן נסתרות בה – מחוללת פנים בפנים; וכיצד ייעשה התיקון?

עיקר שלמותו [של לה"ק] ע"י תרגום... וכשהלשון הקודש בא מלמעלה עדיין הוא חסר תיקון, כי עדיין צריך להעלות הטוב מן התרגום... ע"י שאנו מעלין הטוב שבתרגום ומשלימין את לה"ק....

למטה מוטלות מכיתות החומר, העצמות היבשות, דהיינו המושאים בעלמא – ישויות סתמיות ואקראיות אלה, שעדיין נשתיירו בהם לחלוחית־חיים, או ניצוצות של אותיות הדיבור הבורא. התרגום הוא שמאפשר לזהות את הניצוצות הללו ולהעלותם כדי להשלים את החסר בלה"ק, להבהירה ולהנהירה. כעין מימסר בתנועה מתמדת הוא עולה ויורד בין לה"ק (משאת־נפשו של המדבר) ללע"ז (הווייתו כדובר) כמו המלאכים בסולם־יעקב, מוריד אל הדבירה את טובה של לשון־הקודש. החומר הכבד, הגס, נפלט מלה"ק ויורד אל לע"ז שם הוא מזדכך, נעשה קל, כדי לשוב ולעלות אל לה"ק ולהזדכך עוד יותר וכן הלאה במהלך

תנועתה של כלל ההוויה. מרוצת כל ההוויה היא כלפי מעלה, אף הספירות עצמן נעות מכח עילוי זה... מהי התעלות הספירות? ... הריהי תהליך של היבלעות ספירה בזו הגבוהה ממנה... הייחוד' השלם והסופי – התעלות הכל עד לאחד – הינו המצב המאפיין את הגאולה כתכלית הדברים...¹⁰

והנה מעשה התרגום הוא פעולתו של הצדיק בחסידות:

... ממרומי דביקות עלילאית יורד הוא לשפל המדרגה של הירהורי-עבירה ונידנודי-חטא, הנובעים מקשריו עם העולם הזה ועם המוני העם.... הצדיק [חייב] להתקרב אל החוטאים כדי להחזירם בתשובה.... תפקיד ההנהגה המוטל על הצדיק, הן ההנהגה המעשית והן ההנהגה הרוחנית, ניתן הודות לכוחו המיוחד כמתווך בין עליונים לתחתונים.... בתורת החסידות יוחסו לצדיק הארצי הדימויים הקבליים המתארים 'צדיק יסוד עולם' – כינוי לספירת יסוד, המשמשת כעין צינור להעברת השפע מן הספירות העליונות אל ספירת מלכות, שהיא בחינת כנסת ישראל והיא הכוח המנהיג את העולם במישרין. תפקידו של הצדיק מחייבו להימצא בתנועה מתמדת בין שני העולמות.... תנועה זו הצטיירה כמונחי "עליה" ו"ירידה", או במושגי "קטנות" ו"גדלות".¹¹

התרגום מְפָרֵה את המושאים, טוען אותם בנוכחות ובמשמעות, בתנועתו בין לה"ק ללע"ז. זריעה בקרקע פוריה תצפין את המושג במושא המתאים לו, כדי לחולל ולבנות דברים כהווייתם. אם לאו, תהיה זריית מלים לבטלה אל הסתמיות הכללית. אכן, הפה עשוי להיות איבר הזרייה או איבר הזריעה: להיות מעולל (עושה, דובר) ערב-רב של מושאים, הפרדה וחיצונות; או להיות מחולל (בורא, מדבר) הייחוד, האמת, התו(א)ם, אשר בְּדַבֵּר לאשורו.

נֹאמֵר ב"שיחות עם הר"ן" (סימנים קח-קט): "והלשון הקדוש של הזהר [= הארמית] מעורר מאד לעבודת השם יתברך... אלו הלשונות [הביטויים] מעוררים מאוד את האדם לעבודתו יתברך." ולהלן: "רבי שמעון בר יוחאי קידש כל-כך את לשון התרגום עד שאפילו שאר דברים הנכתבים בלשון תרגום יש להם כוח לעורר להשם יתברך". התרגום הוא הפעילות המחדשת, אך עליו לשאוב כוח לפעילותו זו. משאבי-היטענותו הם הטוב הַזְרִי, המוֹזֵר בדבירה, בלע"ז, אבל כדי להיאחז בלע"ז ולשוב ולעלות בשלום זקוק הוא להגנה מפני ה(ה)זָרוֹת. הגנה זו ניתנת בכריתת ברית, ברית המילה. מנגד, האיבר שלא קודש בכרית (או שחולל), מונע בכוח הדבירה "מלמטה", בתשוקה לשאוב חיות מלה"ק – לא לתקן ולהשלים, אלא לקלקל אותה כדי לספק את עצמו: "לפתח חטאת רובץ", לפתח, היינו פתחי פיך של לשון הקודש, שהחטאת הזו רובץ לינק ממנו". התשוקה להעניק ולהפרות והתשוקה לינוק (פנימה) ולזרות (החוצה), כל אחת מפיקה פֶּרֶשׁ: האחד הוא יצירה – זיכוך חומר-הגלם לכדי ישות בעלת ערך; האחר מתואר כך: "... א"א [אי אפשר] להם [ללשונות הזרות] לינוק ... מלשון הקודש הנ"ל... אלא ע"י בחינת עץ הדעת טוב ורע. שעל ידו הוא [הנחש] מפתה את הלשון הקודש, ומטיל בה זוהמא." המובאה האחרונה משמיעה מחשבה רדיקלית: מגע בין לה"ק ללע"ז אינו אפשרי אלא באמצעות עץ-הדעת והנחש, הכרוך בו כאיבר היניקה וההפרשה כדי לפתות את חווה, לעורר בה תשוקה. התרגום הוא פיתוי וזיהום שפת האם (חווה), מקור היש והאמת, כמהלך הכרחי של הפריה לקראת תיקון והשלמה:

ועץ הדעת שיש בו שני כוחות שהן טוב ורע, הוא אמצעי בין לשון הקודש... ובין לשון של שבעים עממין... ועץ הדעת טוב ורע זה לשון תרגום... ולשון עממין, כשרוצים לינק מלשון הקודש, א"א להם לינק ממנו אלא ע"י לשון תרגום... כי לשון תרגום יש בו טוב ורע, לפעמים הוא בחינת משכיל, ולפעמים הוא בחי' קמשכל.

בין זיהום להפריה, בין זריעה לזרייה, בין הזנה להזניה, אין אלא מודעות וכוונה. הרי לנו הגבול הדק בין אחריות לניהיליזם ומהות אחריותו של המדבר. בין כה וכה טובב הולך הארוס, התרגום, הנחש, ואת מסלולו יש לכוון לכדי "תנועתה של כלל ההוויה... כלפי מעלה":

... ועיקר בניינה ושלמות של לשון הקודש, אינו אלא ע"י שמפילין הרע של התרגום, ומעלין את הטוב שבתרגום, ללשון הקודש, שע"י [שעל ידי זה] נשלם לשון הקודש [יוצא מכלל פגימה וחסר ובא לידי שלמות ותכלית].

הבריאה והתיקון נעשים בהפלה – הפלת ה"זוהמא" על לע"ז. הפלה/הפְרשה זו היא 'לשון נופל על לשון': "...כל לשונות העמים נופלים ע"י לשון הקודש. היינו שהרע, שיש להלשון של אומה אחיזה בו, נתבטל ונופל ע"י לשון הקודש, ואין לו שליטה על ישראל."¹² ר' נחמן כורך את נפילת הלשון-על-לשון עם הפלת תרדמה על האדם כדי לבנות מצלעו את האשה: התרדמה ניכרת כתרגום – מצב שהדיבור נבנה בו על-מנת לבוא לכלל עירות – תכלית-הדיבור; "הדבר האמיתי" נחלם בתרגום על-מנת שיתממש במקור:

"ויפל אלהים תרדמה על האדם"... "ויפל" נוטריקון [ראשי תיבות] פה להם ולא ידברו; [כלומר, התרגום – הנפילה – הוא אַלם] כי ע"י בחי' תרדמה שהוא בחי' לשון תרגום שע"י [על-ידי זה] עיקר בניינה של חווה, שהוא בחי' לשון הקודש, ע"י שמעלין הטוב שבו ומפילין הרע שבו [בתרגום] כנ"ל, ע"י נופלין כל הע' [שבעים] לשון, בבחי' פה להם ולא ידברו...

האַלם מפיל, מעלים, מאלים, את עולם-המושאים שבדבירה. בעבור השלם בלשון הקודש, שכיניתיו 'רואה', עולם-הדבירה מוצל, מואפל ומושתק ככל שעולם המושגים והדיבור מצטלל ומצטלצל. העלטה והתרדמה של הדובר הן האור והערות של המדבר:

ויוסף ע"י שהי' לו שלמות לשון הקודש [שהרי שלט באיבר – ביצרה-המין שלו – במעשה אשת פוטיפר], ע"י זה יכול לפשר חלמין [לפתור חלומות]...

דעת כזו מושגת רק "כשזכה לשבר תאוות המשגל לגמרי":¹³ התגברות על יצרה-הזרייה, על תשוקת ההיטמעות בעולם-המושאים, תהפוך את האדם מפרט ליחיד, מנתין (סובייקט) לנושא (סובייקט), הנושא את עצמו ואת עולמו. יחיד, מיוחד, מופרש ומוקדש לגופו, לנפשו, לעצמו, הוא המעלה את הדיבור, את הלשון, לתכליתם:

זה הצדיק... הוא דייקא זוכה לזה שאינו מרגיש בשום תענוג משום דבר אכילה ושתייה ושאר התענוגים שבעולם, כ"א [כי אם] מהתנוצצות האותיות שיש בכל דבר....

דיבור הוא הצטרפות נוכחות ומשמעות, מבט והאזנה, לכדי מוקד משותף של תודעה ועונג מעבר למושא ולמושג. יסוד העונג במה שאני מכנה תרגום ראוי לעיון מיוחד; למשל:

ב"עולם האצילות" היתה התורה רק רצף של כל הצירופים האפשריים מאותיות האלפא-ביתא. זה היה הלבוש הראשוני שנארג מתוך התנועה הפנימית של הלשון האלוהית, מתוך ה'שעשועי' [על-פי תהלים קיט ומשלי ח, ל] שבו השתעשע האינסוף בעמקי עצמותו, כאשר עלה ברצונו לראשונה לגלות את כוחו. היסודות הפנימיים של התורה הזאת טומנים בחובם את הזרע לכל האפשרויות הכלולות באותה תנועה לשונית ראשונית (גרשם שלום, שם).

אכן, מצאתי אצל ליבס כתוב: "לפי מיתוס עתיק... האל ברא את העולם מתוך שעשוע ארוטי (או אף-אוטו ארוטי), שיש בו צחוק וחיך". מנגד נמצאת ההנאה שבפירוק הזיקה בין מושג למושא: 'הנאת הטקסט'.¹⁴ רולאן בארת מתאר

פיקציה של אדם... שיבטל בקרבו את המחסומים, החלוקה לקבוצות, ההדרות, לא מתוך סינקרטיזם אלא פשוט על ידי סילוקה של רוח הרפאים הישנה הקרויה: סתירה שבהגיון; שיכלול את כל השפות, לרבות אלה שאומרים עליהן שאינן תואמות; שישא בשתיקה את ההאשמות בעוון אי-הגיון וחוסר נאמנות; שיישאר שווה נפש לנוכח האירוניה הסוקרטית (הבאת האחר לידי חרפה העילאית: הסתירה העצמית) והטרור המשפטי (מה רבות ההוכחות המבוססות על הפסיכולוגיה של האחדות!). חברתנו תטיל איש זה אל שפל המדרגה: בתי המשפט, בית הספר, המוסד לחולי נפש, שיחת החולין, כל אלה יהפכו אותו לזר: מי יכול לשאת את הסתירה ללא בושה?... האנטי-גיבור הזה חי וקיים: הרי זה קורא הטקסט, בשעה שהוא נהנה ממנו. או אז מתהפך המיתוס התנ"כי הישן, בלילת השפות אינה עוד בגדר עונש, הסובייקט מגיע אל העונג באמצעות חייהן המשותפים של השפות, אשר פועלות זו לצד זו: טקסט ההנאה, הרי זו כבל המאושרת.¹⁵

זרות שבדבירה היא התנאי להנאת הטקסט: זרות הדובר לאחר כפי שמושאי הדבירה זרים למושגיה. תהום הזרות, שהמתרגם אמור לגשר בין שפתיקה – הופכת לראי: לא פנים, שזוככו "מבפנים" כדי לשאת ולתקן, להפנים את "החוק" הנשקף בהן, כי אם ראי ריק, שאינו נושא אלא את המושא המשתכפל בו: בריכת נרקיסוס של הנתין הממלל, האוטיסט. המבט הנרקסי, שאין בו כדי הגעה ונגיחה מהפנים – פני-השטח – פנימה, הולך ומהווה פרצוף מחוק, סתמי, הכלוא ב'חוסר האפשרות לחיות מחוץ לטקסט האינסופי – בין שיהיה זה פרוסט, העיתון היומי או מרקע הטלוויזיה: בזכות הספר יש משמעות, בזכות המשמעות יש חיים" (שם, עמ' 34). אבל ב'ספר', ב'משמעות' וב'חיים' אלו אני מזהה את ההנאה הסוריאליסטית שבפירוק השפה והסובייקט כדי לצפות

ברסיסים ולצוף ביניהם כבחלום חסר־פשר. זוהי הזיית הנוכחות החופשית ממשמעות ומהימצאות, חופשית מן המאמץ שבאחריות לכונן (הבדל בין) חיוב ושליה, אמת ושקר, יש ואין.

התרגום הוא מבחן־המשמעות; הוא מסלול ההתנגדות, שיש לעבור כדי לדבר ממש. תרגום הוא הציר, שעליו מתגלגל הדבר ופונה לכאן ולכאן, בין לוגוס לפרגמה, שמתנגדים זה לזו, בין מושג למושא, הממאנים להתאחד. משימתו של התרגום היא להביאם לידי כך, שישתקפו (ייווכחו) זה בזה. עליו לזכך את ההתנגדות לכדי נגדיות, להפוך חיץ לראי; התרגום הוא הפנים, שאותם יש לזכך. העיקרון האתי־הפסיכולוגי האמור בו הוא האחר(י)ות. כדיבור, כפי שביררתי ופירשתי אותו כאן אני רואה את עיקר עבודתי באמנות ובהוראתה.

- 1 K. L. Kleinfielder, *The Artist, His Model, Her Image, His Gaze: Picasso's Pursuit of the Model*, Chicago & London: 1993, p. 114.
- 2 ההבחנה מושא/מושג מושתתת על פְּרָגְה, 'על המושג והמושא', תר' א"י פוזנסקי, אצל א"צ בראון (עורך), "מפארמנידס עד הוגי ימינו", תשנ"ה, עמ' 513 ואילך.
- 3 אני מודה למיכל גוברין על ההפנייה למקור זה. מקצת סימני הפיסוק בציטוטים מתוך ה"ליקוטים" הם שלי.
- 4 לתורה זו הגעתי באמצעות מסתו של יואל רגב, "הסתלקות (צירוף מקרים)", "נקודותיים", 2002. כל המובאות הן מתורה זו אלא אם צוין אחרת.
- 5 ולטר בנימין, "משימתו של המתרגם", תרגום נילי מירסקי, אצל מיכל בן־נפתלי, "נפתולי בכל", עמ' 127.
- 6 "וייס (עורך), "מעגלי שיח, לקט שיחות והנהגות של ר' נחמן מברסלב", תש"ח, עמ' 84.
- 7 בנימין בראון, 'ההלכה האורתודוקסית והמנהג: פסיקתו של החזו"ן איש כמקרה מבחן', אצל יוסף שלמון, אביעזר רביצקי ואדם פרויגר (עורכים), "אורתודוקסיה יהודית: היבטים חחדשים", ירושלים: תשס"ו, עמ' 246. ההדגשה שלי.
- 8 Roland Barthes, 'Semiology and the Urban' in Neil Leach, *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*, London and New York: 1996, p. 169.
- 9 גרשם שלום, "פרקי יסוד", עמ' 74.
- 10 חביבה פדיה, "הרמב"ן", 2003, עמ' 350–351.
- 11 ישעיה תשבי ויוסף דן, "תורת החסידות וספרותה", מתוך הערך 'חסידות' באנציקלופדיה העברית, כרך י"ז.
- 12 השווה: "לשון לסופר כצעצוע לילד. לשון ביד יוצר – הוא לא מרגיש בה עד שהוא לא שובר אותה; וכאשר הוא מפיל אותה – הוא שומע את קולה של לשון, השפה שהיא שלו." אבות ישורון מצוטט אצל צבי יגנדורף, 'מאמעלושן טאטעלושן והמשורר', הליקון: המישב, מאמרים (1), תל־אביב: 2005, עמ' 36 ואילך.
- 13 נרשם מפיו של הרב "אמר: ובענין תאוות משגל, בזה אני חידוש נפלא". (מעגלי שיח", עמ' 70)
- 14 יהודה ליבס, "זוהר וארוס", "אלפיים" 9, 1994, עמ' 81.
- 15 רולאן בארת, "הנאת הטקסט / וריאציות על הכתב", תר' אבנר להב, תל־אביב: 2004, עמ' 10-9.

עודד וולקשטיין

"צוואת אבא ותו לא"

קריאה נגד המוות בנובלה "הדוב" לויליאם פוקנר

אחת הדמויות הנחרתות בזיכרון ביצירתו של פוקנר, הכומר הייטאואר מ"אור באוגוסט", כלוא ברגע מותו של סבו; ברגע המדומיין של מוות זה. אי אפשר לקרוא את רגע מותו של הייטאואר עצמו כהיחלצות מרגע המוות של הסב; אבל אפשר לקרוא בו את אפשרות הפקתם של ריבוי, זמן, ציבור, אפילו קהילה, מן הרגע המושעה, העריץ ההוא; את אפשרות הפיכתה של האובססיה למדיום של חלוקה ושיתוף. אני מבקש להתחקות אחר אפשרותה של קריאה כזאת ברגעי המוות המצויים עלינו, רגעי המוות המוקדשים לנו ומקודשים על ידינו, רגעי המוות שאנו ממנים לנו, סרים למרותם, חיים על פיהם, חיים בתוכם.

מקובל לראות בעיונו של קאנט בנשגב המתימטי (בתוך "ביקורת כוח השיפוט") ציון דרך מהפכני, ולו רק בשל ההסטה הכפולה שמחיל קאנט על חוויית הנשגב בהתאם למגמותיה הכלליות של המטאפיסיקה שלו: על פי המודל הקאנטי, התבונה מטילה על הדמיון משימה שאינה הולמת את מידותיו, משימת-התאבדות כמעט. הדמיון, החי על הזמן הנצבר-לשיעורין, נתבע להקיף את האינסוף "במבט אחד". המצוקה הלא-נמנעת שהוא נקלע אליה בעקבות תביעה זו מגלה לתבונה את עליונותה בהשגתו של האינסוף, את עצם התכוונותה אל המוחלט. קאנט רואה בייחוסו של האינסופי לאובייקט הנקלט בחושים מעין "טעות אופטית", ומצטיק את הנשגב בבחינת "תיקונה" של טעות זו מן האובייקט אל הסובייקט, וממצע החושים אל התבונה: הנשגב הוא משבר אפיסטמולוגי המתוזמר על-ידי התבונה ומומחזו בתיוכם ועל חשבונם של החושים. העתקה זו שמחולל קאנט בתולדות שיח הנשגב ובהיערכותו התיאורטית מוצגת על ידיו כמבנה האפיסטמולוגי שביסוד היפעלותו של הסובייקט. הנשגב הקאנטי הוא, אם כן, מעמד התגלותה האקסטאטית של התבונה לעצמה מבעד למשבר שמתענה בו הדמיון.

הדמיון, המוגבל לעולם החושים, מצרף, מרכיב ומשווה; הוא מחלק, מְכַמֵּת ומונה, מצרף יחידה ליחידה, מידה למידה או מספר למספר בתהליך צבירה שבאופן עקרוני – קאנט עומד על כך בהדגשה – ניתן היה להתמיד בו עד אינסוף. תביעתה של התבונה פורצת אל רצף הדימויים ומקפיאה את פעילותו בכוח התגלותם של המבנה הטהור והחובה המוסרית. בניגוד להצגה הרווחת, על פיה התערבותה של התבונה ב"רגע" של הנשגב באה להציל את הדמיון ממגבלתו הקטלנית לנוכח האינסוף, אני מציע לקרוא התערבות זו כמהלך שבו התבונה מצילה את עצמה מיכולתו של הדמיון להתמיד עד אין קץ, להוסיף ולחבר בלי להיעצר, בלי להסיג את מהלכו האריתמטי המייגע מפני הופעתה של התבונה כסיבה ראשונה, החורגת מכל מהלך. במילים אחרות, ניתן לטעון כי הנשגב הוא האתר שבו מתגברת לשון השיח על פוטנציאל היצרנות האוטונומי שלה-עצמה, מגבילה את עצמה כדי לכונן את סמכותה. כפי שמראה ליוטאר, המשימה המוטלת על הדמיון עוקרת אותו מסביבת המחייבה הטבעית שלו – הזמן; התביעה להקיף את האינסוף "במבט אחד", באל-זמן, היא לגבי דידו סימולציה חטופה של מוות. במובן זה, הקרבתו של הדמיון היא בימת הופעתה של התבונה; "מותו" של הדמיון הוא המדיום שממנו נשמע קולה של הסמכות.

אני מבקש לבדוק את תנאי הפקתו של המוות הזה – מותו של הדמיון, מותה של הצבירה, מותה של הכתיבה כמהלך של צבירה, מותה של הקריאה היוצאת בעקבות צבירה זו. מוות זה ייתפס פְּמַדְיוֹם של הקול: הקול המחשב להופיע הוא המאלץ את רצף החישובים לדמות את "מותו" ולהשמיע מבעד לדממה המשתררת את אפשרות הופעתו של קול מבודד ומיוחס, הפוקע מכל יחס. לשם כך יהיה עלינו לאמץ טרמינולוגיה שתחתור תחת הגבולות הקשיחים החוצצים בין הדמיון לתבונה. כדי להשמיע את קולה של התבונה, הדמיון – או ליתר דיוק, מותו של הדמיון – צריך ללבוש את דמותה, לשנן את לשונה, לסגל את מנהגה – ולו רק לרגע, ולו על דרך החיקוי. אני מבקש להציע את הפיגורה של פירעון החוב כאמצעי להצגתו של מעמד מתוח זה – המעמד שבו מנסחת התנועה הטקסטואלית את השבתתה, מתקינה מתוך השעייתה את הסמכות המתעלה עליה ומחוקקת אותה.

תומס ויסקל מתאר את הדמיון כסוכן השרוי בבערות באשר לאדון הממנה לו את ההבנה (הכושר לצרף את הדימויים הנצברים לרצפים הרי-משמעות) ומסדיר את אפשרותה.¹ הוא מציג את הנשגב כרגע שבו פורע הדמיון את חובו המושעה לאדונו: באורח פרדוקסאלי, הדמיון נאלץ להטמיע את התבונה, לשחק "לרגע" את דמותה – להשמיע את קולה מבעד להשתתקותו – כדי להניח לה להיבדל ממנו ולהתנשא על מהלכו. בשעה שהוא מתנודד על חודו

של האל־זמן, הדמיון פורע סוף סוף את חובו לתבונה, מחזיר לה את בכואתה: במותו הוא מצווה לה את עצם קולו של הציור.

בעקבות הצגת הדרמה של הנשגב כמעצור בתנועתו של הדמיון – כאירוע שבו תנועת הדמיון מאולצת לדמות את עצירתה ולקודד דימוי זה בשם "תבונה" – אני מבקש לחשוב על הרגע של פירעון החוב כמעצור בתנועתו של הטקסט: מעמד שבו התנועה הטקסטואלית מדמה במילותיה האחרונות דיבר הנעלה על כל המילים – מעמד של קריאה בצוואה. באמצעות התייחסות למעמדה של הצוואה בחלקה הרביעי של הנובלה "הדוב", אני מבקש להציג את הצוואה כאתר אנטי־טקסטואלי על פני רצף הטקסט, כתו המבקש להישמע בבידודו הפרוש – להישמע יותר מאשר להיקרא (לפרוש ולא להתפרש). בתנאים אלה אבקש לשאול האם, ובאיזו מידה, אפשר לקרוא בצוואה – לקרוא בה יותר מאשר לשמוע לה – ולעמוד על היחס שבין הניסיון לערוך קריאה כזו לבין הפיגורה של פירעון החוב.

חוקרים רבים מציגים את הנשגב כמהלך העולה מתמונת־עולם דואליסטית (דמיון מול תבונה; עולם החושים מול טראנסנדנציה על־חושית וכּו') תוך שהוא מחריף ומקצין אותה. אבל פה ושם מסתמנים בקיעים בתמונה הזו. ליוטאר, בספרו על הנשגב אצל קאנט,² מסבך את הדגם הדיכוטומי הרווח הזה בכמה ממדים. כך, למשל, עולה מקריאה מדוקדקת בטקסט הקאנטי כי היציאה אל מחוץ לרצף הזמן היא תכונה של ההתקדמות עצמה, בבחינת תנאי של הופעת הסדרתיות המימטית שביסוד המנייה או המדידה: פעולות אלה מותנות ביכולת "להחזיק" את אבריו הקודמים של הרצף, משמע לייצגו כיישות ב־זמנית, ומתוך כך, אל־זמנית. ואם כן, הזמן כמהלך של מדידה נבנה על סדרת מעצוריו. הרצף נאלץ לחרוג מעצמו כדי להתמיד ולהתקדם. השעייתו של הזמן היא תכונה של הזמן הנמשך. ואם כך, תביעתה של התבונה היא בגדר הד של התביעה המובלעת־כבר במהלכו של הזמן עצמו. ה"מבוכה" שמסב הגילוי הזה מוצאת את ביטויה במערכת המושגים שליוטאר נדרש אליה בניסיונו למצע בין טענתה של התבונה ל"מקוריות" לבין "תקדימה" במהלכו של הדמיון: פעם אחר פעם הוא מייחד לסדרת הייצוגים המופקת בדמיון מושגים עמומים־במכוון כ"נשגב" (המרכאות אצל ליוטאר) או נשגב־למחצה. יותר מכפי שאני מתיימר לדרן בשאלת הלגיטימיות של עמדתו הלא־אורתודוקסית של ליוטאר במסגרת הקורפוס הפרשני הענף שהתפתח סביב האסתטיקה של קאנט, אני מבקש להעתיק את העמימות של ליוטאר – ואפילו את ה"סילוף" שבפרשנותו – אל תחום הספרות; אני מבקש להראות כי עמימות זו, המתקיימת על גבולה של הפילוסופיה, מוצאת את ביטויה המועצם, ה"תקף", בתחומה של הספרות. אני מבקש לזהות את הקריאה עם

אפשרות ייצורה של ה"עמימות" המתקיימת במושגיו של ליוטאר. הקריאה נוטלת מן הדמיון את הכושר למות אחת-לתמיד ולהכריז במותו על בואה של התבונה, מתוך שהיא קוראת במהלכו הנמשך רצף של מיתות חטופות, היסטוריה של התכונות-למוות. כנגד הסינגולאריזציה של המוות, הקריאה מציעה בנאליזציה של המוות. האדון סבור כי הוא לבדו מדמה את מותו; הקריאה מחרישה את אוזניו בהמון מדמים-למות. האדון מדמה למות הלאה מן ההיסטוריה, והקריאה משמיעה לו שמוות זה הוא מקצבו המתמיד של הרצף, שההיסטוריה נשמעת לפעילותיה החלולות של הא-היסטוריות. ההיסטוריה מחקה אלף פעמים את התכונות של האדון למוות-משלו, עוד לפני שזו באה לעולם; ומשבאה לעולם, אין לה אלא לחזור על חיקוייה-שקדם-לה: המרכאות חלות אפוא עליה. היא המצטטת (את ציטוטה-שמכבר, נצח לפני הופעתה).

זה המעגל הפארודי של הקריאה: דימוי המוות שאותו מבקש האדון להקדים לְדברו מקדים את הקדמתו – מקדים לצטט אותה לאורכה של היסטוריה העשויה הקדמות-הקדמות (אני מתחכם לקרוא את המרכאות שליוטאר ביקש לציין באמצעותן אירוניה או ספק כמרכאות של ציטוט ממש; ומכאן אירוניה, ספק). הפארודיה מתבררת כאפוריה של ציטוט: ב"הופעתו", הקול מצטט את הפרוצדורה של הקדמתו – הפרוצדורה המקדימה לצטט אותו משחר ההיסטוריה (ובה-בעת, "עכשיו", מתוכו, בעצם ציטוטה על-ידו). הקריאה משחררת צחוק: הלשון המוזעקת לקבוע את הקדמתו של הקול היא המתגלגלת על פני ימים ועידנים ומודדת את איחורו לאין מידה. הנשגב הלבן נעשה ל"נשגב", שאינו ביטול של הנשגב, אלא העתקתו אל הזמן כרצף מתמיד של מדידה וחישוב. מיתתו היחידה של האדון מודדת את הקדמתם הארוכה של עבדים הולכים ומחשבים למות: זהו ה"נשגב".

הנובלה "הדוב" סמוכה לסיפור "הראשונים", ושתי היצירות כלולות ברומאן-הסיפורים "רד, משה" (1942). הסיפור "הראשונים" מגולל את חניכתו של הנער אייק בידי "בן התערובת" סם פאתרס, עד להריגת האייל הראשון שלו. במובן זה, הנובלה "הדוב", שחלקה העיקרי מספר במסע הציד האחרון בעקבות הדוב המכונה סבא בן, היא "חזרה" מורחבת על הנובלה הקודמת לה בסדר הסיפורים. סמוך לתחילת הנובלה, המספר מתייחס אל החיה המיתית אשר "לא חיה בת תמותה היא הרצה בה אלא ישות שלא מן הזמן הזה שאין להכניעה ואין לנצחה..." ("הדוב", עמ' 183).³ מסעות הצייד העונתיים מודדים בכישלונותיהם הנשנים את מהלכו של "זמן קדמון מת", זמן שמשום מותו כבר אינו יכול למות, זמן ששוב אי אפשר להורגו, דוב זקן "שאפילו להקיז את דמו אין הם מצליחים בחגיגת פולחן שנתית זו לאלמוות

שלו המשתולל בשצף קצף" (עמ' 184). זמן מת, זמן למוד-מיתות: דווקא אותו יש להמית אחת-לתמיד כדי לכבוש את הארץ. כמובן זה, הריגת הדוב היא מצע הצוואה. אך האומנם הדוב מת פעם אחת – מת ואינו חוזר, מת ואינו מחזיר מיתות קודמות? כמובן מסוים, הרומאן כולו הוא הפרעתה הנמשכת של יחידות זו. הריגתו של הדוב מחזירה את הריגתו של האייל – האייל הראשון של אייק, שהריגתו מדמה את הריגתו של אייל אחר, אשר יותר משהוא נהרג, הוא הולך ונולד מן הדימוי של הריגתו, "מהלך ויוצא מתוך עצם קולה של הקרן המספרת על מותו" (עמ' 177), הולך ומקדיש את הדימוי של הריגתו למותו של אייל אחר ("לרגליו היה אייל קטן שקרניו עודן ישרות, שעדיין היה עופר באביב שעבר" – עמ' 178), משמיע בקולו של האב שהראשונות כבר הקדימה את עצמה (מקסלין מודה באוזני הנער: "גם אני ראיתי. סם לקח אותי לשם פעם אחת אחרי שהרגתי את האייל הראשון שלי" – עמ' 180); ובתוך כל זה הדוב עצמו אינו מת לבדו – סם פאתרס מתערב במותו ומת עמו, והנער שנעשה לאיש מספר בכל המיתות האלה כמי שמשגן שוב ושוב את המיתה הבאה עליו בחתף: "ואחר כך הוא בן עשרים ואחת" (עמ' 243).

אבל הבה נניח לכל זה. הבה נשמע בקולה של הצוואה, משמע נשכח את הספרות; לא נקרא בצוואה, או מוטב, נקרא בה כאילו "בתחילה לא היה כלום" (עמ' 158) (משמע לא נקרא בה). נקרא בה כאילו אין ולא היה עוד מוות ברומאן, לבד מזה שהיא מדמה לעצמה. הצוואה שונאת את הרומאן האוחז בה בהמון מתיו; הבה, אם כן, נשחרר אותה לדרכה. הבה נקדיש לה דף לבן – כאילו איילים וילדים ו"בני-תערובת" לא מתו מעולם. הבה ניטמן עמה בתוך דימוי מותה, מסורים כליל ללשון המתקינה את דומיית הקבר. הבה ניכנע לצוואה. ניכנס אליה כמי שאינם זוכרים דבר; לא נתנגד, אלא אם החוק שלה-עצמה ישמש לנו כדוגמא לכך. או-אז נציית (נתנגד).

הסיטואציה שביסוד החלק הרביעי של "הדוב" היא השיחה המתקיימת בחנות המטע בין מקסלין אדמונדס לבין אייזק מקסלין – הנער אייק שמלאו לו 21 – ובמהלכה פורש האחרון בפני דודנו את הטעמים להחלטתו לוותר על ירושתו. הקריאה – או מוטב, ריבוד הקריאות – במחברות הנושנות, המצהיבות אשר "מתעדות את טפטופם האטי של מזון ואספקה וציוד", מקודדות במספרים ובקיצורים ובראשי תיבות את תולדות השושלת; הקריאה הזאת היא אחד העורקים הראשיים של הטקסט.

הצוואה מדברת בלשונה של הלשון ששבקה, ומתייחסת אל רצף הסימנים רק משעה שהוא נעצר לפתע, באלימות:

Fathers will and nothing more, no tedious recording filling this page of wages day by day and food and clothing charged against

them, no entry of his death and burial because he had outlived his white half-brothers and the books which McCaslin kept did not include obituaries: just Fathers will... ("The Bear", p. 205).⁴

צוואת אבא ותו לא, את העמוד הזה לא מילאו רישומים מייגעים על שכר יום יום ועל המזון והבגדים שנוכו ממנו, ולא צוין מותו, כי הוא בילה את שני הלבנים אחריו מצד האב, והפנקסים של מקסלין לא הכילו מודעות אבל: צוואת אבא בלבד... "עמ' 257-256]

and nothing more: הצוואה היא אי של שממה באמצע הכרוניקה. היא נישאת על גבי המוות למעלה ומעבר למניין הימים ולחשבונות היגעים המגלמים את מהלכם. המצווה אינו מניח לספרי החשבונות לכלול אותה, להתאבל עליו, לבלות אותה; בדברו בלשון מותו, פוקע האב מהשגתן של הרשומות. תיעוד מותו לוקה משום שהליקוי בתיעוד הוא שהעניק לו את מותו, הוא שמתח את חייו (את קולו) אל מחוץ למהלכם-הם (out-live). מותו של הרצף הוא המדיום האפיפאני של הצוואה: המוות הוא תנאי הופעתו של רצון שאינו נגזר מקורות העתים או משלשלת הסיבות ואינו מתיישב עם חישובי הצבירה והניכוי; המוות עוקר את קולו של האב לשומקום, אל המקום שממנו ניתן לו להורות כמו-מבראשית: *just fathers will*. אבל האומנם האב, האדון, מת רק פעם אחת? או מוטב, האם אייך, הקורא במוותו של האב, מניח לו למות רק פעם אחת – למות אחת-לתמיד?

ראשית, קריאתו של אייך מסמיכה את ציון מותו הבלתי-מצוין של קרוטרס, מוות שבאי-ציונו נעשה לרצון טהור, אל מותה של טומי – בתם של קרוטרס והשפחה יוניס, אשר מתה בשעה שילדה לאביה את טרל של טומי, בנו ונכדו; מוות מתועד ומצוין עד-תום, הנבלע בקורות הימים באין-קול, בלי להשמיע הגה על חשבון חשבונותיהם:

... finding, beginning to find on the next succeeding page what he knew he would find, only this was still not it because he already knew this:

Tomasina called Tomy Daughter of Thucydus @ Eunice Born 1810 dide in Child bed June 1833 and Burd. Yr stars fell (p. 205)

נמצא, התחיל למצוא בעמוד הבא את מה שידע שימצא, אבל עדיין לא זה היה הדבר, כי את זה כבר ידע: טומסינה שקוראים לה טומי בת תוסידס ויוניס נולדה 1810 מתה בלְחַתָּה יוני 1833 ונקברה. שנת נפילת הכוכבים, עמ' 256]

Nor the next:

Turl Son of Thucydus @ Eunice Tomy born Jun 1833 yr stars
fell (p. 205.)

[ואף לא הדבר הבא: טרל בן טומי של תוסידס ויוניס נולד יוני 1833 שנת נפילת
הכוכבים (256)]

לא זו בלבד שקריאתו של אייק מפרה את הדממה המקיפה את רצונו של האב,
נוקבת אותה במקצבם של דפים מתהפכים ושנים חולפות; לא זו בלבד שהיא
כורכת את צוואתו בנשימה אחת עם נשימתה האחרונה של שפחה ועם נשימתו
הראשונה של בנה; היא מאחרת הלאה מן הרצף אירוע עלום אחר
("still not it"), בשעה שהיא מונה את הצוואה עם מה שכבר נכלל ברשומות
והוא בחשבונות. הנה, בלשון מפורשת (מפרשת): "just fathers will and
"he had seen that too: (p. 205) – "צוואת אבא בלבד, והוא גם את זה כבר
ראה": (עמ' 257)

בממד זה הקריאה היא תגובה אנטגוניסטית חדה להתקנתו של המוות
פְּכָמַת הופעתו של הרצון. הרצון-המחוקק מופיע תמיד-לראשונה, ללא
הקדמות וללא תקדימים; משעה שעקבותיו כבר ניכרות, שוב אין בכוחו
להופיע; משעה שרצף הזמן כבר בישר את פעמיו, שוב אין באפשרותו לבוא.
הצירוף "and he had seen that too" נתלה כמשקולת על "Fathers will",
מחכך את תנופת ההמראה של "just" בהיסטוריה של הקריאה; אייק מקדים
את הריבוד של עיוניו-שלו, את תחילתו של הזיכרון – "finding, beginning –
"to find...what he knew he would find" – להתחלה החדשה של רצון
האב, לשכחה שרצון זה זמם להתחיל באמצעותה.

אבל היכן, בעצם, הקדים אייק לראות את מותו – או ליתר דיוק, את רצונו –
של האב? היכן כבר נעשתה החריגה להרגל, והשכחה – לזיכרון? מהו המקום
שבו הופכת הופעתו של הרצון למקצב (the next succeeding) "nor the next..."
("still..."), אינו מופיע אלא בהידחותו, עד שמקצבה של ההופעה נעשה ממילא
לפעימה של אי-הופעתו ("nor the next")? עלינו להקדים ולחפש בלשון
הנושאת את הרצון, הלשון הנושאת אותו אל אוזנינו; מילות הצוואה:

...and he had seen that too: old Carothers' bold cramped hand far
less legible than his sons' even and not much better in spelling,
who while capitalizing almost every noun and verb, made no
effort to punctuate or construct whatever (p. 205)

[...והוא גם את זה כבר ראה: את כתב ידו העוויתי הזקור של סבא קרוטרס, הקריא עוד פחות מזה של בניו, והכתיב אינו טוב הרבה משלהם, שפתח כמעט כל שם עצם ופועל באות רישית אך לא טרח כלל לפסק ולבנות... (עמ' 257)]

הקריאה בצוואה מזמנת אל לשונה את רוחות־רפאים לא־קרואות. המדיום של הרצון – היד הכותבת את המוות כאתר הופעתו הסינגולארית של הרצון – הוא שמכריע את הספקטקל של הופעתו תחת זכר רב־פעמיותה; ההתחלה המתברת את עצמה מחברת סכום קצוב של התחלות – אות גדולה ועוד אות גדולה – והיא מגלה כי לשונה ה"אנכית" – לשון הזדקפותה מעל הרצף ("bold") – עשויה מרצף "אופקיי" של הזדקרויות; עווית ("cramped") – חזרה אובססיבית של התחלה־מחדש, אשר בעקבותיה נתקף כמעט כל תו בהתקף משונה של קפיטליזציה. שכחתה של הלשון – מעמד השעייתם של כל החשבונות – עומדת על זכר כל שיכחותיה. על מנת למות פעם אחת – להתחיל, לצוות – נגזר על האב להקדים ולמות פעם אחר פעם, אות גדולה בעקבות אות גדולה; ובתנאים אלה שוב אין הוא מסוגל למות אחת־לתמיד. הצוואה היא פיגורה של מוות, שעל ידה מבקשת לשונו של האב להתעלות על דקדוק התשלומים והניכויים, להשתחרר מתחביר הלידות והמיתות. אלא שהפיגורה מתפקדת בעל־כורחה כארכי־מטונימיה של רצפים אלה. השעייתו של החשבון נעשית למדיום הכלל של מהלכו משעה שהיא מתבררת פֶּחוק של דקדוקו: האב מדמה את מותו – מחשב למות כדרך שאיש לא מת לפניו – ובלי־משים הוא מחשב את מותם של אחרים, מחושב־כבר במותם של אחרים, מחושב־עדיין בתולדותיהם המדמים־למות בדימויו של יום ליום ליום. האב ביקש לשכוח את החשבונות, אבל החשבונות הקדימו וחישבו את השיכחה. כך, הלשון המבקשת לשכוח מתעדת בצפניה שיכחות אחרות; האב המבקש לייחד את מותו, להתייחד עם מותו, מאכסן בצוואתו את מותם של אחרים. כי הנה, כל יום נרשם במחברות המצהיבות בתשוקתו לדמות את מות הזמן, לדמות את מותו מן הזמן והלאה, ולהתחיל; השחורים מחשבים למות, ודברי ימי השושלת מחברים ומנכים את חישובם: כל יום נרשם במחברות המצהיבות בתשוקתו להקדים את היום שהוא נדמה לו, נדמה לו בעצם תשוקתו להקדימו עד שאפשר יהיה לו להתחיל; כי יום האתמול נרשם אף הוא בתשוקתו להקדים את היום שקדם לו, להתאבד ממניין הימים ולהתחיל: הימים נדמים זה לזה בשפתו של המוות. חשבון הימים מחשב מיתות, מקדים את האב החומד לו רצון – לפחות ככל שהאב מחשב למות, לפחות בלשון שבה הוא מחשב למות. לא זו בלבד שצוואתו של קרוטרס פרוצה בפני מותם של עבדיו־קורבנותיו, היא אף נכתבת בעד המיתות האלה, מקודדת בידי ציוניהן חסרי הקול, המנוכשים מאותיות גדולות, כי מאימתי העבדים מתכוונים למוות (Who in)

hell ever heard of a niger drowning him self", 204 שכושי יטביע את עצמו", עמ' 255), ובה־בעת כותבת אותן, מקודדת אותן באותיותיה הגדולות, מצפינה בהן את היערכותה למוות. הזמן המושעה של האב נעצר על זמניהם של אחרים, אוצר אותם במעצוריהם, מגלגל אותם בגלגוליהם. ואם כך, ערכה הטרנספורמטיבי של הצוואה – גלגולו של סאון הימים בדממת המוות – אינו מתמצה בהוראתה או בחתימתה; הוא נמתח עם זיכרונה של הלשון, חוזר על עקבותיה ועל עכבותיה, נצבר ומנוקף כאחת במנינם של התקדימים המוליכים אל הטרנספורמציה המכרעת ובה־בעת מסכלים את הופעתה; קם ונופל בגלגולה של כל אות לאות גדולה, מדי העתקתה של הטרנספורמציה הראשונה – הטרנספורמציה של האב אל הראשונות, שלעולם אינה עתידה להתרחש בתור שכזו – אל תולדותיהם של מבשריה: החתירה אל הטרנספורמציה האחת־ויחידה מגוללת היסטוריה של מיתות ולידות, גלגולים המקדימים־לעד את גלגולו של האב, אותיות גדולות אשר לעולם מקדימות את חתימתו.

בתנאים אלה, just fathers will נעשית ל־just: just fathers will, שאפשר לשמוע בו צדק חותך ופסיקה אחרונה, הוא בסך הכל עוד שלעד הם "בסך הכל": בסך הכל עוד אב, בסך הכל עוד צוואה. תחילתו של הרצון נעשית לסיכומו של החשבון. בהעדר גרש בין ה־r ל־s, המלה fathers אינה מורה עוד על קניינו של אב יחיד אלא על אבות, ברכים – תו הבעלות מחלק את הקניין, והמלה שנועדה לשאת את שם האב, מעל המולת השמות המתחלפים, קוראת בשמו של אב אחר – בסך הכל עוד אב, עוד חונך – סם פאתרס (Fathers), אשר היה מעין אב שני לאייק, ואשר שמו מורה עליו כי היה בעצמו בן ליותר מאב אחד. באקלים סמאנטי הפכפך זה, שם־העצם will עשוי להתפרש כפועל־העזר של צורת העתיד, שנותר תלוי־ועומד ללא משלים; הרצון, דווקא בהופעתו המבודדת, המזוקקת, מתגלה כמבנה קטוע, כצורה מופסקת; הוא מתנווד על פועל העזר של העתיד, רצון שהקדים את הופעתו במו־פיו ולכן תמיד יהיה עתיד־להופיע, מעצור שעצירתו נבלמה באיבה בידי עצירותיהם של קודמיו: הרצון שנועד להתכונן על השעייתם של רצונות אחרים ואבות אחרים נפרץ לתולדותיהם ונאלץ להשעות את מבעו כאשר האבות הקמים עליו ממיתותיהם משסעים אותו בשמו־שלו; מילולית, הם אינם מניחים לו להשלים את משפטו.

מבקרים רבים עמדו, ובצדק, על הדמיון הצלילי שבין bear לבין birth. כמוכן ידוע, הדוב bears a child ושמו איזוק מקסלין. אבל כנגד הקריאה בנובלה כבסיפור חניכה, שבמהלכה נולד אייק מן היער ולומד מחכמת סודותיו שעוד־מעט־יחולל, אני מבקש להציל מפי הדוב רשת משמעויות אחרת,

המאריכה את הדרך אל הלידה ומתגרה בסבלנותו של הקול המבשר עליה: רק עוד רגע, בבקשה; בסך הכל עוד לידה, עוד מיתה. הפיגורה של הקול נולדת מבתוליו של הדף הלבן, או מוטב, מן הדף שהולבן עד-סנוורים; אבל הקריאה מקמטת את הדף הלבן, מגלה לו את זקנתו, מאלצת אותו להעיד (bear witness) על לידות אחרות ומיתות אחרות. הפיגורה של הקול משילה מעליה את עול הימים וחשבונותיהם, אבל הקריאה קוראת לה לשאת בעול (bear) – ככלות הכל, בסך הכל, לפני הכל, עד כמה שאי-אפשר לשאתו ולעולם לא אפשר יהיה לשאתו, בלי לצוד את אי-האפשרות לשאתו ולקרוא לה בשם מוות; לשאת בפרנסתו ובכלכלתו ובחשבונותיו; עד ליגיעה ועד לשעמום (bore-dom). הפיגורה, ערש הקול, מבקשת להיוולד מן הדוב, ממותו, מצליל הקרן המבשר על הצלחת הצייד; ואילו הקריאה מפגיעה בה בלשונה-שלה, כמו אותיותיה הגדולות: Bear With Me. Bear With Me.

קריאתו של אייזק מקסלין בצוואה היא ניסיון למצות את הפוטנציאל המטונימי של הפיגורה האבהית; להקים דווקא מדממתו של הרצון את רעשיו של הרצף; לא הרצף הנחנק תחת דממה זו, כי אם הרצף המוצפן בהעצמה – בתחביר ובדקדוק שלה. כאשר אייך קורא במשפטו של האב סדרה של טרנספורמציות, הוא מציב את הטרנספורמציה – את הניסיון להפיק קול מן המוות – כעקרון התנועה של הרצף, ובהעצמת כמה שלעולם אינו מתרחש מעצם מעמדו כעקרון התנועה של הרצף; מה שלעולם אינו מתרחש מעצם העובדה שתמיד-כבר קרה. כאשר הוא מטה אוזן לצוואתו של האב ושומע בעדה את תולדות השושלת – מיתות, לידות, תשלומים וניכויים – לא זו בלבד שאייך מסכל את הופעתו הסינגולארית של האב באריגתה לתוך רצף מגולם בלשונה-שלה; בעודו מפרש, בהוראתו של האב, היסטוריה של התחלות, הוא פורש את ההיסטוריה מבעד לניסיונות החוזרים להשבית את מהלכה ולהתחיל: משפט ארוך, שאינו בא על חתימתו משום שהוא עמוס בזכרון של אותיות גדולות; ואפילו, משפט ארוך שאינו מגיע לידי התחלה (החלק הרביעי אינו נפתח באות גדולה) משום שהוא כורע תחת ניסיונם של דורות להיפרע מחשבונם המייגע של הימים ולהתחיל מבראשית.

מבקרים רבים מדגישים את יחסי החניכה בין אייך הנער לבין סם פאתרס, שהתגבשו במשך מחנות הצייד והגיעו לשיאם הגורלי במרדף אחר הדוב, הריגתו ומותו של סם. אינני מבקש לערער על מעמדם הפורמטיבי של יחסים אלה, אלא להתחקות אחר עקבותיהם בניסיון לאתר את דמותו של אב אחר; בסך הכל עוד אב, שהופעתו הקומית, לפרקים נלעגת, מכשירה אותו למעמד של מורה לקריאה פארודית בצוואותיהם של אבות. שכן הקריאה הפארודית נשענת על עיקרון קומי-ביסודי – מניפולציה של תזמון, ותו לא.

הטרנספורמציה שנועדה לחלץ את הקול מן הרצף כבר התרחשה; גלגול הצורה המבשר על ההופעה כבר הופיע, ולא בעתו: בשורת הליצן המתפרץ אל הבמה קודם שניתן לו האות, "צוואתו" של הדוד יוברט בושאם.

הדוד יוברט משאיר לאייק מתת כסף שהוא עתיד לרשת בבגרותו – לכאורה, הד לצוואתו של קרותרס, המייעדת לצאצאיו המעורבים סכומי כסף בהגיעם לבגרות. אלא שגביע הכסף של יוברט, הירושה שבני משפחה שונים נגעו בה ומיששו ושקלו ומדדו אותה על פני שנים ארוכות, בזירות מתחלפות, ביד ובעין ובאוזן, בהגיע השעה, אינה מדוממת את רעשי המדידה כדי להשמיע את רצונו של המוריש. הדוד נוטה למות, אבל רצף הסימנים ממאן למות עמו. הנה, כך נשמעת צוואתו של הדוד יוברט:

... the worn and ravaged face... looking at him and trying to tell him until McCaslin... cut the cord... and brought the parcel to the bed, the eyes still trying to tell him even when he took the parcel so that was still not it, the hands still clinging to the parcel even while relinquishing it, the eyes more urgent than ever trying to tell him but they never did (p. 233)

הפנים החרבות והמיוגעות... מסתכלות בו ומשתדלות להגיד לו, עד שניגש מקסלין... חתך את השרוך... והביא את הצרור אל המיטה, והעיניים עדיין משתדלות להגיד לו גם כשאחזו הידיים בצרור, משמע שעדיין לא זה הדבר, והידיים עדיין נאחזות בצרור גם כשהן מוותרות עליו, והעיניים מפגיעות יותר מכלל זמן ומשתדלות להגיד לו, אבל לא הגידו עוד. (עמ' 295)

מותו של יוברט אינו משמיע קול ואינו משנה דבר; במקום לשכוח, הוא נצמד לזכרה של טרנספורמציה שכבר התרחשה (*still clinging to the parcel...*) ומוחל על בכורתו בתיווכה (*...even while relinquishing it*). שעת מותו של יוברט אינה נרשמת באות גדולה משום שהיא מצטטת אות גדולה שנרשמה בשעה אחרת. "that was still not it": משעה שכבר התרחשה, התמורה לעולם עתידה להתרחש; בהיותה תמורתה של תמורה, היא אינה מצווה אלא מצטטת; היא אינה מצווה אלא את הציטוט. מהי התמורה שכבר התרחשה, התמורה הנשמעת מבעד לתמורה הנוכחית ואינה מניחה לה להישמע?

יום אחד, ללא סיבה נראית לעין, הבית שבו התגורר הדוד ואשר בו נשמר גביע הכסף המלא לכאורה במטבעות זהב (*burst into peaceful conflagration, a tranquil instantaneous sourceless unanimity of combustion, walls floors and roof*) (p. 232): "כמין אחדות הרמונית של בערה רוגעת מחוסרת מקור אחוזה בן רגע בקירות וברצפה ובגג:" (עמ' 294). לעומת המלודרמה של המוות הסינגולארי,

הלהוטה להפיק את הפיגורה של המקור, הבערה "חסרת-המקור" מותחת את הרף-העין הטרינספורמטיבי ("instantaneous") לידי מטונימיה סטואית של רצף, ביצוע אפור ומשועמם של מידות מוכרות-לעייפה – קירות ורצפות וגג. בערה צוננת ("קצוות חרוכים של לוחות עץ שאינם לוחטים למראה כלל", עמ' 294), אש המסורה למידותיו של הבית ואינה מתעלה עליהן; היא משנה את הגביע, מגביהה אותו לאות גדולה – "הצורה העשויה יוטה שגובהה פי שלושה מגובהה הראשון" (עמ' 295) – אבל אין בכך כלום; הירושה השרופה היא אות גדולה המודדת אותיות גדולות אחרות, כמותה כאות קטנה בין אותיות קטנות, אות גדולה שאינה גדולה מן האותיות שהיא מאכלת לאט ובלי תיאבון: דבר לא משתנה. החשבון מתמיד עוד שנים רבות. עד מותו של יוברט ומעבר לו:

אייזק 24 בדצמבר 1867 אני חייב לך שני מטבעות זהב יר' פ'-יר' ב' אני חייב לך אייזק מטבע אחד של זהב 1 בינואר 1868 יר' פ'-יר' ב' ואחריהם חמישה מטבעות, ואחריהם שלושה, ואחריהם אחד ואחריהם אחד... ולא צוין מקום אלא זה שבזמן, ועל החתום לא שם אחד אלא מלה אחת... (עמ' 296-297)

כאשר אייך פותח לבסוף את גביע הכסף, חמש-עשרה שנים לאחר שירותו של הדוד יוברט שינתה את צורתה בין-לילה, הוא מוצא בתוכו "אוסף של פתקים מקופלים עד דק" (עמ' 296), המגוללים את הידלדלותה ההדרגתית של הירושה בידי המוריש, את הצטברותו האטית של החוב ליורש: הדוד אינו מניח אחריו אלא חוב, או מוטב, הוא משאיר רק את עקבותיה המדודים של צבירת החוב. הניירות המתעדים את צמיחתו של החוב מבצעים טקסטואליזציה של הקפיטל, חונקים את קולה של האות הגדולה (הגביע הדחוס בפתקים אינו משמיע עוד אלא "צליל חנוק").

הפיגורה הטראנסצנדנטית של פרעון החוב פורמת את רקמת הטקסט באבחה אחת. היא אינה מניחה להוסיף ולספר – לטוות-קצת בימים, לפרום-קצת בלילות. היא באה ופוטרת את ריבודו המצולק של הסיפור בחתימתה של צלקת מזוהה אחת – שהנה החוב נפרע, אודיסיאוס שב הביתה והרקמה היתה לאשת איש. הפיגורה של הפרעון אינה מרשה להוסיף ולהתייגע במקצבן המונוטוני של מלאכות המסירה והקריאה, לא לשאת אותן אבל לשאת בהן, להתמיד בהן עד שיעמום. אם המוות הוא המדיום של הקול, הרי השיעמום הוא המדיום של הסיפור. ולטר בנימין כותב: "השיעמום הוא ציפור החלומות, הדוגרת על ביצת הניסיון... קִנְיָה – העשיות הקשורות קשר אינטימי עם השיעמום – כבר פסו מן הערים, גם בכפר הן מתנוונות... אם נכבש אדם לקצב העבודה, הוא מאזין לסיפורים כך שהסגולה לספרם הלאה ניתנת לו מאליה."⁵

במסה על המספר כורך בנימין את העבודה, הנצח והמוות, וקושר את הידלדלותו של הסיפור בדחיקתו של המוות מן החיים; אבל מה בדבר האפשרות שהמוות הוא שמתייצב כנגד העבודה והנצח? מה בדבר האפשרות שרצף העבודה, הריבוד, המסירה, אינו נקטע בגלל הגלייתו של המוות אלא מחמת העצמתה המפלצתית של סמכותו? שמא המוות הוא המשעה את הרצף, מפיג את השיעמוס, מפסיק את העבודה, קוטע את הדין והחשבון היגע, את מניין המלאכות. המוות נעשה לפרוורסיה, למושאה ולמוליכה של התשוקה להתעלות על פני הרצף, לייסד התחלה חדשה, לקבוע מקור, לבודד קול – להתחיל כל מלה באות גדולה על חשבון הדקדוק והתחביר, להקפיא את הכרוניקה בָּרעם הצוואה.

אבל צוואתו הפארודית של יוברט מציגה תנאי קריאה שונים. במקרה זה מורה המוריש ליורש את היפוכו המדויק של השימון הטקסטואלי שמפיקה צוואתו של קארותרס. צוואתו של הדוד יוברט היא המלמדת את הנער לקרוא בצוואתו של קארותרס כדרך שקרא בה, לשמוע בחריקת הקולמוס לעבר האות הגדולה בשמו של האב את עקבותיהן של אותיות גדולות אחרות, של מיתות אחרות ולידות אחרות. יוברט מורה לאייק לשמוע מבעד לפיגורה הרועמת של פרעון החוב את הרחש המתמיד של צבירתו; הוא מורה לו לקרוא ביתר-שאת דווקא במקום שבו הוא נקרא לחדול מן הקריאה; הוא מורה לו לשמוע דווקא בכיבושו של המקום את מהלכו של זמן שאין לו מקום, לחלץ דווקא מחתימת השם את אלמוניותה של מלה: "ולא צוין מקום אלא זה שבזמן, ועל החתום לא שם אחד אלא מלה אחת." (עמ' 297)

יוברט מלמד את אייק לבוא אל הרגע הטרנספורמטיבי של המוות ולא לכבד את עריצתו המשתיקה של הסימן על גבי המצבה: בכיקורו האחרון ביער, פוסע אייק ודורך על קברו של סם פאתרס. ואולי זוהי עמדתו של הקורא בְּרשומות: אולי רק מי שבוטש ברגליו בקבר ישמע מן הפיגורה הניצחת של המוות – אותה טרנספורמציה אחת, יחידה, ראשונה, אחרונה, נחגגת, שהאב מתקין על ידה את רצונו – ישמע את מהלכם המתמיד של גלגולים וגלגולי גלגולים, נאספים זה על זה כמו חוב בריבודה של קריאה שאינה מחזירה את חובה בעוית ידו של שום גוסס. מי שדורך על האות הגדולה המפארת את שמו של המת הוא שיקרא בה ויראה כי זהו טבען של אותיות היער, לעמוד מתנועתן ובה־בעת למצות את העיקרון המוחלט של התנועה, לגדול פי שלושה מאורכן ולקרוא בהתארכותן של אותיות אחרות, וכך הלאה והלאה, הלאה מאורך התנועה שפירושו הלאה על צירי התארכותה, אות גדולה בעקבות אות גדולה, קריאה ארוכה־ארוכה שהמוות אינו מתרצה לפרוע את חובה: "ולא אחת ראה אותם... עוברים כמעוף החצים, משוללי קרקע, מוארכים, ארוכים פי שלושה

מאורכם הממשי, ואפילו חיוורים יותר, שונה צבעם, כאילו יש נקודה בין העמידה בלי נוע ובין התנועה הצרופה שאפילו המסה משתנה בה שינוי כימי, משתנה בלי ייסורים ובלי גסיסה, ולא בנפת ובצורה בלבד אלא אף בצבע, ומתקרבת לצבע הרוח... (עמ' 310).

מאז פרסומה הראשון של הנובלה "הדוב", נחלקו קוראיה ביניהם באשר למעמד המוסרי של החלטתו של אייק לוותר על חלקו בירושה ולפרוש, כביכול, מן ההיסטוריה. היו שהתייחסו להחלטה זו כאל ביטוי של עמדה נרקסיסטית-מגלומאנית, תשוקה לאוטרכיות אוטו-קתארטית ותודעה של נבחרות אדנותית. ממדים אלה אינם נעלמים מעיניו של אייק עצמו, העומד במשך הקריאה במחברות על הדמיון בין כתב ידו לבין זה של קארותרס, ומודה בהזדמנות אחרת כי נטל מן הזקן הרע יותר מכפי שסבר. אני מבקש לנסות ולהקציץ את הביקורת על אייק כדי לעמוד על העוצמה הגלומה בהכרעתו. לא זו בלבד שאייק ממשיך במובנים מסוימים את דרכו של קרוטרס; הוא מקיים את צוואתו בפועל-ממש – הוא עוקר אל הרגע המושעה שצוואה זו מתנוודדת עליו בתיווכה הפארודי של "צוואת" הדוד יוברט. בהסתלקותו מן ההיסטוריה הוא מותח על פני חיים שלמים את רגע הזדקנותה של הצוואה מעל חשבונות הזמן. אייק ממחזי בפרישותו את מותה של הטקסטואליות – הוא נעשה לפיגורה אנושית של פרעון החוב, למיילד של רצון האב. אבל משעה שנעשה למדיום של רצון זה, הוא ניגש וקורא בו; משמע הופך רצון זה עצמו – לשון הצוואה – למדיום שאליו נקראים רצונות אחרים, טרנספורמציות אחרות. כאשר היא משקפת את הטרנספורמציה שהקדימה אותה ומוחזרת בעדה, נעשית הירושה למטונימיה של הטרנספורמטיביות. הסטואיות של עקרון הגלגול משככת את להבותיו של גלגול הצורה המתרגש עלינו בקולו של האדון. בכְּעֶרְתּוֹ השקולה והמדודה של הבית – קירות ורצפות וגג – מדמה הצוואה את קריאותה, חוזה את הצטננות הפאתוס של פירעון החוב על ידי הפעימה המשועממת של צבירתו.

בשעתה של האש האדישה נעשית הצוואה למדיום של ההיסטוריון, המשמיע את תולדות השושלת ופורט את חובותיה בעודו משנן את צוואת האדון, מדרכ את תשוקתו, קורא בפחדיו. בדיונו על הנשגב כותב קאנט: "הערכת הגודל ההגיונית [מצד הדמיון] עשויה להתקדם ללא מעצור עד אינסוף... [אלמלא] שומעת הנפש בתוכה את קולה של התבונה, התובעת כוליות לגבי הגדלים הנתונים..."⁶ האין פחד ההתמדה, ולא אימת המוות, הוא המכרסם בשורשן של צוואות? האין זהו הפחד המזמן את המוות כתשובה, כמקלט מפני רחש-התמיד של הטקסטואליות, כמדיום שבחסותו מורשה המחבר, סוף סוף, ליילד את קולו מן הדממה? האין זהו הפחד השואל למות

ושואל את קולו מן המוות, שם את מותו למעצור בפני מצעדם האלמותי של הגדלים הנמדדים? ואם כך, האין דווקא הפיגורה של הצוואה, בבהלתה לפרוע את החוב, מצפינה את המקצב המתמיד של צבירתו? קארותרס פחד כל כך מפני התמדת החשבון עד שנדחף לתרגל את חתימתו כמעט בראש כל פועל, בתחילת כל שם; האין כתב ידו מלמד יותר מכל על מהלכה של צבירה, על שיעורו של חוב הגדל בהתמדה, עולה מאות גדולה אחת למשנה, תופח לקצב עווית החזרה של פריעתו? קפוא על פי הצוואה, נעול בתוך פנטסיה של אל-זמניות, כמעט-מחקה את בהלתו של הזקן הרע לְשֵׁם וְלְמָקוֹם, אייק מוליך את בעירתו חסרת-המקור של הזמן.

אבל משעה שקראנו בצבירה האטית הזאת, משעה שהנחנו לקצב העבודה לשאת אותנו, לאן אנו מוליכים את חשבונם היגע של הימים, כיצד אנו מוסרים את מניינן האטי של מיתות ולידות? מהם תנאי המסירה של הקריאה בצוואה – הקריאה בסירובה להיקרא – ומאימתי נעשית מסירה זו עצמה לצוואה נוספת – בסך הכל עוד צוואה המשמיעה את בהלתו של עוד ארון לְשֵׁם וְלְמָקוֹם, ולו גם בכליה של האטיות – בשמה של המלה, במקומו של הזמן? כך כותב פוקנר במאמרו "מכתב למנהיגי הגזע הכושי" (1956), הממוען למנהיגי התנועות לביטול הסגרגציה: "עכשיו האטו. עצרו עכשיו לזמן-מה, לרגע. הכוח בידכם עכשיו; אתם יכולים להרשות לעצמכם לעכב עוד רגע את הפעלתו." (תרגום שלי).⁷ במקום זינוק "אנכי" אל המעשה המהפכני, הפוקע מרצף הימים, מורה פוקנר על התמדה "אופקית" במהלכם האטי, האפור, האלמוני, שהיחידים אינם ניכרים בו אלא בכישלונותיהם להתייחד, איש איש בתורו – שורה ארוכה-ארוכה של כישלונות שאינם ניכרים ואינם נזכרים אלא כפעמוניות האלמוניות של הזמן המתמיד, של החוב הנצבר:

לו אני כושי באמריקה היום, זה הנתיב שהייתי מייעץ למנהיגי גזעי ללכת בו: לשלוח מדי יום לבית הספר הלבן תלמיד בן הגזע שלנו, הזכאי מצד יכולתו וכישרונו להתקבל לאותו מוסד, שמראהו רענן ובגדיו נקיים ונימוסיו טובים ומנהגיו חפים מאיום ומאלימות; ואחרי שפנייתו נדחתה הייתי שוכח מקיומו כפרט, אלא שלמחרת הייתי שולח אחר נוסף, שעודו רענן ונקי ומנומס, על מנת שפנייתו תיִדָּח בתורה, עד שלבסוף יידחק האדם הלבן בעצמו אל ההכרה כי הוא-עצמו לא יידע מנוחה עד אשר יפתור בעצמו את הדילמה. (שם)

כך, הכוח לחרוג מן הרצף נותר בידיו של "האדם הלבן" העתיד לקום ביום מן הימים ו"לפתור את הדילמה" – "הוא-עצמו", "בעצמו"; השחורים מצדם נקראים לכלכל רצף זה בענווה אנונימית, בשגרת ניסיונותיהם האבודים-מראש לצאת מן השורה ולהלכין: התמדתם מכשרת את התרתה הממשמת ובאה של הדילמה, כשם שהתרה זו עתידה בתורה לספר בהתמדתם, לחתור אל האות הגדולה, האות שבה אפשר יהיה לה להתיר את הסבך השחור ולהתחיל

(להלבין), מבעד למניינן השקול של אותיות שחורות שחישבו להלבין, חישבו וחישבו וחישבו; להאריך באש הלהבה המתפרצת-פתאום של הקול הלבן על פני מהלכה הסטואי והצונן של הבערה השחורה.

והאין אייקי, אף שהוא דוד לחצי מחוז ואינו אב לאיש, משמיע את צוואתו – just fathers will – בהיתקלו, והוא כבר בא בימים, בנכדתו של ג'יימס בושם – ג'ים של טני – המופיעה במחנה הציידים כשהיא נושאת את תינוקה, בנו של אדמונדס מקסלין (בסיפור "סתיו על דלתא"): "Maybe in a thousand or two thousand years in America, he thought. But not now! Not now!" (עמ' 272) [אולי בעוד אלף או אלפיים שנה באמריקה, אמר בלבו, אבל לא עכשיו! לא עכשיו! "346] ואחר כך: "'Wait,' he said." (273) [אמר, "חכי", אמר. עמ' 347] ואחר כך: "'...once more he said, 'Wait.'" (עמ' 273) [מיד אמר שוב: "חכי." עמ' 347] ואחר כך:

'Go back North. Marry: a man in your own race. That's the only salvation for you – for a while yet, maybe a long while yet. We will have to wait.' (p. 274)

[חזרי לך אל הצפון. תינשאי – לגבר מגועך שלך. זו גאולתך האחת – על כל פנים לפרק זמן, אולי לפרק זמן ארוך עדיין. נצטרך לחכות. 348]

ומשעה שההמתנה עצמה מתחילה באות גדולה ("Wait"); משעה שההמתנה והצבירה וההתמדה והנשיאה נעשות בעצמן לצוואה, משעה שהן נושאות את הקול מעל לטפטופה האטי של צבירת החוב – מעל הידיעה וההרגשה והשמיעה – ולו בשם טפטופה האטי של צבירת החוב, אר־אז באה השעה לקרוא; לקרוא דרכן, לקרוא נגדן:

"בן אדם," אמרה, "האם חיית חיים ארוכים כל כך ושכחת דברים רבים כל כך עד שאתה לא זוכר כלום ממה שידעת או הרגשת או אפילו שמעת מימך על האהבה?" (עמ' 349)

- 1 Thomas Weiskel, *The Romantic Sublime: Studies in the Structure and Psychology of Transcendence*, John Hopkins University Press, 1982.
- 2 Jean Francois Lyotard, *Lessons on the Analytic of the Sublime*, Stanford University Press, 1994.
- 3 ויליאם פוקנר, "רד, משה וסיפורים אחרים", תרגם מאנגלית אמציה פורת, עם עובד 2002. כל הציטוטים מן העברית לקוחים מתרגום זה.
- 4 William Faulkner, *Go Down, Moses*, Penguin Books, 1960.
- 5 ולטר בנימין, "המספר" מגרמנית דוד זינגר, בתוך מבחר כתבים, כרך ב', הקיבוץ המאוחד 1996, עמ' 183.
- 6 עמנואל קאנט, "ביקורת כוח השיפוט", מגרמנית שמואל הוגו ברגמן ונתן רוטנשטרייך, מוסד ביאליק, 1984, עמ' 80.
- 7 William Faulkner, "A Letter to the Leaders in the Negro Race" (1956), in James B. Meriwether (ed.), *William Faulkner: Essays, Speeches and Public Letters*. The Modern Library, New York, 2004. pp. 107-112.

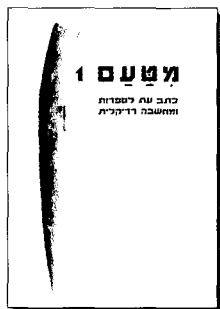
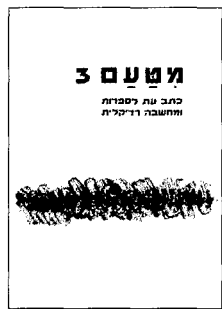
משתתפים בחוברת

גליה אבן-חן, אם לילדה בכיתה א', נולדה באשדוד והיא חיה בתל-אביב; דייב אגרס, יליד 1970, חי בסן פרנסיסקו, הוא מייסד בית ההוצאה העצמאי 'מק'סוויניז' ומלמד כתיבה במרכז-לימוד עירוני לנוער שסייע בהקמתו; ספרו הראשון של עידן אלמוג, בן 26, החי בבת ים, 'דלתות', ראה אור ב-2003 וזכה בפרס נשיא המדינה לספר ביכורים; שירו של המשורר הפלסטיני פאזי אלסרסאוי, נתין הגטו של רצועת עזה, התפרסם כחלק ממחזור רחב יותר של שירים, בכתב העת החיפאי "משארף" (גיליון 28, סתיו 2005); ספר שיריה של ליאורה בינגה-הידקר "קרב פנים אל פנים", ראה אור בהוצאת אבן חושן; שיריו של יעקב ביטון ראו אור בגיליונות האחרונים של **מַטְעַם** ועוררו הדים רבים; רון בן טובים נולד בניו יורק ב-1981, והוא מתגורר ביד אליהו; נויט בראל מלמדת בחוג לספרות באוניברסיטת תל אביב; ד"ר נמרוד בר-עם מלמד פילוסופיה במחלקה לתקשורת במכללת ספיר; א. ברק הוא שם עט; שיריו הראשונים של יונתן הירשפלד, אשר עבודתו מתנוססת על שער גיליון זה, התפרסמו ב**מַטְעַם 10** וב**מַטְעַם 11**; שירה הקודם של המשוררת הירושלמית חדוה הרכבי ראה אור ב**מַטְעַם 11**; הסוציולוג והכלכלן המהולל פרופ' עמנואל ולרשטיין מאוניברסיטת ייל נענה לפנייתנו וכתב את המאמר המתפרסם בחוברת זו; רואי וולמן, בן 30, חי בתל אביב; אורית וקסלר ילידת ירושלים, 1973, פסיכותראפיוטית, חיה בברקלי, קליפורניה; תרגומיו של שמעון זנדבנק התפרסמו בגיליונות **מַטְעַם** הקודמים; רשימה של נועה חזן ראתה אור ב**מַטְעַם 9**; דורון ליבנה מלמד בבצלאל; שיריה של הילה להב התפרסמו ב**מַטְעַם** מאז חוברת 3; במאי התיאטרון דוד לויזן חי וכותב באדינבורו; אודי לזר נולד ב-1967 וגר בתל-אביב; נורברט לֶנְגָה נולד ב-1978 בגדיניה (פולין) וגדל בגרמניה; שבתאי מגיר נולד ביפו ב-1956, והוא עובד כפסיכולוג; לורן מילק לומדת קולנוע ב"מנשר", ואלה הם שיריה הראשונים הרואים אור; יורם נסלבסקי, נולד ב-1972 בקיבוץ גבעת עוז, ליד אום אל פחם, והוא עובד כעורך ב"הארץ"; יצירותיה של יעל נאמן מתפרסמות דרך קבע ב**מַטְעַם**; מסה קודמת של גיש עמית ראתה אור ב**מַטְעַם 8**; את סיפורו המתפרסם בחוברת זו, כתב במאי הקולנוע ריינר ורנר פסבינדר (1945-1982) כאשר היה בן 16; חנה ש. קולר מלמדת ספרות בחטיבת הביניים בפתח תקווה; איתן קלינסקי בן 70, היה מורה ומנהל בית ספר; כרמית רוזן בת ה-29 מתגוררת בחיפה; ספר שיריו של יעקב-שי שביט, "כל נחלי נמשכים מן היס והים עודנו מלא", ראה אור אשתקד בהוצאת הקיבוץ המאוחד; עדניה שבלי לומדת בלונדון ומפרסמת את יצירותיה דרך קבע בעיתונות הערבית; יומן המלחמה של נועם שדות התפרסם ב**מַטְעַם 10**; אורי שוורץ, יליד 1979, הוא דוקטורנט לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית; שיריה של יודית שחר התפרסמו ב**מַטְעַם 8**.

יש דברים שאינם מתיישנים

חיי המדך בחנויות הספרים בישראל - קצרים.

אבל לכל מי שחיפש את החוברות הקודמות של מטעם, או מציעים כעת לרכוש את שמונת הגיליונות הראשונים במחיר מוזל

מטעם 1 שירה: מאיה קופרמן, יעל נאמן, דליה פלח: פרוזה: אוריין זכאי, יצחק לאור: מסות: תמי ישראלי וערה שחורי, גבריאל פיטרברג, אילן פפה, עודד שכטר: תרגומים: חוליו קורטאסר, פרנץ קפקא, עדניה שבלי, עוז שלח

מטעם 2 שירה: עי דותן, יצחק לאור, אהרן שבתאי, נתלי-מון שפונט: פרוזה: לאה איני, תמר ויס, אסף שור: מסות: גזדית באטלר, נעמה גרשי, יצחק לאור, ענת מטר וגדעון פרוידנטל, עודד שכטר: תרגומים: מחמוד דרוויש, לודוויג ויטגנשטיין, אליאס חזרי, אאוג'ינו מונטאלה, פרנץ קפקא, עוז שלח [אזלה, ביתיים אין להשיגה זולת לרוכשי הסט כולו]

מטעם 3 שירה: רונן אלטמן-קידר, אלישבע גרינבאום, הילה להב: פרוזה: לילך גליל, יצחק לאור, יעל נאמן: מסות: דניאל בויארין, נעמה גרשי, חסן חידר, ענת מטר, דרור משעני, טל פרנקל-אלרואי, אלינה קורן, אמנון רז-קרקוצקין: תרגומים: ברטולט ברכט, ניקטור פארה, פרנץ קפקא, עאיידה שאמי

מטעם 4 שירה: אלי אליהו, שרון אס, רוני הירש, שמעון צבר, הילה להב, שז: פרוזה: לאה איני, דיתה גרי, יצחק לאור: מסות: יצחק לאור, יואב מחוזאי, אפרת נחושתיאי, סיגל נאור פרלמן, אילן פפה, גיקלין רוז: תרגומים: סרגון בולוס, קורט שוויטרס

גיליונות 1 עד 8 במחיר מבצע

40 ₪ לגיליון [+ 5 ₪ דמי משלוח]

להזמנת החוברות שילחו המחאה לפקודת עמותת "השכמה"

על סך 45 ₪ x מספר הגיליונות שברצונכם לרכוש

גיליונות 1 עד 8 במחיר מבצע

בשמונה גיליונות אלו תקראו את מיטב המסות,
הפרוזה, השירה - מקור ותרגום - שהתפרסמו בעברית,
ללא פשרות, ללא פזילה לעבר המסחור של הספרות וההגות

מטעם 5 שירה: נדב אברוך, סרגון בולוס, רוני הירש, עודד כרמלי, הילה להב, נמרוד מתן, פאול צלאן, אהרן שבתאי: פרוזה: איתמר אורלב, יצחק לאור, דפני ליסבווה, יעל נאמן, עדוניה שבלי: מסות: ג'ון ברגר, ז'יל דלו, חיים דעואל לוסקי, אריאל הנדל, שמעון זנדבוק, יצחק לאור, סיגל נאור פרלמן, רויאל נץ, הרולד פינטר, יואל רגב, דפנה רז

מטעם 6 שירה: יאיר אסולין, יצחק לאור, הילה להב, פרימו לוי, ליאור שטרנברג: פרוזה: מחמד אלמאעזמי, לילך גליל, יעקב ישראל דה-האן, יעל נאמן, מיכל פאר: מסות: אשיל במבה, נועם חומסקי, ענת מטר, סיגל נאור פרלמן, טל פרוקל-אלרואי, אלינה קורן

מטעם 7 שירה: אלי אליהו, יאיר אסולין, אוואן בולנד, שי דותן, יצחק לאור, הילה להב, ורד ריבקין, ריינר מריה רילקה, נועם שדות: פרוזה: לאה איני, יעקב ישראל דה האן, יואב רוזן: מסות: נאאל אלמוחי, אלן בדין, קרלו גינצבורג, אורי דייזיס, לין חלוזין-דברת, יצחק לאור, גדעון עשת

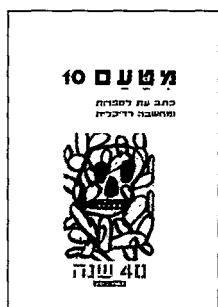
מטעם 8 שירה: גררד מולי הופקינס, הילה להב, דוד לוי, נמרוד מתן, גלית סליקטר, רון קורדונסקי, ורד ריבקין, אדריאן רייץ, אהרן שבתאי, נועם שדות, יודית שחר: פרוזה: מעין איתן, פרנציסקה גרסטנברג, יעל נאמן, רשא סלטי, מיכל פאר: מסות: זיגמונט באומן, עמירה הס, עדית זרטל, אבות ישורון, יצחק לאור, אבי לובין, שירה סתיו, גיש עמית

את ההמחאה לפקודת עמותת "השכמה" שלחו לכתובת
מטעם, ת.ד. 24105, תל אביב 61240

ניתן להזמין את החוברות גם באמצעות כרטיס אשראי
התקשרו למלפון 050-637 1242 או שלחו פקס למספר 03-6441427

גיליונות נוספים למכירה

ניתן לרכוש גם את גיליונות 9 עד 12 של מטעם

מטעם 9 שירה: יאיר אסולין, יעקב ביטון, ברטולט ברכט, לידור יעקב, הילה להב, יעל נאמן, טל ניצן, רחל פרק, מארינה צוומאייבה, ורד ריבקין, נועם שדות: פרוזה: מעין איתן, מיה גורן, יעקב ישראל דה-האן, גידי דישון, מיכל פאר: מסות: תומר גרדי, אורי דייזיס, נועה חזן, ליבי סאקסטון, עבד עזאם, אילן פפה, גיקלין רוז

מטעם 10 שירה: ת. ס. אליזט, יעקב ביטון, יונתן הירשפלד, גילי חימוביץ, לידור יעקב, דוד לוי, שירה סתיו, ורד ריבקין: פרוזה: נעה ידלון, גלית סליקטר, עדניה שבלי, נועם שדות, מירי שחם: מסות: גזרית באטלר, חאלד ג'בראן, גזן דוגארד, אבי לובין, ענת מטר

מטעם 11 שירה: שרון אולדס, אלי אליהו, יעקב ביטון, ליאור גרנות, מחמד דרוויש, יונתן הירשפלד, חדוה הרכבי, הילה להב, דוד לוי, טל ניצן, ורד ריבקין, אהרן שבתאי, נועם שדות: פרוזה: גילי בן אוזיליו, לילך גליל, אביגיל גרק, יצחק לאור, סיגל נאור פרלמן, לוק סנטה, מיכל פאר, רחל פרק, מירי שחם: מסות: זאן איפוליט, איתן בלום, יצחק לאור, סיגל נאור פרלמן, זיגמונד פרויד

מטעם 12 שירה: גליה אבן-חן, פאיז אלסרסאוי, יעקב ביטון, רון בן טובים, נות בראל, נמרוד בר-עם, א. ברק, חדוה הרכבי, הילה להב, דוד לוי, אודי לזר, מרברט לנגה, שבתאי מגיד, לורן מילק, איתן קלינסקי, כרמית רוז, יעקב-שי שביט, נועם שדות, יודית שחר: פרוזה: דייב אגרס, עידן אלמוג, אורית וקסלר, יעל נאמן, יורם נסלבסקי, ריינר ורנר פסבינדר, אורי שוורץ: מסות: עודד וולקשטיין, עמנואל ולרשטיין, שמעון זנדבוק, נועה חזן, דורון ליבנה, גיש עמית, חנה ש. קולר, עדניה שבלי.

מחיר כל גיליון 60 ₪ (+ 5 ₪ דמי משלוח)

להזמנת החוברות שלחו המחאה לפקודת עמותת "השכמה"

על סך 65 ₪ x מספר הגיליונות שברצונכם לרכוש

את ההמחאה שלחו לכתובת

מטעם, ת.ד. 24105, תל אביב 61240

ניתן להזמין את החוברות גם באמצעות כרטיס אשראי

התקשרו לטלפון 050-6371242 או שלחו פקס למספר 03-6441427

היו מנויים על מטעם!

אנחנו מתקיימים רק בזכות המנויים
עזרו לנו להמשיך להוציא לאור כתב עת לספרות
ומחשבה רדיקלית עצמאי וחופשי

הבטיחו לעצמכם את קבלת **מטעם** לביתכם בדואר.
המחיר למנוי ל-4 גיליונות – 220 ₪ [50 ₪ לגיליון + דמי משלוח]
הנחה של כ-30% ממחיר הגיליון בחנות הספרים [69 ₪]

ניתן להזמין את החוברות גם באמצעות כרטיס אשראי
התקשרו למלפון 050-637 1242
או שלחו פקס למספר 03-6441427

למשלוח בדואר: צלמו דף זה, מלאו את פרטיכם האישיים ושילחו בדואר לפי הכתובת:
'מטעם' – ת.ד. 24105, תל אביב 61240, פקס 03-6441427, דוא"ל לבירורים: admin@mitaam.co.il

טופס הזמנה

לכבוד **'מטעם'** – ת.ד. 24105, תל אביב 61240
נא לשלוח אלי 4 גיליונות רצופים של **'מטעם'** החל מגיליון _____.

רצ"ב המחאה על סך 200 ש"ח + 20 ש"ח דמי אריזה ומשלוח (סה"כ 220 ש"ח)
לפקודת עמותת "השכמה"

למשלמים בכרטיס אשראי:
נא לחייב את כרטיס האשראי ויזה דיינרס ישראלכרט אמריקן אקספרס
על סך של 220 ש"ח (כולל 20 ש"ח דמי משלוח)

מס' הכרטיס _____ בתוקף עד _____

מס' ת"ז (למשלמים בכרטיס אשראי) _____

שם פרטי _____ שם משפחה _____ רח' ומספר בית _____

יישוב _____ מיקוד _____ טל' _____ טל' נייד _____

תאריך _____ חתימה _____ דוא"ל _____